

181
2006

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

REFORMİST YAHUDİLİK

Yüksek Lisans Tezi

TEZİMDEN KAYNAK GÖSTERİLMEK
ŞARTIYLA FOTOKOPİ ÇEKİLMESİNE
İZİN VERİYORUM.

ADI, SOYADI : Hatice Tiryaki

TARİH : 31.10.2006

İMZA

HATİCE TİRYAKİ

Danışman: YRD. DOÇ. DR. İSMAİL TAŞPINAR

İstanbul, 2006

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

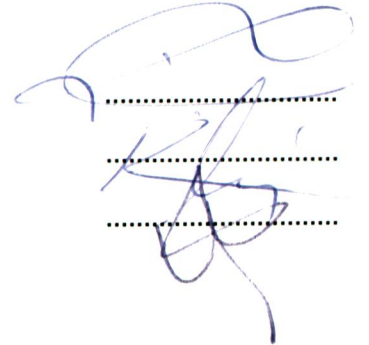
İLAHIYAT Anabilim Dalı FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi HATİCE TIRYAKI'nın REFORMİST YAHUDİLİK adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 22.06.2006 tarih ve 2006-6/13 sayılı kararı ile oluşturulan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 13/10/2006

- 1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. İSMAİL TAŞPINAR
2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. KÜRŞAD DEMİRCİ
3) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. MAZLUM UYAR

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	IV
1. GİRİŞ	1
1.1 Reformist Yahudiliğin Mahiyeti ve İlkeleri.....	2
1.1.1 Reformist Yahudiliğin Mahiyeti.....	2
1.1.2 Yahudi Reformunun İlkeleri.....	3
1.1.2.1 Gelişme İlkesi.....	3
1.1.2.2 Kalıcı Cevher İlkesi.....	3
1.1.2.3 Çağın Ruhunun Kabulü.....	4
1.1.2.4 Dinsel Ayin Karşıtı Eğilimler.....	4
1.1.2.5 Yahudi Milliyetçiliğinin Reddi.....	4
1.1.2.6 Bir Dünya Misyonuna Adanma.....	4
1.2 Yahudi Reformunun Sebepleri	4
1.3 Haskala.....	7
1.3.1 Haskala Hareketinin Başlangıcı ve Geçmişi.....	8
1.3.2 Haskala Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Bitişi.....	8
1.3.3 Dil Asimilasyonu.....	9
1.3.4 İbranicenin Gelişimi.....	10
2. REFORMİST YAHUDİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ	
2.1 Reform Hareketinin Başlangıcı.....	14
2.2 Reformist Yahudiliğin Gelişimi.....	20

2.3 Reformist Yahudiliğin Amerika'daki Gelişimi.....	22
2.3.1 Klasik Amerikan Reform.....	24
2.3.2 Pittsburgh Platformunun Prensipleri.....	26
2.3.3 Yeniden Yönlendirme.....	28
2.4 Modern Dünyada Yahudilik.....	31
2.4.1 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Gelişmeler.....	31
2.4.2 Yüzyılın Perspektifi.....	36

3. REFORMİST YAHUDİLİĞİN TEMSİLCİLERİ

3.1 Moses Mendelssohn.....	40
3.1.1 Yahudi Yazmaları ve Etkinlikleri.....	41
3.1.2 Musevilik, Dinsel Güç ve Kudüs.....	42
3.1.3 Mendelssohn'un Yahudi Düşünce Tarihindeki Yeri....	43
3.1.4 Felsefesi.....	43
3.1.5 Din Felsefesi.....	44
3.1.6 Tanrının Varlığı.....	44
3.1.7 Ruhun Ebediliği.....	44
3.1.8 İrade.....	45
3.1.9 Alman Edebiyatı Eleştirisi.....	45
3.1.10 Lavater ile münakaşası.....	46
3.1.11 Devlet ve Kilise.....	50
3.1.12 Hıristiyanlığa Yaklaşımı.....	52
3.1.13 Yahudi Kültür Dünyasındaki Faaliyetleri.....	52
3.1.14 Mendelssohn, Lessing ve Spinoza.....	53
3.1.15 Değeri ve Etkisi.....	55
3.2 Abraham Geiger.....	56
3.2.1 Eserleri.....	57
3.3 Samuel Holdheim.....	58

3.4 David Einhorn.....	59
3.5 M. Isaac Wise.....	61
3.6 Kaufmann Kohler.....	62

4.REFORMİST YAHUDİLİĞİN İNANÇ ESASLARI, İBADETLERİ VE GÜNÜMÜZDEKİ REFORMİST YAHUDİLİK

4.1 İnanç Esasları.....	64
4.1.1 Tanrı Anlayışı.....	64
4.1.2 Kutsal Kitap Anlayışı.....	65
4.1.3 Ahiret Anlayışı.....	65
4.2 İbadetler ve Günümüzdeki Reformist Yahudilik.....	68
4.2.1 Tevrat Okumaya Çağırılma.....	69
4.2.2 Eski Dinsel Uygulama.....	70
4.2.3 Babası Yahudi olan çocukların Yahudi olarak kabulü....	70
4.2.4 Karışık Evliliklerin İcra Edilmesi.....	71
4.2.5 Yahudi Dinine Girme.....	71
4.2.6 Şabat	71
4.2.7 Kadınlar.....	72
4.2.8 Kaşerut Kaideleri	72

5. REFORMUN SINIRLARI VE REFORMA YAPILAN ELEŞTİRİLER

5.1 Reformun Sınırları.....	74
5.2Yahudi Reformuna Yapılan Eleştiriler.....	85

6.SONUÇ	89
KAYNAKÇA	92
ÖZGEÇMİŞ	95
BİOGRAPHY	96

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Hatice Tiryaki
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Danışmanı	: Yrd. Doç. Dr. İsmail Taşpınar
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans- 2006
Anahtar Kelimeler	: Reform, Haskala

ÖZET

REFORMİST YAHUDİLİK

18. ve 19'yy'ı etkileyen düşünce değişiklikleri Yahudiliği de etkilemiştir. Yahudilerle diğer toplumların kaynaşmasını önleyen dış engeller; özellikle Rönesans, Aydınlanma Hareketi, Fransız Devrimi, gibi değişimlerle yıkılmış; eski dini kurumlarla, yeni toplumsal hayatın, uyum sağlamasına paralel olarak bazı değişiklikler oluşmuştur.

Yahudilerin durumlarında meydana gelen değişiklikler yeni liberal akımların doğmasına sebep olmuştur. Tezimizin konusu olan Reformist Yahudilikte bu akımlardandır.

Reform özellikle sosyal adalet hakkındaki Peygamberlerin haber verdiklerimesaja önem vermiş ve Yahudiliği daha yüksek bir dünya barışı için evrensel bir amaca hizmet eden bir yere getirmeye çalışmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Hatice Tiryaki
Main Discipline	: Philosophy and Religion Sciences
Thesis type and date	: Assistance Doc. Dr. İsmail Taşpınar
Thesis type and date	: Master's Degree-2006
Key words	: Reform, Haskala

SUMMARY

REFORM JUDAISM

Thought changes that effected the century of 18 and 19 have also been effected Judaism. Outer barriers effecting other societies and Jews had been destroyed by changes such as Renaissance, Illumination Action and French Revolution and some changes parallel to harmony between old religious establishments and new social life have been appeared.

Changes appeared in status of Jews have caused to birth of new liberal trends. Reform Judaism, the subject of thesis, is from those trends.

Reform has paid attention on news of Prophets especially on social justice and tried to bring Judaism to a place serving for universal object to provide higher world peace.

ÖNSÖZ

Yahudiler 20'yy'a kadar Avrupa'nın çeşitli yerlerinde yaşayan toplumlardan birini oluşturmuşlardır.

Yahudiler, nerede yaşayacaklarını ve hayatlarını nasıl kazanacaklarını kontrol eden kanuni yasaklara maruz kalmışlar, çevrelerindeki toplumlar tarafından dışlanmışlardır. Bu yüzden de gettolarda yaşamaya mecbur bırakılmışlardır.

Yahudilerin bu durumu, siyasal merkezileştirme ve Aydınlanma'nın evrenselleşmesiyle birlikte değişmiş; özerk yargılama hakları ve din adamlarının zorlayıcı güçleri kısıtlanmıştır. Böylece Yahudilikle dış dünya arasındaki engeller yıkılmıştır. Bununla birlikte eski dini kurumlarla, yeni toplumsal hayatın uyum sağlaması hususunda bazı problemler ortaya çıkmıştır.

Yahudi Reformunun amacı 19'yy'da yaşayan Yahudilerin, kendi bölgelerinde meydana gelen politik değişikliklerden faydalanarak sosyal konumlarının iyileştirilmesiydi.

Tezin giriş kısmında metot ve kaynaklar hakkında bilgi verip 'reform kavramı' ve reformun sebepleri üzerinde durduk.

Birinci bölümde, Reformist Yahudiliğin tarihsel gelişimini; ikinci bölümde, temsilcilerini; üçüncü bölümde, inanç esaslarını, ibadetlerini ve günümüzdeki Reformist Yahudiliği; dördüncü bölümde ise Yahudi reformunun sınırlarını ve Yahudi reformuna yapılan eleştirileri inceledik.

Çalışmamın bütün aşamalarında yardım ve desteklerini esirgemeyen, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. İsmail Taşpınar'a, değerli görüşlerinden her zaman istifade ettiğimiz Prof. Dr. Ömer Faruk Harman'a ve Yrd. Dr. Kürşat Demirci'ye, ayrıca tezi hazırlama aşamasında TDV İSAM Kütüphanesi'nin imkanlarından yararlanmamıza izin veren kütüphanenin değerli yönetimine ve emeği geçen çalışanlarına teşekkürlerimizi sunarız.

KISALTMALAR

a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.e.	Adı geçen eser
c.	Cilt
s.	Sayfa
ts.	Tarihsiz
ev.	Çeviren
A B D	Amerika Birleşik Devletleri
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
İSAM	İslami Araştırmalar Vakfı
yy	Yüzyıl
UAHC	Union of American Hebrew Congregations (Amerikan İbrani Toplumlar Birliği)
HUC	Hebrew Union College (İbrani Birlik Koleji)
CCAR	Central Conference of American Rabbis (Amerikan Rabbileri Merkez Konferansı)
ARZA	Amerika Reform Siyonistleri Birliği

1. GİRİŞ

Çalışmanın ana konusu Yahudilik'teki reform hareketlerine bağlı olarak meydana gelen Reformist Yahudilik mezhebidir.

Bu çalışma da dinî bir fenomen olan reform kavramı ele alınmış, nitelendirici metotla birlikte karşılaştırma metodu da kullanılmıştır.

18.yy'ın sonlarını ve 19.yy'ı etkileyen düşünce değişiklikleri, Yahudiliği de etkilemiştir.

Yahudilerle diğer toplumları ayıran dış engeller; özellikle Rönesans, Aydınlanma, Fransız Devrimi gibi değişimlerle yıkılmış ve eski dinî kurumlarla yeni toplumsal hayatın uyum sağlamasına paralel olarak bazı problemler meydana gelmiştir.

Yahudilerin durumlarında meydana gelen bu değişiklikler, liberal akımların doğmasına sebep olmuştur. Zaman zaman bu yeni akımlar, geleneğe daha az bağlı kalarak eski Yahudilik'ten açık bir şekilde uzaklaşmışlardır.

Yahudilikteki ilk reform, yeni Yahudi öğretisi ışığında Yahudiliği yeniden ifade etme çabasıdır. Bu yeni öğreti Talmud'un eleştirilmesini desteklemiştir. Liberallere göre Yahudiler bir millet değil dinî bir cemaattir. Sinagogun bağımsız bir organizasyon olarak devam etmesi kesinlikle Yahudiliğin canlılığı ve devam eden varlığı için zorunludur. Bununla birlikte bağımsızlığın devam etmesi için aynı adetlere uyulmasından daha farklı bir temel bulma zorunluluğu da vardır.

Reformist Yahudilikte, gelenekten hümanizme varan değişik görüşler artmış, Tanrı konsepti evrensel ve belli öğeler arasındaki dengeyi sağlamıştır. Museviliğin diğer kollarında olduğu gibi Reformist Yahudilik de din ve ahlak arasındaki yakınlığı kabul etmiştir.

Reform, özellikle sosyal adalet hakkında, peygamberlerin haber verdiği mesajlara önem vermiş, Yahudiliği daha yüksek bir dünya barışı için evrensel bir amaca hizmet eden bir yere getirmeye çalışmıştır.¹

Reformist Yahudiler, Yahudiliğin diğer kollarından farklı olarak başka bir dini veya düşünceyi kabul etmeye daha yatkındırlar. Onlara göre dinî reform, başından beri Yahudiliğin doğasında olan bir şeydir. Reform hareketinin asıl amacı, 18.yy. ve daha

---

¹ Michael A. Meyer, "Reform Judaism", *The Encyclopedia of Religion*, New York 1987, c. 12, s. 254.

sonraki yıllarda Avrupalı Yahudilerin artarak yüzleştiği modern dünya ile Yahudi hayatının bütün yönlerini harmanlamaktır.

Araştırmanın üzerinde durduğu en önemli kavram reformdur. Yahudilikteki reform hareketini daha iyi anlayabilmek için çalışmanın giriş bölümü, üçe ayrılmıştır. Birinci bölümde, Reformist Yahudiliğin anlam ve mahiyeti; ikinci bölümde, Yahudi reformunu hazırlayan sebepler: Yahudilerin diğer toplumlar tarafından dışlanmaları, Rönesans ve Aydınlanma hareketlerinin etkileri, üçüncü bölümünde ise Rönesans ve Aydınlanma hareketlerine bağlı olarak gelişen Yahudi aydınlanması ‘Haskala’ hareketi üzerinde durulacaktır.

1.1 REFORMİST YAHUDİLİĞİN MAHİYETİ ve İLKELERİ

1.1.1 Reformist Yahudiliğin Mahiyeti

Reformist Yahudilik Yahudi inancının bir koludur.² Liberal veya ilerleyen Yahudilik olarak da bilinir.³ Uygulama ve inançta topluma ve modern düşünce normlarına çok uygun bir anlayıştır. Reform sadece bir ıslahat değil devam ede gelen bir gelişme süreci olarak da kabul edilmektedir.⁴ En iyi durumda dinamik bir inançtır ve onun bu yoğun dinamizmi, kendisinin yeterli şekilde tanımlanmasını zorlaştırır. Onun geleneksel kökleri geçmişi gösterir; dalları ise antik ruhu, her bir yeni neslin kendine has yeni güzelliği ile birleştirir. Reform; insanın, atalarının güvenli yollarına duyduğu hasretten ve aynı zamanda, kendilerinin yeni yollar arayışındaki coşkularından ve cesaretlerinden bahseder. Değişken çevrelerin; süreli ve geçici alışkanlıklarını, dikkatli seyircileri yanıltabilmesine rağmen o, özü itibarıyla Yahudiliğe mahsustur.

Reformist Yahudilik; içerik itibarıyla sabit, biçim itibarıyla değişken olarak tanımlanmıştır. Bunun yalnızca bir kısmı doğrudur. Çünkü reform hayata dair Yahudi bakış açısının içeriğini değiştirme çabası göstermiştir. Meselâ ilk günlerinde geniş bir dünya görüşü ortaya koyup zamanın dar görüşlü Yahudiliğini sınırlandırmıştır. Dahası kendisinin Yahudi imajını da etkilemiş, onun mistizm ve mucize karşıtı bir şekilde Yahudi tarihini ele almasıyla, Yahudi milletinin ve onlara has teolojinin yavaş ve

---

² Michael A. Meyer, a.g.m., s. 254.

³ Jacob Neusner, “Reform Judaism”, *The Encyclopedia of Judaism*, c. 3, New York 2000, s. 1240.

⁴ Michael A. Meyer, a.g.m., s. 254.

çoğunlukla acılı gelişimini keşfetmiştir. Reformist Yahudilik tıpkı İsrail'in yüce teklifi gibi geçmiş hataları ve ufak kazaları kabul etmeye hazırdır. O, Hıristiyanlığın varlığıyla, İsa'nın kişiliğiyle yüzleşmede ilk adımı atabilmiş ve Siyonizm ve İsrail Devleti'nin doğuşuyla alâkalı olarak güçlü bir felsefe oluşturabilmek için mücadele etmiştir. Çoğu devrimci harekette olduğu gibi bazen ileri gidip kalıcı anlayış ve başarıya dair çağdaş düşünce ve alışkanlıkları yanlış anlamıştır. Fakat kendisine özgü dinamizmi, onu Ortodoksluğa girmek gibi korkutucu bir durumdan korumuştur.⁵

Reformist Yahudilik bir Yahudi inancı olarak sinagog, ibadet ve ayin biçimlerinde meydana gelen bazı mütevâzı değişikliklerle oluşmuş ama sonuçta 19.yy.'da Orta Avrupa'da ve 20.yy. sonlarında Amerika'da en etkili ve en önemli Yahudilik inancı olarak kendini göstermiştir. Bu durumun temel nedeni Reformist Yahudiliğin, kişilerin buldukları toplumla kaynaşma meselesini temel alması, Yahudiliğin nasıl bir sosyal ve politik ortamda serpilip büyüebileceğini açıklamış olmasıdır. Bu yüzden Yahudiliğin yaşam koşullarını yeniden belirleyen değişikliklerle açık ve etkili bir şekilde yüzleşmiştir. Reformist Yahudilik, Yahudilerin yaşam koşullarını ve dönemin meselelerini korkusuzca kendi gündemine alan bir hareket olmasından dolayı en derin değer ve inanç konularını değiştirebilecek bir yapıya sahiptir.⁶

1.1.2 Yahudi Reformunun İlkeleri

1.1.2.1 Gelişme İlkesi

Yahudilik sınırsız gelişip büyüeyebilen evrimsel bir inançtır. Dolayısıyla Yahudi alimler tarafından geliştirilip, belli bir ruh verilen 'Tanrı fikri' onların kişisel dönemlerinin ahlakî ve felsefî ilerlemesiyle uygundur.

1.1.2.2 Kalıcılık İlkesi

Yahudilik evrimsel ve her çağın görüş ve alışkanlıklarına göre değişen bir inanç olmakla birlikte onun yaşayan, değişmeyen cevheri 'Tanrı-düşüncesi'dir. Fakat bu düşünce Kutsal Kitap'ta öğretildiği gibi değildir. Bu kavram her çağın ahlakî ve felsefî ilerlemesiyle uyumlu olarak formüle edilmiş bir kavramdır.

---

⁵ W. Gunther Plaut, *The Rise of Reform Judaism*, New York 1963, s. XIII.

⁶ Jacob Neusner, *Judaism in Modern Times*, U.S.A. 1995, s. 52.

1.1.2.3 Çağın Ruhunun Kabulü

Reform hareketi içindeki etkili bir faktör de çağın ruhunun kabul edilmesidir. Reformcular ilerlemenin kaçınılmazlığı hususunda görüş birliği içerisindedirler. Yahudi özgürleşmesini doğuran Avrupa siyasetindeki liberal hareketlerden dolayı liberalizmin kültürel felsefesini benimserler. Buldukları çağın ruhunun, tüm tarihsel hakikatleri ikmal ettiğine inanırlar.

1.1.2.4 Dinsel Ayin Karşıtı Eğilimler

Reformun kurucuları tutkulu ve aşırı bir şekilde ‘ayinsel’ ve ‘hukuksal’ olarak Yahudiliğin, Hıristiyan eleştirisine bağlıdırlar. Onlar dinî sembollerin aşırı kullanımını gerçek bir tehlike olarak görürler.

1.1.2.5 Yahudi Milliyetçiliğinin Reddi

Reformcular kendilerini bir millet olarak değil dinî bir topluluk olarak görürler. Batı Avrupa Yahudilerinin özgürlüklerini yavaş yavaş elde etmeye başladıkları dönemden itibaren bu akım milliyetçilik karşıtı görüşleri benimsemiştir.⁷

1.1.2.6 Bir Dünya Misyonuna Yeni Hareketlilik ve Adanma

Bu hareket onun takipçileri arasında yeniden bir adayış anlayışı meydana getirmiştir. Dinsel noktaları vaaz verme ihtiyacından serbest kalan hahamlık, Yahudilik inancına bağlı yeni hareketliliği çağırır.

1.2 YAHUDİ REFORMUNUN SEBEPLERİ

18.yy’ın sonları ve 19.yy’ı etkileyen düşünce değişiklikleri Yahudiliği de etkilemiştir. Yahudilerle dış dünya arasındaki engeller Aydınlanma ve Fransız Devrimi’nden sonraki değişimlerle yıkılmıştır. Eski dini kurumlarla, yeni toplumsal hayatın uyum sağlamasına bağlı olarak problemler ortaya çıkmıştır.⁸

Reformun asıl amacı; 19.yy. sonlarında yaşayan Yahudilerin kendi bölgelerinde meydana gelen politik değişimlerden faydalanarak konumlarının iyileştirilmesidir.

⁷ Jacob B. Agus, “The Reform Movement”, *Understanding American Judaism*, ed. Jacob Neusner, New York 1975, s. 5-29.

⁸ I. Abrahams, a.g.m., s. 902.

Reformist Yahudilik; Yahudi Dini'ndeki değişikliğin, dinin uzun süreli gelişmekte olan gücünün, geçerli bir devamlılığını temsil etmektedir.⁹

Yahudilik daima iki özellekle yani vahiy ve hukukla tanımlana gelmiştir. Modern dönemlerde bu iki özellik iki rakibin saldırısına mâruz kalmıştır. Bunlardan biri dolaylı yoldan hukuk mefhumunu zayıflatan Hıristiyanlık diğeri de vahiy inancını zayıflatan akılcılık yani rasyonalizmdir.¹⁰

Aydınlanma, Avrupa'daki Yahudiler için de Rabbinik egemenliğin sona ermesine sebep olmuştur. Aydınlanma, din adamlarının güçlü etkisine karşı çıkıp, akılcı Yahudilerin özgürlüklerini kazanması ve laik eğitim almaları için baskı yapmıştır.

Din ve devlet ilişkisini zorlayan ve sonunda Yahudilerin siyasal özgürlüklerini kazanmalarına yol açan 'Aydınlanma' devri; toplumsal bütünlüğün, Yahudiler ve Yahudi olmayanlar tarafından giderek daha kabul edilebilir hale gelmesi sonucunda, Yahudi yaşam biçimini de derinden etkilemiştir.¹¹

Yahudiler çevrelerindeki toplumlar tarafından özellikle de Hıristiyan toplumlar tarafından dışlanmışlardır.¹²

Hıristiyan toplumlar Yahudileri tefecilik gibi üretici olmayan işlerle uğraştıkları için ve İsa'nın katilleri oldukları için suçlamışlardır.¹³ İsa peygamberin öldürülmüş olmasının günahı Yahudilerin omzuna yüklenmiş ağır bir yükür.¹⁴ Hıristiyanlara göre Yahudiler, onların katilleri olarak cezalandırılmalıdır, Yahudiler şahitler olarak canlı tutulmalıdır ve eninde sonunda ikinci sınıf Hıristiyanlara dönüştürülmelidir. Zamanla gelişen çoğulcu demokrasiyle birlikte Yahudilerin Avrupa'da uzun süreli yaşamlarını sürdürebilmeleri için özellikle de müteşebbis Yahudilere dostça davranılmıştır. Yahudiler 20.yy' a kadar Avrupa'da; önceleri doğuda sonraları da batıda daimi olarak yaşayan insanlardan birini oluşturmuşlardır. Yahudiler modern zamanlarda yaşadıkları toplumlarla kaynaşmayı; Avrupa cemiyetlerinde çoğunluk nüfusla denk bir pozisyonu, şiddetle istemişlerdir. Bunların öncesinde Yahudiler nerede yaşayacaklarını ve hayatı nasıl kazanacaklarını kontrol eden kanûni yasaklara maruz bırakıldıklarını anlamışlar,

---

⁹ Jacob Neusner, a.g.e., s. 1240.

¹⁰ Jacob J.Petuchowski, *Understanding American Judaism*, New York 1975, s. 48.

¹¹ Nichholas de Lange, *Yahudi Dünyası*, çev. Sevil Atauz- Akın Atauz, İstanbul 1987, c. 4, s. 94-100.

¹² Michael A. Meyer, a.g.m., s. 256.

¹³ Yusuf Besalel, *Yahudi Tarihi*, İstanbul 2003, s. 85.

¹⁴ Jean Paul Sartre, *Yahudi Sorunu*, çev. Serap Yeşiltuna,, İstanbul 2005, s. 61.

normal insanların siyasal ve sosyal haklarına ilgi duymuşlardır. Yahudilerin çoğu, yaşadıkları batıda kendi işlerinde, kendi toplumlarının yaşam durumlarını, kendi yönetim ve kanunlarıyla yönetmişlerdir. İbranice olan kendi dillerini konuşmuşlar, husûsi kıyafetler giymişler, kendi yemeklerini yemişler ve ayrı bir grup oluşturmuşlardır. Genel olarak yaşadıkları şehirlerde Yahudiler ve Hıristiyanlar sırt sırta bulunmuşlar fakat bu şehirlerin birçoğunda Yahudiler, toplumun çoğunluğunu oluşturmuşlardır. Bu gerçekler uzun süreli istikrar ve özerklik meydana getirmiştir .¹⁵

Yahudilerin bu özerklik durumu iki yeni etmen tarafından bozulmuştur. Bunlar siyasal merkezîleştirme ve aydınlanmanın evrenselleşmesidir. Avrupalı Devletlerin daha fazla güç aramasıyla beraber Ortaçağ kolektifliğinin bölücü unsurlarını ortadan kaldırmanın gerekliliği fark edilmiş, Yahudiler daha fazla kontrol altına alınmışlar, özerk yargılama hakları ve hahamların zorlayıcı güçleri kısıtlanmıştır. Siyasi entegrasyon, Yahudileri hem siyasi hem ekonomik hem de toplumsal sorunların giderilmesi konusunda ümitlendirmiştir. Aynı zamanda Yahudileri İsa'nın katilleri gibi değil de Tanrı'nın yarattığı varlıklar olarak görmeye başlayan aydın çevre, Yahudilere daha evrensel bir kimlik kazandırmıştır.¹⁶

Hollandalı düşünür Uriel Acosta, Yahudi Kutsal Kitabının (Tanah) ilâhi kaynaklı olmasının yanı sıra doğa yasalarına aykırı özelliklerinin de olduğunu öne sürer. Spinoza *Tractatus Theologico Politicus* adlı kitabında Ortaçağ Yahudi İnancını reddeder. Spinoza'ya göre peygamberler teorik bilgiden çok ahlâki anlayışa sahiptirler. Tanrının varlığı mucizevî olaylardan çok evrenin düzeninden anlaşılabilir. Kitabı Mukaddes sadece Musa tarafından oluşturulmamış çok sayıdaki bilginin tarihi kitaplarından derlenerek oluşturulmuştur. İncil'deki pek çok tutarsızlıktan Ezra sorumludur. Yahudi geleneğinin bu rasyonel tartışmaları Aydınlanma filozofu Moses Mendelssohn'un sorgulamalarına zemin oluşturmuştur.¹⁷

Moses Mendelssohn Haskala'nın (Yahudi Aydınlanması) öncülerinden olarak; kültürle- din, imanla- akıl arasında yeni bir senteze teşebbüs ederek Batı Dünyasının değerlerine Yahudilerin girişini kolaylaştırmıştır.¹⁸ Mendelssohn, Aydınlanmacı fikirlerin Yahudilik'teki ilk temsilcisi olması bakımından tam bir geçiş dönemi

¹⁵ Jacob Neusner, a.g.e., s.1240-1241.

¹⁶ Michael A. Meyer, a.g.m., s.256.

¹⁷ Dan Cohn Sherbok, *Modern Judaism* , London 1996, s. 74.

¹⁸ Mehmet Aydın, *Din Fenomeni* , Konya 1995, s. 115.

düşünürüdür. Mendelssohn'a göre, Yahudiliğin temel ilkeleri akıldan doğmuştur ve bu yüzden evrenseldir. Bu temel düşünce Yahudiliğin, Aydınlanmacı düşünceyle uyumlu olduğu yönündeki bir yaklaşımın doğmasına sebep olmuştur. Böylece geleneksel Rabbinik anlayıştan uzaklaşmış, dinî veriler; Aydınlanmacı felsefenin ışığı altında gelişen akılcı yaklaşımlara uygun bir şekilde yorumlanmaya başlanmıştır.¹⁹ Mendelssohn Yahudiliğin pozitif bilimler doğrultusunda yorumlanması gerektiğini ve Yahudilerin içinde buldukları toplumlara ve yasalara entegre olmalarını savunmuş, gerçek özgürlüğün diğerleriyle eşit vatandaşlık hakkına sahip olarak kazanılabileceğini belirtmiştir. Avrupa özellikle de Alman Yahudilerinin sekülerizasyonu büyük oranda Mendelssohn'un çabalarıyla gerçekleşmiştir. Onun fikirleri, dinsel bir cemaat olarak Yahudilikten ulusal bir kimlik olarak Yahudiliğe geçişi kolaylaştırmıştır.²⁰ O, Tora'yı (*Pentateuque*) ve *Neşideler Neşidesi*'ni sade bir Almanca ile tercüme etmiş ve İbranice bir tefsirini de yapmıştır. Bu eser *Biur* adıyla çıkmıştır.²¹

1.3 HASKALA

18.yy.'ın ortasında ortaya çıkan bu hareket, Avrupa Yahudi Topluluğunun; yüzyılın toplumsal ve entelektüel hayatına baskın olan rasyonalist ruhla beslenen, aydınlanma ve dünyevîleşme genel akımına mahsus bir cevabıdır.²²

Haskala hareketi, modern merkezî devlete sadakat besleyerek ve Musevi yabancılaşma hissini kınayarak dildeki, giyimdeki, davranışlardaki asimilasyona katkıda bulunmuştur. Önemli olan değişen koşullarda ve farklı ülkelerdeki Musevi toplum içerisindeki doğal olarak farklılık gösteren ortak hedeflerdir. Üzerinde daha çok durulan konu ise asimilasyon ve bunun Doğu Avrupa'dan öte Batı ve Orta Avrupa'da daha da yaygınlaşmasıdır.²³

Haskala, aydınlanmış Yahudiliğe mahsus özel bir tiptir. Yahudi aydınlanması Avrupa'nın genel aydınlanmasının bir kısmıdır. Fakat önemli nedenlerle, özellikle Almanya'daki aydınlanmaya bağlı bir harekettir. Fransa'daki ve Almanya'daki hareket, ferdin Tanrı'ya karşı davranışını yeniden düzenlemeye yöneliktir. Hareketin

¹⁹ İsmail Taşpınar, *Duvarın Öteki Yüzü*, *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilikte Ahiret İnancı*, İstanbul 2003, s. 251-252.

²⁰ Kürşat Demirci, *Yahudilik ve DinîÇoğulculuk*, İstanbul 2005, s. 45.

²¹ Mehmet Aydın, a.g.e, s.128.

²² Bernard Martin, "Haskalah", *History of Judaism*, c.2, New York 1974, s. 212.

²³ Yehuda Slutsky, "Haskalah", *Enclopedia Judaica*, Jerusalem ts., c.7, s. 1433.

Fransa'daki eğilimi, Tanrı'nın itibarını düşürüp dini etkisizleştirmeye yönelikken, Almanya'daki eğilimi, ferdin yeni bir uyum sağlamasını hedeflemiştir. Fransız aydınlanması; etkileyici fakat temelden yoksun, Alman aydınlanması; ciddi, samimi ve yaratıcıdır.²⁴

1.3.1 Haskala Hareketinin Başlangıcı ve Geçmişi

Moses Mendelssohn genelde Haskala'nın öncüsü olarak düşünülür. Oysa 1740'lerde Litvanya ve Polonya'daki bazı Musevi bireyler, Almanya'da ki Museviler laik bir eğitim istemişlerdir ve Musevi toplumunun üst tabakaları arasında Avrupa dilleri bilgisi yaygındır.²⁵ Dessau'da doğan Mendelssohn Berlin'de okurken Gotthold Ephraim Lessing gibi çağdaşlarıyla da tanışmıştır.

Lessing'in etkisi altındaki Mendelssohn, ruhun ölümsüzlüğü, ilahi kader ve Tanrı'nın gerçekliğini keşfedecek insanî özellikler barındıran çok sayıda teolojik eser meydana getirmiştir. 1783'te *Jerusalem or on Religious Power and Judaism (Kudüs veya Yahudilik ve Dinî Güç)* adlı çalışmalarında dini öğretinin, zorlamadan uzak ve Yahudiliğin de dogmalara bağlı bir din olmadığını ele almış ve Yahudiliğin savunmasını yapmıştır. Mendelssohn, 'içinde bulunduğu toplumun kurallarını benimse ve aynı zamanda atalarının dinine de sahip çık' diye bir söylemde bulunmuştur. Mendelssohn, Yahudilik ve diğer inançlarla ilgili değişik açıklamalarına rağmen Yahudi mirasından kalanları korumaya hevesli bir Yahudi olarak hayatını sürdürmüştür. 'Tek Tanrı inancı' ve Yahudi geleneklerini birleştiren Mendelssohn, bir Yahudi olarak getto yaşamından çıkarak Avrupa kültürüne girmeyi başarmıştır.²⁶

1.3.2 Haskala Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Bitişi

18.yy.'da Almanya, Avusturya ve Rusya'nın baskıcı, Yahudi toplumunu yönetimden uzak tutan mutlakıyetçi politikalarıyla yakından ilgilidir. İşte tam bu sırada büyük ölçüde gelişen ticari ilişkiler, üst sınıf Yahudileri diğer toplumlarla bir araya getirmiş ve dolayısıyla da geleneksel yaşam biçiminden uzak bir Yahudi cemiyetinin oluşmasına sebep olmuştur.

---

²⁴ Paul Johnson , *Yahudi Tarihi*, çev. Filiz Orman,, İstanbul ts., s. 366.

²⁵ Yehuda Slutsky, a.g.m., s. 1433.

²⁶ Dan Cohn Sherbok, a.g.e., s.74.

Haskala'nın etkisi, Polonya'nın bölünmesiyle Avusturya'da; sonraları da Rusya'daki bazı bölgelerde hissedilmiştir.

Haskala, esas aldığı Avrupa Aydınlanması gibi rasyoneldir. Sadece mantığın her zaman ölçü olduğu rasyonel felsefî gerçekliktir. 1740'lı yıllarda gençlerden bazıları Maimonides'in *Guide of the Perplexed* (*Şaşkınların Kılavuzu*) adlı eserini okumaya çoktan başlamışlardır. Haskala deizm aydınlanmasını ona bir Yahudi boyutu kazandırarak kabul eder. Mendelssohn Yahudi inancında akla uygun olmayan bir şey olmadığını; Sina Dağı'ndaki vahyin, inanca zarar vermek için değil aksine bir ulusa kanun göndermek için olduğunu düşünür. Zira o zamanki koşullarda teokratik bir Yahudi devletinin kuralları olarak kullanılan inancın, kanunlara bağlanması mümkün değildir. Bu anlamda Mendelssohn, Museviliği Aydınlanma akımından ayrı tutmaya çalışmış ve dini tebliğ etmekle uğraşmıştır. Bu olay Yahudilerin geleneğe bakışında köklü değişiklikler kazandırmış 'Kutsal toprak İsrail' şeklindeki görüşler gittikçe etkisini yitirmeye başlamıştır.

Mendelssohn ve Haskala'nın öncüsü olan Naphtali Herz Wessely, Yahudi kutsal kitabının kutsallığından şüphe etmezken Yahudilerin kanun kitabı olan Talmud'un etkisini alt seviyeye indirmeye çalışmışlardır. Talmud, Rusya'da da eleştirilmiştir, Joshua Heschel Shorr, Talmud'un tarihi olarak her ne kadar önemli olsa da yasal hükümlerinin, toplumsal ve manevi açıdan çağdışı kaldığını ve artık bağlayıcı olmadığını iddia etmiştir. Moses Leib Lilienblum, Talmud'un önemli olmakla birlikte yaşamın maneviyatı adına onda reform yapılması gerektiğini savunmuştur.

1.3.3 Dil Asimilasyonu

Almanya'da varlıklı Yahudiler, işlerini ve Yahudi olmayanlarla olan sosyal ilişkilerini kolaylaştırmak için 17.yy'.ın sonlarına doğru çocuklarına, Fransızca ve Almanca öğretmişlerdir. Fransızca, Yahudi çevrelerinde genel edebiyatın yaygınlaşmaya başladığı elit tabakanın dili haline gelmiştir. 1790'larda Berlin'deki Yahudi burjuvası genç nesli, Almanca'yı benimsemeye başlamış ve İbranice'ye karşı olumsuz bir tavır geliştirmiştir. Alman yazarlar, Yahudilerin Yahudi olmayan kesimleri, ticari ilişkilerinde İbranice kullanarak kandırdıklarını bu sebeple de kendilerinin, Yahudilerin ticari işlerinde Almanca kullanmalarını zorlayan kanunlar çıkarmaya mecbur kaldıklarını iddia etmişlerdir. Mendelssohn, bu iddialardan etkilenmiş;

İbranice'yi anlamsız, gramere uymayan, sosyal çöküntü sebebi olarak görmüştür. Yahudilerin Almanca konuşmalarını teşvik etmek için de Tora'nın Almanca'ya çevirisini yapmıştır. David Friedler, İbranice'nin Yahudi okullarında, Tevrat ve İbranice kitaplar okumak için yapılmış 'heder' adı verilen odalarda ve Yahudi okullarında eğitim dili olarak kullanılmasının kaldırılmasını istemiştir. Ona göre İbranice'nin kullanımı, etik olmayan davranışlara ve dinin yozlaştırılmasına sebep olmaktadır. Bütün Tevrat ifadelerini, o bölgedeki yerleşimcilerle konuşulan dil olan Almancaya çevirmiştir. Çünkü İbranice çeviriler biçim ve içerik olarak okuyucuya itici gelmektedir. Zalkind Hourwitz'e göre Yahudilere, Almanca karışımı İbranice ya da İbranice kullanmalarını yasaklamak, sadece Hıristiyan ve Yahudiler arasındaki ticari ilişkilerde veya muhasebedeki sahtekarlığı değil Yahudilerin kendi içlerindeki sahtekarlığı da önleyecek bir yoldur.

Hollanda'da Fransız yönetimi olduğu zamanlarda Aydınlanmacılar tarafından ana dilin Almanca olması için bir hareket başlatılmış, sinagoglarda vaazlar Almanca verilmiş ve Yahudi gençlerinin kitaplarındaki eğitim dili de Almanca olmuştur. Maskilim (aydınlananlar), Fransa'da İbranice'ye karşı verdikleri mücadelelerde hiçbir zorlukla karşılaşmamışlardır.

1.3.4 İbranice'nin Gelişimi

Mendelssohn Yahudilerin buldukları toplumla kaynaşabilmeleri için buldukları ülkelerin dillerini öğrenmelerini şart koşmakla birlikte İbranice'ye önem vermeye devam etmiş, *Koholet Musar* adlı eserinde, İbranice'nin sınırlarının geliştirilmesini öne sürmüştür. Yine Mendelssohn tarafından ele alınan Tevrat'ın tefsiri olan *Biur*'da İbranice öğretimi önemli bir yer teşkil eder.

Yahudi kültürünün derin köklerine hitap eden İbranice, Orta ve Batı Avrupa'dan ziyade Haskala edebiyatının Doğu Avrupa'daki dili olmuştur. Burada İbranice bilimsel ve laik edebiyatın aracı olmuştur.

Haskala akımının takipçileri rasyonel bir eğitimin sınırsız faydalarının olacağı şeklinde bir görüşe sahiptirler. Bu yüzden yeni bir Yahudi üslubu yaratmak adına müfredatta ve öğretim yöntemlerinde değişikliğe gitmişlerdir. Bu yolda kurulan ilk okul Berlin'de 1778'de yapılan Freishule (serbest okul) ve Hinnukh Ne'arim (genç eğitimi)adlı okuldur. Müfredat olarak da Almanca, Fransızca, aritmetik, coğrafya, tarih,

fen bilimleri, sanat, Kitab-ı Mukaddes araştırmaları ve İbranice dersleri okutulmuştur. Bu okullar, ağırlığı Yahudi merkezli çalışmalardan genel konulara yönelttiği için devrimci bir anlayışa geçişin habercisi olmuştur.

Haskala'nın eğitim idealleri, Yahudilerin gelişimini esas alan aydınlanmış mutlakıyetçi yöneticilerle rtuşmüştür. Bohemya (1781), Moravya (1782), Macaristan (1783) ve Galiçya (1789)'lı Yahudiler için II. Joseph tarafından fermanlar çıkarılmış ve Yahudilerin sadece normal okullar kurabilecekleri, devlet okulları veya üniversitelerine devam etmeleri gerektiği belirtilmiştir. 1820'de Avusturyalı I. Francis, din adamlarının laik eğitimlerini tamamlamalarını ve vaazlarında ülkenin kendi dilini konuşmalarını şart koşan bir ferman yayınlamıştır.

17.yy'.ın sonlarında ve 18'.yy'ın başlarında Amsterdam, Almanya ve İtalya'da ilk hakim olan asimilasyona eğilim ve azat edilme istekleri, Yahudiler arasında Mesihle ilgili görüşlerin sarsılmasına sebep olmuştur.

Yahudilerin zgürleşmesinden sonra Mesihle ilgili beklentilerde bir zayıflama meydana gelmiştir.

Böylece Haskala Museviliğin yeni çalışma alanı ve Yahudi insanının kaderi olmuştur.²⁷

Haskala Almanya ve Galiçya'dan sonra Rusya'da da yayılmış, Litvanya'da Avrupa bilimsel dergileri İbranice ye çevrilmiş hatta 1854'te ilk İbranice roman basılmıştır. 1863'te İbranice haftalık yayınlar çıkarılmış, yüzyılın sonlarında aydınlanma kimliğini bırakmış olan İbrani yazarlar, edebî ve sosyal eleştiri üzerine yazılar yazmışlardır. Haskala Bu yüzden 19.yy. İbrani edebiyatına ışık tutmuş ve Yahudi zgürlüğünün haklı nedenlerini açıklamıştır. Fakat bu düşünürler Avusturya ve Rusya yönetimlerinin Yahudi eğitimini geliştirmedeki desteklerinden dolayı sakin bir hayat sürmüşler ve tipik Yahudilerden ayrılmışlardır. Ayrıca Rabbinik Yahudiliği eleştirmişler bu yüzden de Yahudi Birliği tarafından da düşmanlık ve şüphayle izlenmişlerdir.

Orta ve Doğu Avrupa'da gerçekleşen bu kültürel ve siyasal olayların bu yüzyıldaki gelişimi Yahudi zgürlüğü sürecine katkıda bulunmuştur, Napolyon'un bozguna uğramasından sonra 1814 ve 1815 yılları arasında Avrupa haritası Viyana

---

²⁷ Yehuda Slutsky,a.g.m., s. 1434-1438.

Kongresi tarafından yeniden belirlenmiş; kongredeki diplomatlar, Alman Konfederasyonu'nun Yahudi statüsünü geliştirmesi için önyak olmuşlardır.

Almanya hükümeti, Yahudi toplumuna Fransa tarafından önceden verilen eşitlikleri reddetmiş, Yahudi toplumu iş ve konutlarında kısıtlamalara maruz kalmıştır. Bu dönemde Yahudiler Asyalı yabancılar olarak görülmüşlerdir. Yahudiler, Alman Hıristiyan kültürüne girmemekte ısrar etmişler, Alman Yahudilere ülke genelinde saldırılmıştır. 1830'dan sonra bir çok liberal tutum tırmanışa geçmiş ve yazarlardan bir çoğu toleranslı bir tutum içine girmişlerdir. Mesela eleştirmen Gabriel Riesser, Yahudilerin ayrılmış bir ulus olmadığını ve anavatanları Almanya'yı sevebileceklerini iddia etmiştir. Aslen Yahudi olup daha sonra Hıristiyan olan Heinric Heine ve Ludwing Boerne, bu dönem boyunca Yahudilerin haklarını savunmuşlardır. Batı Avrupa'nın aksine Doğu Avrupa'nın sosyal ve politik şartları Yahudi kurtuluşuna daha az yardımcı olmuştur. 18.yy'.ın yarısında Polonya'nın bölünmesinden sonra Viyana kongresinden çıkan kararlar, I. Alexander'in yerine Warsaw Dükü'nün getirilmesi kararıyla da birçok Polonyalı Yahudi Rus kurallarına bağımlı yaşamaya başlamıştır. 19.yy'.ın başlarında Rusya, sosyal yapısını korumuş; sosyal sınıflar kanunen ayrılmışlardır. Aristokrat sınıf ayrıcalıkları konusunda ısrar etmiş, köylüler köle olarak yaşamış ve kilise, devlet kontrolüne geçmiştir. Birçok köy ve şehirde giderek artan Yahudiler, merkezî şehirlere göç etmişler ve gittikleri yerlerde işçi sınıfına dönüşmüşlerdir. Önceleri Büyük Catherine Yahudiler konusunda oldukça ılımlıyken 1804'te I. Alexander, sınır anlaşmasıyla Yahudilerin Batı Rusya'daki bölge de yaşamalarına izin vermiştir. Yahudileri şehir dışına sürgün etme girişimlerinden sonra Tsar, İsraili Hıristiyan toplumu kurarak Yahudileri de bu genel toplum içinde entegre etme siyaseti izlemiştir. 1824'te köylerden gelen Yahudiler sınır dışı edilmişlerdir. Yahudilere daha sert bir tutum izleyen I. Nicholas, I.Alexander'i desteklemiştir. 1827'de Hıristiyanlığa dönenlerin sayısını artırmak için 25 yaş civarındaki Yahudi erkeklerin Rus ordusuna alınması gerektiğini ilan etmiştir. I. Nicholas Musevileri köylerden belirli alanlara yaymış, 1827'de Yahudileri Kiev'den, Üç yıl sonra da çevredeki taşra kentlerinden sürmüştür. 1835'te Rus hükümeti batı sınırındaki Yahudi yerleşim alanlarını düzenlemek için bir dizi yasa çıkarmıştır.

Yahudi sürgününü azaltmak için yönetim eğitim reformu yapmaya karar vermiş ve genç eğitimci Max Lilienthal, sınır anlaşmasıyla Yahudi okullarında reform yapmayı

tavsiye etmiştir. Bu tavsiye batılı eğitim yöntemlerini tetiklemiş ve laik bir eğitim düzeni sağlamıştır. Lilienthal, öncelikle Yahudi liderlerini bu projenin desteklenmesi konusunda ikna etmeğe çalışmış fakat Tsar'ın amacının Talmud'a zarar vermek olduğunu anlayınca ülkeyi terk etmiştir. 1844'te kurulan okulların varlığına rağmen bunlara az miktarda kayıt gerçekleşmiş ve Rus hükümeti de geleneksel Yahudi eğitimine geri dönmüştür. I. Nicholas, Yahudileri hükümetle siyasetin otoritesine bırakmış 1851'de hükümet; elbiseyi, erkeklerin favorilerini ve kadınların ayinsel saç kesimlerini yasaklamıştır. Bu dönem boyunca Yahudileri ekonomik çizgilerine göre sınıflandırmak için planlar yapılmıştır. Yahudiler, çiftçi ve zengin tüccarlardan oluşan verimli iş kollarına bölünmüşlerdir. 1853-1856 Kırım savaşından sonra II. Alexander köylüleri özgürleştirmiş, yargıyı modernize etmiş ve bölgesel özerk yönetimler oluşturmuştur. Hatta zengin tüccarları, üniversite mezunlarını ve çeşitli diplomatlardan oluşan bazı grupları sınır anlaşmasının dışında tutmuştur. Bunun bir sonucu olarak da St. Petesburg ve Moskova'da Yahudi toplulukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca az sayıda Yahudi için yasal meslek gruplarına ve bölge komisyonlarına katılma izni verilmiştir.

Hükümet destekli Yahudi okulları daha çok öğrenci çekmiş ve 1860 ve 1870'lerde özgür Yahudiler, Rus ekonomik yaşamında ve meslek hayatında daha aktif bir rol oynamaya başlamışlardır.²⁸

---

²⁸ Dan Cohn Sherbok, a.g.e., s. 75-77.

2. REFORMİST YAHUDİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1 Reform Hareketinin Başlangıcı

Reform hareketinin gerekliliğinin arka planında 18.yy ve 19.yy başlarındaki merkezdeki ve Batı Avrupa'daki Yahudilerin değişen siyasi kültürel yapıları vardır.Yahudiler birkaç nesil hariç çevrelerindeki toplumlar tarafından fiziksel ve entelektüel olarak dışlanmışlardır. Bazı durumlar hariç dış dünyaya kapalı olarak kendi dünyalarında yaşamışlardır.

Toplumları kolektif bir yapı sergilemektedir ve iç işlerini Yahudi kanunlarına göre yapma izinleri vardır. Okul müfredatları sadece geleneksel Yahudi metinlerinin öğretilmesiyle sınırlandırılmıştır. Dini olmayan bilgi sadece resmi olmayan yollarla ve günlük ihtiyaçları karşılayacak kadar öğretilmiştir. Yahudilerin bu Ortaçağ durumu iki yeni etmen tarafından bozulmuştur. Bunlar siyasal merkezileştirme ve Aydınlanma'nın evrenselleşmesidir. Avrupa Devletlerinin daha fazla güç aramasıyla birlikte Ortaçağ kolektifliğinin bölücü unsurlarını ortadan kaldırmanın gerekliliği fark edilmiştir. Yahudiler daha fazla devlet kontrolüne alınmışlar özerk yaşama hakları ve hahamların zorlayıcı güçleri ellerinden alınmıştır. Siyasi entegrasyon, Yahudileri hem siyasi hem ekonomik hem de toplumsal sorunların giderilmesi konusunda ümitlendirmiştir. Aynı zamanda Yahudileri İsa'nın katilleri gibi değil de Tanrının yarattığı varlıklar olarak görmeye başlayan aydın çevre, Yahudilere daha evrensel bir kimlik kazandırmıştır. Bir çok Yahudi modern Avrupa dillerini öğrenmeye başlamış, böylece çağdaş edebiyatı okuyup, yaygın estetik hassasiyetleri kendine katmak ve sadece dini olarak Yahudi kalmakla beraber kültürel olarak ta Avrupalı olmak isteyen insanların sayısı artmıştır.

Zamanla Ortaçağ realiteleriyle yoğrulmuş Yahudi gelenekleriyle; yeni, ekonomik, sosyal ve kültürel statüsü olan batılı Yahudiler arasında boşluk oluşmuş, modernize süreci bütün Yahudileri aynı anda ve aynı derece de etkilememiştir. 19.yy.'a girerken Doğu Avrupa Yahudileri, modern toplum normlarından fazla etkilenmemiştir. Batı Avrupa Yahudileri arasında da bu yüz yılda 'modernleşme süreci,' yavaş ilerlemiş. Yine de 19.yy.a geçerken özellikle Almanya'da Yahudi inançlarından geri dönme terimleri telaffuz edilmeye başlanmıştır. Eğer Yahudi gelenekleri, entelektüel ve çevresindeki toplumun sosyal normlarıyla uyumlu hale getirilemezse Yahudilik kendini Ortaçağ'da bulacaktır. Reform hareketiyle amaçlanan Yahudilerin dini gelenekleriyle; sosyal ve kültürel hayat arasındaki entegrasyonu sağlamak, din değiştirmeye varan dine

ilgisizliği durdurmak ve dini yeni radikal çevrelerde geçerli kılacak şekilde tekrar yapılandırmaktır.

İlk büyük dini ihtilaf, Yahudi kanunlarının gerektirdiği cenazenin öldüğü varsayılan günde defnedilmesiyle patlak vermiştir. Aydınlanmanın ünlü Yahudi filozofu Moses Mendelssohn, cenazenin kesin olarak öldüğü anlaşılana kadar geçici olarak toprağın üzerinde kalmasını ve gece nöbetini savunmuştur. Mendelssohn eski geleneklerin teamüllerini ve tıbbın o zamanki gelişimini baz almıştır. Yıllardan beri bu sorun gelenekçilerle modernistleri birbirinden ayırmıştır.

Reform hareketinin tamamen olmasa da büyük bir kısmını kabul ettiği yeni bir teori ise Saul Acscher'in (1767-1822) *Leviathan* (1792) adlı eserinde ortaya çıkmıştır. Ascher, Mendelssohn'un; dini, doğal din ve ilham yoluyla yolu ile Yahudilere gelen din olarak ayırmasına karşı çıkmıştır. Ascher'e göre Yahudiliğin en önemli özelliği bir hukuk olması değil kendine özgü dini inancıdır. Böylece Yahudilik siyasi veya yasal otonomiye bağlı değildir. Yahudilik Protestanlık veya Katolikliğin yanında bir inancın diğerinden farklılaşması gibi yer alabilir. Yahudiliği diğer dinlerden ayıran dogmalar: kollarıp gözeten, ödüllendirip ceza veren aşk Tanrısına inanışı içermektedir. Ascher'in bu görüşü geleneksel Yahudi düşüncesinden ayrılışı göstermektedir. 18.yy'da Yahudi olmayan düşünürlerin görüşlerine göre Yahudilikte Tanrının isteklerini yerini getirme önemli olduğu gibi insanların kişisel rûhi mutlulukları da önemlidir. Ascher'in Yahudi inancı özneliği ve ikrarı Reform hareketinin özelliklerinden biri olmuştur. Sonraki dönem edebiyatında neyin daha önemli olduğu *the Kernel and Thehusk'ta* (*Tane ve Kabuğu*) olduğu gibi tarihsel hatalarla eklenenler arasında ayırım sürekli olarak yapılmaktadır. Yahudi eğitiminde inancın kendine özgü uygulamalarına eşlik eden ilmihal, artarak geleneksel metinlerin yerlerine kaynak olarak kullanılmaktadır.

Modern kültürün etkisiyle sinagog ritüelinde ilk değişim, 1797'de Amsterdam'daki Adath Jeshurun Cemaati tarafından yapılmıştır. Bu sinagog Fransa'nın kontrolü altında olan Batavian Cumhuriyeti'nin Alman Yahudilerini affetmesinden bir yıl sonra kurulmuştur. Bu cemaat cenazeleri öldükten üç gün sonra defnetmiş, ayinleri kısaltmış, ibadet hizmetlerinde estetik uyarlamalar yapmış, düzenli olarak ahlaki konular üzerine vaazlar düzenlemiş ve Haçlı Seferleri'nde öldürülen Yahudiler için intikam dileyen bir duayı kaldırmıştır. Cemaat on yıl kadar işlevini

sürdürmüş daha sonra Hollanda'nın yeni kralı Louis Bonaparte'nin genel Yahudi toplumuna katılmalarını istemesiyle işlevini kaybetmiştir.

Fransa'nın devrim günlerinde diğer Avrupa devletlerinden daha önce Yahudilere eşitlik verilmesine rağmen, Fransa'da yaşayan Yahudi toplumu bunu, dini bir reform olarak kullanmamıştır. Yahudi ileri gelenleri meclisi (1806) ve Sanhedrin (1807), Napolyon tarafından çağırılmıştır. Napolyon, Fransız Yahudilerden vatandaşlık yükümlülüklerini yerine getirmelerini ve devletin kanunlarının Yahudi kanunlarından üstün olduğunu kabul etmelerini istemiş fakat delegelerden reform yapmalarını, herhangi bir ibadeti terk etmelerini veya teolojik düşüncelerini değiştirmelerini istememiştir. Merkezileştirilmiş Yahudi idare heyeti kısa bir süre sonra Fransa'da ortaya çıkmıştır. Bu heyet, görünüşte modernize olmuş resmi Ortodoksluğu himaye ederek dini konularda kişisel inisiyatifin aleyhinde yer almıştır.²⁹

Aydınlanmanın etkisi altında Yahudi yaşantısı hissedilir şekilde değişmiş, Yahudiler, Avrupa düşünce akımından ayrı tutulmamışlardır. Bu durum Yahudi varlığının modernizasyonu için Yahudileri cesaretlendirmiştir. Bu yüzden de 19.yy'ın başlarında Yahudi birliği lideri İsrail Jacobson, Seesen ve Westphalia'da 1801'de erkekler için sınır okulları kurmuş ve egemenliği boyunca da benzer okullar kurmaya devam etmiştir. Bu yeni eğitim merkezlerinde Yahudi öğretmenler, Yahudilik hakkında dersler vermişler ve Hıristiyanlar tarafından öğretilen dünyevî konuları da ele almışlardır.³⁰

Westphalia Krallığı'nda bütün Yahudi toplumu için dini reformlar programı ilk defa devlet desteğini arkasına alan resmi bir grup tarafından ele alınmıştır. Zengin ve etkili bir kişi olan İsrail Jacobson(1768-1828)'un önderliğinde üç haham ve iki sivilden oluşan Yahudi İdare Heyeti 1808 yılında kurulmuştur. Hıristiyanlıktan alınan kiliseye üye olma merasimi tanıtılmış. Sinagogun kutsal ortamından laik etkenler kaldırılmıştır.³¹ Jacobson liderliğindeki Almanya'da Musevi ibadeti; koroyla şarkı söyleme, ilahilerden okumalardan oluşan evreler geçirmiştir. 1810'da Jacobson, okulun yanına reformist tapınak kurmuştur. Jacobson, Napolyon'un ölümünden sonra reformist tapınak kurarak hayata geçirdiği prensipleri uygulama alanı bulacağı Berlin'e hareket

---

²⁹ Michael A.Meyer, a.g.m., s. 256-257.

³⁰ Dan John Sherbok, a.g.e., s. 78.

³¹Michael A. Meyer, s.257.

etmiştir. 1817’de Hamburg Reformist Tapınağı açılmıştır. Bu yeni kurum benzer şekilde Almanya’da seromani ve duaların koro müziği eşliğinde yapılması gibi birçok değişikliğe imza atmış³², duaların Almanca okunması uygulamasını başlatmıştır. Kısa zamanda daha radikal reformlar yapılmış, dinlenme günü olarak Cumartesi’nin yerini Pazar almıştır. Mesihsel kurtuluş sözleri Yahudi Kutsal yazılarından ve vaazlarından çıkartılmış ve tarihte ilk kez sinagog adı, mabet şeklinde değiştirilmiştir.³³

Şehir Yahudilerinin ekonomik ve sosyal bir kesitini temsil eden Reformist Tapınak üyeleri, Ortodoksların muhalefetine rağmen şehir senatosunun müsâmahakâr tutumuyla birlikte kendi sinagoglarını kurmayı başarmışlardır. Nazilerin yaptığı Musevi katliamına kadar dayanan Hamburg Tapınağı, reform hareketi için bir kuşak kadar model olarak kalmıştır.³⁴ Yenilikleri savunmak adına Hamburg Reformcuları Talmud’u, fikirlerini destekleyecek şekilde açıklamışlardır. Hamburg Tapınağı, 1819’da geleneksel duaları içeren bir dua kitabı yayınlamıştır. Bu kitabın ithaf edildiği İsrail Jacobson bu reformları onaylamakta oldukça başarılı biridir. Bu yüzden Macar Rabbi Aaron Chorin, litürjiyi bağımlılıklardan kurtarmanın mecburi olduğunu; ibadetlerin, konuşulan dilde yapılması ve ezgiler eşliğinde söylenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Buna cevap olarak Ortodoks Birliği, Hamburg Reformcularını kınadığına dair bir kararname çıkarmıştır.

Reformist Yahudilerin asıl amacı Yahudi ibadetini modern standartlarda yürütmektir. Reformistlere göre geleneksel Yahudi hizmeti yabancı ve iticidir. Bu dönem boyunca bir grup Yahudi entelektüel, Yahudiliğin akademik ve kültürel kapsamını genişletmişlerdir. Bu oluşum bilimsel ve tarihi sorgulamanın sistematik çalışma alanını desteklemiştir. Bu yeni gelişimin geleneğe katkısı Yahudi köklerinin anlaşılmasında yeni bir izlenim uyandırmaktır. Fakat 1824’te topluluk dağılmış ve üyelerinden şair Heinric Heine ve hukuk tarihçisi Edward Gans Hıristiyanlığa dönmüştür.³⁵

Sonraki yirmi yıl reform hareketinde gerileme dönemi olarak adlandırılabilir. Avrupa’daki siyasi ortam dini yeniliklere açık değildir. Ortodoks muhalefeti ise etkili

---

³² Dan John Sherbok, a.g.e, s.78.

³³ Rabi Benjamin Blech, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, çev. Estreya Seval Vali, İstanbul 2004, s. 225.

³⁴ Michael A. Meyer, a.g.m., s.258.

³⁵ Dan John Sherbok, a.g.e., s. 78-79.

olmuş, 1819 ve1840 yılları arasında bir tane bile dua kitabı bastırılmamış ve hiçbir yeni cemaat kurulamamıştır.

Yine de aynı dönemde yaşayan hahamlardan bazıları dini reformları gerçekleştirme konusunda istekli olmuşlardır. Bu genç haham nesli, reform hareketine manevi önderlik yapmıştır. Bu insanlar yavaş yavaş küçük Yahudi toplumlarında haham konumuna gelip daha sonra geniş çevrelere yayılmışlardır. Bunlardan bazıları önemli ölçüde ilim sahibi olmuş ve kendilerini Reform hareketi için tarihî teoloji oluşturma görevine adanmıştır. Bunların en göze çarpanlarından biri olan Abraham Geiger, kısa zamanda hareketin önde gelen temsilcisi olmuştur. Yahudi metinlerine uygulanan yeni eleştirel yaklaşımla bilimsel çalışmalar yapmış ve yavaş yavaş geliştirilen Yahudilik hakkında dersler vermiştir.³⁶ Geiger hayatı boyunca reformcu bir teolog ve bir dil tarihçisi olarak çalışmıştır. Teorik ve pratik aktiviteleri, hem Yahudilere ait hem de genel konularda entelektüel camiada kabul görmüş, Yahudiliği; Alman formatında genel Avrupa'nın entegre bir parçası haline dönüştürmede kendi amacına hizmet etmiştir. Geiger Yahudilikte Peygamberlerden gelen mesajlara önem vermiş, Yahudiliğin devamlılık duygusunun sürmesini arzulamış ancak estetikten yoksun sert kurallarla katılmış saydığı Ortodoksluğa şiddetle karşı çıkmıştır. Yahudilere Tek Tanrı ve onun moral kanunu içindeki rasyonel inancı yaymak, Yahudi yaşam tarzı ve düşünce sistemine yönlendirmek için Yahudi misyonunun tamamlanmasındaki asimilasyona ön ayak olmaya çalışmıştır. Bununla birlikte açıkça ifade etmese de bütün Yahudi kurumlarını buldukları durumdan kurtarıp yeniden şekillendirmekle de ilgilenmiştir. Ona göre yeni oluşumun tarihte ve gelenekte bulunan materyallerden oluşturulması zorunludur.³⁷

Geiger'e göre Yahudiliğin özü, onun yasal sistemi değil ayinlerde sembolize edilen ve yansıtılan dinî ruhudur. Geiger Yahudiliğin pagan materyalizmi ve Hıristiyan üçleme dogmasından kesin farkını; mantıklı ,ahlâki monoteizmle açıklayarak Yahudiliğin evrensel mesajını vurgulamıştır. Geiger Yahudiliği modern dünyada, kendi tarihinde, ruhla ilgili tarihsel bir varlık olarak görmektedir. Geiger'e göre tarih tekerleğini reformu modernleştiren ve rasyonelleştiren bir programla birlikte

---

³⁶ Michael a. Meyer, a.g.m., s.258.

³⁷ Jacob S Levinger, "Abraham Geiger", *Encyclopedia Judaica*, Jerusalem ts., c.7, s.358.

döndürmek reform hahamlarının görevidir.³⁸ Reform hareketi büyüdükçe Ortodoks otoriteler, reform liderlerini ve onların amaçlarını şiddetli bir şekilde eleştirmişlerdir. Mesela Solomon Tiktin reformist düşünür Abraham Geiger'i kınamıştır.³⁹ Geiger Yahudi reform hareketinin liderlerinden ve önemli alimlerinden biridir. 1838'de Geiger, Breslau topluluğu tarafından rabbi yardımcısı olarak seçilmiş ancak Tiktin'in muhalefeti yüzünden 1840'a kadar görevini yapamamıştır.⁴⁰ Tiktin'e göre Yahudi mirasının mutlak gerçeğine ait olmayan kimseler, hahamlık liderliğini sürdürmeye uygun değillerdir. Bu protestolara katılan Tiktin taraftarları, Geiger'in Breslau'nun ikinci hahamı olmasını uygun görmemişlerdir. 1842'de Tiktin, Yahudi yasalarının ve rabbilerin otoritelerinin geçerliliğini vurgulayan bir kararname yayınlamıştır. Buna yanıt olarak Geiger'in yandaşları da dini reformu savunan bir kararname hazırlamışlardır. Bu tartışmanın vurucu yanları Geiger'in taraftarları Joseph Kahn ve Traves baş hahamının eserlerine yansıtılmıştır.

Bu harekete karşı olan Ortodoks düşmanlığına rağmen Frankfurt'ta kurulan Reform Birliği, Yahudiliğe karşı yenilikçi yaklaşımını vurgulayan bir yazı yayınlamıştır. Bu yazının prensipleri, Yahudi inancındaki sınırsız gelişimin olanaklılığını vurgulamış ve yasal kanunun otoritesini reddetmiştir. Aynı zamanda Mesih'le kurtuluş olan geleneksel inancı da inkar etmiştir.⁴¹

Geiger'in meslektaşı Dresten hahamlarından Zacharias Frankel (1801-1875), daha muhafazakardır. Yahudi kanunlarının özüne vakıf olan Frankel, tarihsel gelişimin farkında biri olarak hahamların liderliğinin, toplumun gelişimini yönlendirip acele etmeye kalkışmaktan çok mevcut ortak iradeye ve toplumun ruhi durumuna karşı sorumluluk konusunda olması gerektiğidir. 1845'te Frankel, reformcu bir dostuyla ibadet hizmetlerinde kullanılan İbranice konusunda anlaşmazlığa düşmüş ve 1854 yılında Breslau'da muhafazakar kökenli yeni bir okulun başına geçmiştir. Bu dönemdeki en göze çarpan reformcu Samuel Holdheim'dir.⁴² Holdheim'e göre reform evrimsel değil devrimseldir. Tanrı tarafından gönderilen Kitab-ı Mukaddes'in içerik açısından iki yönü vardır: 1-sonsuzluk dek aynı kalması gereken dinî hükümler 2)-eski

---

³⁸ Michael a. Meyer, a.g.m., s. 258.

³⁹ Dan John Sherbok, a.g.e, s. 79.

⁴⁰ Jacob S Levinger, a.g.m, s. 358.

⁴¹ Dan John Sherbok, a.g.e, s. 79.

⁴² Michael A. Meyer, a.g.m., s. 258.

İbranilerin yapılanması dönemine ait geçici hükümler. II. kısım hükümlerin geçerliliği, İsa'nın doğumundan 70 yıl sonra İbrani Devleti ve tapınaklarının yıkılmasıyla sona ermiştir. Ondan sonra sadece tek tanrı inancı ve ahlaki kurallar devam etmiştir. Mabed ve devletle ilgili her şey geçerliliğini yitirmiştir. Holdheim bütün ayinsel kuralları bu kategori içine alır ve eski Yahudilik kurallarının daha önce tarif edildiği gibi en iyi şekilde olduğunu ve hala geçerli olduklarını savunan Ortodoks Yahudiliği'ni: "Talmud zamanında Talmud haklıydı ama benim zamanımda ben haklıyım" sözleriyle eleştirmektedir. Holdheim dünya kardeşliğine engel olan ayinlerin kaldırılması gerektiğini de belirtmiştir.⁴³

Holdheim'in liderliğindeki birlik şu açıklama da bulunmuştur: "Artık herhangi bir yasayı, Yahudiliğin geçmişte kalan ve asla geri dönmeyecek biçimlerde ifade edilen görevi olarak sürdüren bir kanun kitabı sıfatıyla yansıtamayız. Zamanımızdaki yankı uyandıran seslerle heyecanlanıyoruz. Bu bize eski mirasın sonuna geldiğimizi hatırlatıyor. Aynı zamanda düşünce de birleşen insanlar olarak yeni bir oluşumun sinyallerini de veriyor".⁴⁴

2.2 Yahudi Reformunun Gelişimi

1840 'larda Almanya'daki reform hareketi büyük bir yapılanma geçirmiştir. Küçümsenmeyecek bir muhalefetin ardından 1840 yılında Geiger, etkili bir hahama görüşlerini kabul ettirebilmiştir. Bir yıl sonra Hamburg Tapınağı dua kitabının daha geniş kitlelere ulaşması için yeni bir versiyonunu bastırmıştır. Daha radikal reformlar arayışında olan rahip sınıfından olmayan kişiler Frankfurt, Berlin ve Breslau'ya gitmişlerdir. Çoğunlukla üniversite eğitimi almış, kültürlü Alman Yahudileri tarafından yönlendirilen bu gruplar ulusal sembollerin ve ayin talimatlarının daha insancıl yaklaşımla ele alınmasını ve sonradan oluşmuş haham geleneklerinin çıkartılmasını böylece daha manevi ve evrenselleşmiş bir inanca ulaşmayı önermişlerdir. Bu grupların radikallikleri, o dönemdeki Alman Protestanlığı ve Katolikliği ile paralel gitmektedir.

Dini reforma yoğunlaşmış hahamlar ilk defa toplu bir inisiyatif sergilemişler, 1844-1846 yılları arasında üç konferans düzenlenmiştir. Bu konferanslara 42 haham katılmıştır. Bunların birçoğu oldukça gençtir. Bu konferanslar Alman Reformcuları

⁴³ Jacob J.Petuchowski, "Reform Judaism", *The Encyclopedia Judaica*, Jerusalem ts., c.14, s. 25-26.

⁴⁴ Dan John Sherbok ,s. 80.

arasında fazla yankı bulmamıştır. Ne Frankel gibi sadece halihazırdaki kanunlar ve gelenekler üzerinde ufak değişiklikler yapmak isteyen muhafazakarları, ne de Zeitgeist'in taleplerine sıkı sıkıya uyulması gerekir diyen Holdheim gibi radikalleri, tatmin etmemiştir. Karara varılan sonuçlar arasında: dua kitabından vaat edilmiş topraklara dönülmesi ve kurbanla ilgili hükümlerin çıkarılması, Şabat gününde ibadet edilirken buna org ile eşlik edilebilir ifadeleri vardır. Yeni ortak ayin için planlar ve kadınların eşitliği konusundaki komite raporu ise dile getirilmemiştir. 1848 ihtilalinin öncesindeki siyasi çalkalanmalar sebebiyle konferanslar üçüncü yılında durdurulmuştur.

19.yy'.ın ikinci yarısında Almanya'daki reform hareketi Yahudi toplumlarını etkilemeye devam etmiştir. Zamanla Almanya'daki dini reformlar kurumsallaşmaya başlamıştır. Liberal Yahudilik genel toplumdaki iki dinî eğilimden biridir ve kısa bir süre sonra da Alman Yahudilerinin büyük bir kısmının desteğini kazanmıştır. Hahamları ve sivilleri kapsayan Kilise Meclisleri (Sinod) diğer reformları da tartışmak üzere 1869 ve 1871'de toplanmışlardır. Yüzyılın sonunda Liberal hahamların daimi birliği kurulmuş. Ancak 1929 yılına kadar Liberal Alman cemaatleri karakterleri gereği ortak bir dua kitabı yayımlayamamışlardır.

Avrupa'daki reform hareketi en çok Yahudi nüfusuna sahip Almanya'da sabit dururken diğer ülkelere yayılmıştır. Viyana Cemiyeti 1826 gibi erken bir vakitte Macaristan, Galiçya, Hollanda ve Danimarka'daki bazı cemaatler gibi bir kaç estetik reformu benimsemiştir. 1860'lı yıllarda batıda da olduğu gibi bazı Rus Yahudi aydınları, dini reformların eski zamanlardan beri Yahudi geleneklerine özgü olduğunu savunmuşlardır. İngiltere'de Batı Londra İngiliz Yahudileri Sinagogu altında bir reform cemaati 1840 yılında kurulmuştur. Genelde karakter olarak muhafazakar olan bu cemaatin en önemli reformu, bazı tatillerin ikinci günlerinin kaldırılması olmuştur. Benzer cemaatler İngiltere'nin diğer yerlerinde de kurulmuştur.

Fransa'da Merkezi İdare Heyeti dini bölünmeye uzun süre engel olmuştur. Bazı yüzeysel reformlar Hahambaşı tarafından üstlenilmiş ve daha radikal değişiklik önerileri hafifletilmiştir. Bununla birlikte Uygulanabilir Reform Cemaati 1905'te Kilise ve devletin ayrılmasından sonra kurulabilmiştir.

Avrupa Liberal Yahudiliği Amerika'daki benzeriyle beraber en sonunda Gelişen Yahudilik için Dünya Birliğinin 1926'da Londra'da kurulmasıyla örgütsel bütünlüğünü elde etmeyi başarmıştır. II. Dünya savaşına kadar Birliği ve Yahudilikteki reform

çalışmalarını Leo Baeck yürütmüştür. Leo Baeck liberal bir hahamdır. Dindar bir düşünür olarak anti romantik teoloji üzerinde çalışmıştır. Bu çalışmalarında vahyin gizemiyle ortaya çıkan ahlaki emirleri vurgulamıştır.⁴⁵

2.3 Reformist Yahudiliğin Amerika'daki Gelişimi

New York'un ilk İngiliz valisi 1644'te kişilerin ibadet özgürlüğünü ilan etmiş ve "Hıristiyanlığı ikrar eden dini konulardaki farklı düşüncelerden dolayı hiç kimse rahatsız edilemez ,cezalandırılmaz veya hapsedilemez" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Bir sonraki vali Edmund Andros, herhangi bir dine inananlara koruma ve yasal destek vaat ettiğinde, Hıristiyanlığa hiçbir atıfta bulunmamıştır. Yahudiler eşit haklardan faydalanmışlar, ilk seçimlerde oylarını kullanmışlar, resmi görevlerde de çalışmışlardır.

Böylece Amerikalı Yahudi halkı doğmuştur. Başlangıçta da Amerika Yahudileri diğer yerlerdeki Yahudi halkları gibi değildirler. Dinî engellerin daima görüldüğü Asya ve Avrupa da Yahudiler kendilerine özgü bir statüye sahip olmuşlardır. Bu da nereye yerleşirlerse yerleşsinler onları özel toplumlar kurmaya zorlamıştır. Yahudiler her zaman kendi okullarını, mahkemelerini, hastanelerini ve sosyal kuruluşlarını kendileri işletmişlerdir. Kendi resmi görevlilerini, hahamlarını hakimlerini, öğretmenlerini, sünnetçilerini, işçilerini kendileri tayin etmişler ve maaşlarını da kendileri vermişlerdir. Nereye giderlerse gitsinler devlet içinde küçük devletler, gettolar kurmuşlardır.

Birleşik Devletler özgürlüklerine kavuşmadan önce dahi Kuzey Amerika'da durum farklı olmuştur. Belirli bir dini yasanın yokluğuna bağlı olarak, dahili dini disiplin gelenekleri dışında Yahudilerin ayrı bir yasal sistem düzenlemeleri için bir neden yoktur. Bütün dini gruplar eşit haklara sahip olduklarına göre kendilerini ayırmanın bir anlamı da yoktur. Kuzey Amerika'daki Yahudiler, Avrupa'da olduğu gibi 'Yahudi toplumuna' ait olmamışlardır. Özel bir sinagoga bağlı olmuşlar; Alman, İngiliz, Hollandalı, Polonyalılarından sadece küçük noktalarda ayrılmışlardır. Mesela bir Yahudi kendi sinagoguna gittiği gibi bir Protestan da kendi kilisesine gitmiştir. Diğer hususlarda Yahudilerle Protestanlar, laik bireyler olarak birleştikleri genel vatandaşlığın

---

⁴⁵ Michale A. Meyer, a.g.m., s.259.

fertleri olmuşlardır. Böylece Yahudiler, dinlerini hiçbir şekilde inkar etmek zorunda kalmadan entegrasyona ulaşmayı başarmışlardır.⁴⁶

Amerika, Avrupa Yahudilerini uzun süre şaşkırtan özümlenme ve yabancılaşma için güçlü bir karşı denge ögesi olmuştur. Hemen hemen başlangıçtan beri özgün ve eşit olan Amerika Yahudileri, gerçekten kendilerinin olduğunu iddia ettikleri bir ülkenin ayrılmaz bir parçası olarak aynı zamanda güçlü bir Yahudi kimliği ve bağlılığı duygusu da taşımışlardır. Amerika'da bir azınlığın, ayrımcılık ya da yıkıcılık yaptığından kuşulanılmaksızın kendisi olabilme özgürlüğü vardır. Amerika'nın uzun zamandan beri Yahudi göçü için en beğenilen ülke olması bu yüzdendir.⁴⁷

Reformist Yahudilik en büyük başarısını Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirmiştir. Avrupa'da çoğunlukla kendini Ortodoksluğa karşı ispatlamaya çalışırken Yeni Dünya'da bu amaçla kurulmuş herhangi bir kurumla karşılaşmamıştır. ABD, Almanya'daki Gememde gibi vergilendirme gücü ve Yahudi sorunları üzerinde merkezi bir kontrolü olan resmi olarak tanınmış Yahudi toplumlarından yoksun olmuştur. Kiliseyle devletin tamamen ayrılması, birçok Hıristiyan mezhebinin yan yana olması ve dini etkinliklerin hür iradeye bağlı olması Yahudilerin dini parçalanmalarına yardım eden bir atmosfer oluşturmuştur. Ayrıca 19.yy Amerika'sında göçmen bir Yahudinin hayatını devam ettirirken aynı zamanda atalarından kalmış geleneklerini devam ettirmesi oldukça zordur. 19.yy.ın ilk yarısında Almanya'dan çok sayıda Yahudi gelmiştir. Son on yıl içerisinde Doğu Avrupa'dan yoğun miktarda göç almasından da anlaşılacağı gibi Amerikan Yahudileri arasında en baskın hareket, Reformist Yahudiliktir. Böylece kısa sürede Amerika'nın serbest ortamında reform, Avrupa'daki eşinden daha radikal bir karaktere sahip olarak gelişmiştir.

2.3.1 Klasik Amerikan Reformu

1824 yılında Charleston, Güney Carolina'daki tek başına kalmış ve ömrü kısa olan bir Reform Cemaati girişimi istisna Hamburg Tapınağı modeline benzemektedir. Reformist Yahudilik ABD'de kontrolü 19.yy.ın ortalarında ele geçirebilmiştir. 1842'de Baltimore'de ki Har Sinai ile başlamış ve sonraki yirmi yıl boyunca ayinsel reformlar

---

⁴⁶ Paul Johnson, a.g.e., s. 347-348.

⁴⁷ E. Montet, A. Lods, A. S. Rappoport, R. Garaudy, *Siyonizm ve Yahudilik*, çev. Adnan Yazıcı, Örgen Uğurlu, Kemal Demir, İstanbul 2006, s. 312-313.

var olan cemaatlere tanıtılmıştır. New York'ta, Albany'de, Cincinnati'de, Philadelphia'da ve Chicago'da yeni Reform Cemaatleri kurulmuştur. Dini reform yanlısı olan Yahudi mecmuaları ayinsel tashihleri kapsayacak şekilde dua kitapları çıkarmak gibi bir vazifeye bürünmüşlerdir. 1855 yılında Cleveland'da Haham Konferansı düzenlendiğinde hahamlar, Talmud'u tekrar teyit etmişler böylece sonraki yıllarda etkisi daha da artacak olan esaslı reformcuların protestolarıyla karşılaşmışlardır.

19.yy'ın ikinci yarılarında Amerikan Reformu'na iki göçmen haham hakim olmuştur. Bu hahamlar Reformist Yahudiliği daha geniş kitleler tarafından kabul edilebilir hale getirebilmek için daha saygılı, tutarlı, ideolojik olarak ayrılıkçı konumu ve pragmatikliği, biraz da muhafazakarlığı simgelemişlerdir. Önce Baltimore'de ve daha sonra da New York'ta hahamlık yapan David Einhorn (1809-1879), Yahudilerin papaz misyonuna vurgu yapmış ve karma evliliklere şiddetle karşı çıkmıştır. Yahudi törenlerine pek değer vermemiş ve Kutsal Metinlerin ötesinde, Yahudiliğin gelişiminin sıkı bir inananı olmuştur. 1869'da Philadelphia'da hahamlar tarafından gerçekleştirilen reform toplantısında etkisi büyük olmuş ayrıca ruhun ölümsüzlüğü yerine kabul edilen geleneksel dogmalardan biri olan bedensel dirilişi reddettiğini de açıklamıştır.

İsaac Mayer Wise(1819-1900) ABD'de örgütlenmiş Reformist Yahudiliğin kurucusudur. Einhorn'un tersine Amerikanlaştırılmış Yahudiliğin peşinde olmuş ABD'de geniş kitlelere ulaşmayı hedeflemiştir. Wise dini konularda bazen bir tarafta bazen de başka bir tarafta olmuş, geçici etkilerle uğraşmıştır. Yine de radikallerin aksine Kitabı Mukaddes'teki Tora'ya yapılan eleştirileri Yahudiliğin temellerini sarsacağı için reddetmiştir. Wise Cincinnati'de Reformist Yahudiliğin daha uygun bir kanadı olarak görülmüş kendini Doğu Yakasındaki reformdan farklılaştırmıştır. Wise'nin kişisel girişimleriyle Reformist Yahudiliğin ulusal kuruluşları oluştu. 1873'te UAHC (Amerikan İbrani Toplumlar Birliği), 1875'te HUC (İbrani Birlik Koleji), 1889'da CCAR kurulmuştur. 1885 yılında Wise Pittsburgh Platformunda gerçekleştirilen haham konferansına başkanlık etmiştir. Bu konferans Amerikan Reform Yahudiliğinin bir sonraki yarım yüzyıldaki ideolojik tutumunu belirlemek için yapılmıştır. Konferansın anahtar ismi Wise'den çok Kaufmann Kohler'dir. Kohler, David Einhorn'un damadı ve manevi varisidir. Aynı zamanda hareketinde ileri gelen

ilahiyatçılarından biridir. Amerikan Reformist Yahudiliğinin prensipleri 1885 Pittsburg’da reformist liderlerin toplanmasıyla ele alınmıştır.⁴⁸

Amerikan hahamlarının merkezi konferansının bu buluşmasında reformist hahamlarının resmi kurulu, Yahudilikte fikir ayrılığına yol açan konuları ele almış ve bu konular üzerinde pek çok insanın kabul edebileceği güvenilir belirlenmelerde bulunmuştur.

Pittsburg’da toplanan Amerikan Reform Rabbileri, kendi Yahudilik anlayışlarının temiz ve anlaşılabilir bir ifadesini basıp yayınlamıştır. Talmud Yahudiliğine yöneltilen temel eleştiri; İsrail’in, Tanrı’nın insanları olduğunu varsayan görüşüdür. Bir yandan yaşam biçimi, kişinin kutsanması, dünya görüşü, yönetim kuralları için Tevrat’a yapılan ısrarlı referans; diğer yandan yönetim biçimine dair açıklamalar, İsrail’in kim olduğu ile ilgili temel soruya sebep olmuştur. Reformist Yahudilik’te hahamların tasarladıkları İsrail’e yönelik dünya görüşlerini ve yaşam tarzlarının dayanaklarının açığa vurulmasını buluruz. Bu açıklamalar şöyledir: “Biz Musevi yaşama değerleri içerisinde Yahudi toplumunun Filistin’deki ulusal yaşamları boyunca süren misyonları için eğiten bir sistemi tanıyoruz. Bu gün sadece birleştirici ahlâki değerleri kabul ediyor ve yaşamlarımızı kutsayıp yükselten serenomileri sürdürüyoruz ama modern uygarlığın değer ve bakış açısına uymayanları reddediyoruz.”⁴⁹ “Biz bütün bu Musa ve hahamlarla ilgili yasaları, orucu, din adamlarına yaraşan iffet ve eski çağlardaki gibi giyinmeyi ve düşünmeyi şu anki ruhsal ve zihinsel durumumuza yabancı buluyoruz... Daha ilerideki modern manevi yükselmeye ulaşmaktansa zamanımızdaki kurallara uymak daha faydalı olur...Biz, vicdan ve aklın evrensel kültürünün modern çağında bütün insanlar arasında barış ve gerçeğin; adaletin krallığının kuruluşu için İsrail’in büyük Mesihsel umudunun gerçekleşmesinin adım adım ilerlediğini kabul ediyoruz. Biz artık kendimizi bir ulus olarak değil ama dinsel bir topluluk olarak kabul ediyoruz ve bu yüzden ne Filistin’e dönüşü ne de kurban niteliğindeki ibadeti ne de Yahudi devleti hususunda Aaron’un oğullarının maiyetindeki yasaların hiç birinin yenilenmesini beklemiyoruz.

Bu platformdan çıkan sonuç: Yahudiler tek tek diğer ulusların vatandaşı olarak yaşamalıdır. Farklılık din düzleminde kabul edilebilir ama batı demokrasilerinin

---

⁴⁸ Michael A. Meyer, a.g.m., s. 259-260.

⁴⁹ Jacob Neusner, a.g.e., s. 53.

vatandaşlık tanımına tam olarak uyan milliyet düzleminde kabul edilemez. Ahlak doğal olarak herkese aynı şekilde uygulanabilir. Evrensel bir kategori oluşturduğu için yaşam biçimi, Yahudileri diğerlerinden ayıran önemsiz özellikleri içermez. İsrail, ikna edici sosyal bir kimlik ve kendi göstergeleri aracılığı ile Yahudilerin bir grup oluşturmaya ve bir arada durmasına yarayan bir “biz” inşa etmiştir.

Reformu benimseyen Yahudiler, karakteristik bir biçimde giyinmeyi ve yemeği düşünmezler. Bununla birlikte modern manevi yükselme, kalp ve zekanın evrensel kültüründe bir arayış içindedirler.

2.3.2 Pittsburgh Platformunun Temel Prensipleri

1-Öncelikle hemen hemen her dinde var olan Tanrı bilincini belirli şekillerde kavramak adına girişimde bulunmalıyız. Yahudiliğin Tanrı-fikir ilişkisini barındırdığı öğretinin, Yahudi eğitimcilerin gelişmiş ahlakî ve felsefî gelişimleriyle yüklü olduğunu kabullenmeliyiz.

2-İkinci olarak İncil’de Yahudilerin kutsanmasıyla ilgili Yahudi insanların, Tanrı’nın tek olduğuna dair misyonlarını; ahlaki ve dini öğenin değerini algılamalıyız. Bilimsel araştırmaların modern keşiflerini ve tarihin Yahudi öğretilerine karşı olmadığını vurgulamalıyız.

3- Filistin’deki ulusal yaşam boyunca Yahudilerin birleşmiş parçalardan oluşan yasama sistemlerini tanımalı ve bugün sadece ahlâkî kuralların bağlayıcılığını kabul etmeliyiz. Bunu yaparken de tüm bunların modern medeniyetlerin alışkanlıkları ve fikirleri olarak benimsenmesini reddetmeliyiz.

4-Tüm bu birleşmiş parçaları, dinsel kurallarla ilgili düzenlemeleri bütün yabancı fikirlerin ışığı altında zihinsel ve ruhsal açıdan tatmin edici bir duruma getirmeliyiz. Çünkü eski dini kurallar, modern Yahudiliği kutsallıkla buluşturmada yetersiz kalmaktadır.

5-Modern devirlerdeki evrensel paylaşım kültürünü ve gerçek krallığın kurulmasını, barışın sağlanmasını; adaletin İsrail’in Mesih’e ait umutlarını gerçekleştirme yaklaşımlarını benimsemeliyiz. Kendimizi artık bir ulus olarak değil ama dinî bir birlik olarak kabul etmeli, bu yüzden ne Filistin’e dönmeyi ummalı ne Aaron’un

oğullarının yönetimi altında kutsal ibadeti kabul etmeyi ne de Yahudi devletini ilgilendiren yasaların yeniden düzenlenmesini beklemeliyiz.

6-Museviliğin sürekli gelişen bir din olduğuna inanırız. Hıristiyanlık ve Müslümanlık Yahudiliğin kardeş dinleridir. Bu dinlerin tek tanrılı inanç ve ahlâkî gerçekliği yayma konusunda yardımlaşma ve çabalarına değer vermeliyiz. Çağımızın insanların geniş ruhunun, görevimizin başarıyla tamamlanmasına katkıda bulunduğunu kabul etmeli ve bu yüzden insanlar arasında, doğruluk ve gerçekliğin hükmünü kurmada el ele vermeliyiz.

7-Yahudi öğretisinde insan ruhunun ölümsüz olduğuna ve bu inancın ilâhî tabiatının giderek genişlediğine inanırız. Dürüstlük içinde daima mutluluğu, kötülük içinde de sefâleti bulduğumuza inanırız. Biz vücudun dirilişini, cennet ve cehennemle ilgili kökleşmiş Yahudi kaynaklı düşünceleri reddederiz. Bunların ceza ya da ödülle son bulmasını da inkar ederiz.

8-Fakir ile zengin arasındaki ilişkiyi düzenlemekte olan birlikte yaşama ruhu ile uyum içerisindeyiz. Bunu modern zamanların büyük görevine katılmaktaki misyonumuz olarak kabul eder ve toplumun var olan düzeninde zıtlıklardan çıkan dürüstlük ve adalete dair problemleri çözmede kendimizi sorumlu görürüz.⁵⁰

Sonraki elli yıl boyunca Reformist Yahudilik Pittsburg Platformu'na bağlı kalmıştır. Bu dönem içerisinde hareket, 1892 yılında CCAR Birleşik Dua Kitabını ilk defa bastırdı. Bu kitap, Reformist Yahudilikte 1975'e kadar sadece ufak gözden geçirmelerle yürürlükte kalmıştır.

Reformist Yahudilik artarak özellikle Alman Yahudi göçmenleriyle ve onların soyundan gelenlerle ilişkilendirilmiş, Doğu Avrupalılar New York'ta yoğunlaşmışlardır. Bunların bazıları Ortodoks kalmış, bazıları da din değiştirmişlerdir. İkinci nesilden olan bazıları da etnik ve nostaljik çekiciliği olan Muhafazakar Yahudiliği tercih etmişlerdir. Reformist Yahudilerin çoğu 1930'lara kadar Yahudi Milliyetçiliğine, Yahudiliğin evrensel görevinden geri adım atmak manasına geldiği için karşı çıkmışlardır. Bununla beraber yüzyılın başlangıcından beri özellikle hahamların çok az bir kısmı siyonist meselelerde aktif rol oynamıştır

---

⁵⁰ Dan John Sherbok, a.g.m., s. 82-83.

2.3.3 Yeniden Yönlendirme

1930 yılının sonlarında ABD'deki Reformist Yahudilik, Alman göçmenlerinin sayesinde kimliğini yitirmeye başlamıştır. Reform hahamların ve sivillerin çoğunluğu Doğu Avrupa kökenli olmuş, on yıl içerisinde Nazi Almanya'sının büyük etkisiyle Yahudiler arasındaki milliyetçilik duyguları güç kazanmıştır. Reformist Yahudilik giderek hiç olmadığı kadar etnik ve törensel öğelerle ortaya çıkacağı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Sonunda önceki dönem Klasik Reformist Yahudilik olarak gösterilmiştir ve bazı cemaatlerde etkisi devam ederken, Yeniden Yönlendirilmiş Yahudilik, Klasik Reformist Yahudiliğin yerini almaya başlamıştır.

Durum değişikliğinin ilk büyük belirtisi 1937 yılında CCAR tarafından benimsenen Columbus Platformunda olmuştur. Bu belge çoğunlukla İbrani Birleşik Koleji'nde teoloji profesörlüğü yapmış bir Doğu Avrupalı Yahudi olan Samuel Cohon (1888-1959)'un çalışmasıdır. Bu belgede Tevrat'ta geçen 'Tanrı düşüncesi' yerine 'Yaşayan Tanrı'dan' bahsedilmiştir. Genel anlamda yazılı ve sözlü kurallar ve İsrail'in 'gittikçe gelişen Tanrı bilinci' ve Filistin'i yeniden Yahudilerin anavatanı haline getirmenin bütün Yahudilerin görevi olduğu bildirilmiştir. Pittsburg Platformunun aksine ibadetlerde İbranice kullanılması; adetlerin, sembollerin ve törenlerin önemi vurgulanmıştır. Bu platformda Amerika'nın ekonomik sıkıntılarının baş gösterdiği bu dönemde baskın kaygılardan olan 'sosyal adalet' e bağlılık bildirilmiştir.⁵¹

1937 reform hareketinin Columbus Platformu, Yahudi Reformuna yeni bir bakış açısı getirmiştir. Üç bölüme ayrılan platform Yahudi inancının temel öğelerini belirleyerek işe başlamıştır.

1-Yahudiliğin Tabiatı: Yahudilik Yahudi insanların tarihi, dinsel deneyimidir. Yahudi yaşamının gittikçe büyümesine rağmen onun mesajı evrenseldir ve Tanrı'nın egemenliği altında insanoğlunun evrendeki mükemmeliyetçiliğini amaçlar. Yahudi Reformu, dindeki ilerleyen gelişme prensibini kabul eder ve bu prensibi sosyal ve kültürel yaşamının yanında ruha dayandırır. Yahudilik tüm gerçekliğiyle, Kitab-ı Mukaddes'te yazılan sayfalarla ve doğanın çözülmüş

---

⁵¹ Meyer, s. 160-161.

şifreleriyle gelmiştir. Bilimin yeni keşifleri, kutsal edebiyatın altında yatan eski bilimsel görüşlerin yerini alırken; insanoğlunun Tanrıya hizmet eden kalp, düşünce, mantık gibi dinî özelliklerinin yapısıyla da çelişkiye düşmez.

2-Tanrı:Yahudiliğin özü ve dine en önemli katkısı, sevgi ve yasalar arasındaki düzeni kuran tek ve yaşayan Tanrı öğretisidir. Tanrı tüm varlığıyla yaratıcı kaynağı barındırır ve insanoğlunun ideal varoluşunu düzenler. Zamandan ve mekandan münezze olmasına karşın dünyanın değişmez varlığıdır. Biz ona evrenin efendisi ve merhametli babamız olarak bakıyoruz.

3-İnsan: Yahudilik insanın tanrısal görüntü olarak yaratıldığını iddia eder. Onun ruhu ölümsüzdür. Tanrı'yla işbirliği yapan aktif bir çalışandır. Tanrı bir çocuğu olarak ona ahlâkî özgürlüğünü vermiş ve onu çabalayarak şeytanın üstesinden gelme sorumluluğuyla yükümlü tutmuştur.

4-Tevrat: Tanrı kendisini yalnız evrenin düzeninde, güzellikle değil insan ruhunun ahlakında ve görünümünde de gösterir. Bu kendini yüceltme devam eden bir süreçtir ve yalnızca bir grup veya bir çağa ait değildir. Ama İsrail'in insanları, peygamberleri ve bilgeleriyle birlikte dinî gerçeklik alanında, eşsiz bir iç ruh oluşturdular. Tevrat hem yazılı hem de sözlü olarak İsrail'in büyüyen Tanrı bilincini ve ahlâkî yasalarını eşsiz bir yere koyar. Tevrat: tarihi, geçmişi,Yahudi yaşamının normlarını ve kutsanmalarını içerir. İyilikle kutsallığın esaslarına da genel şeklini verir. Tarihi dönemlerin ürünü olarak onun yasalarının bir kısmı, onların adlandırdıkları kuralların kayboluşuyla birlikte bağlayıcı gücünü kaybetmiştir. Ama ruhsal amaçların kalıcı bir ürünü olarak Tevrat, İsrail yaşamının dinamik kaynağı olmayı sürdürür. Her çağda Tevrat'ın, Yahudiliğin bilgeliğine olan öğretilerini benimseme mecburiyeti vardır.

5-İsrail: İsrail'in vücut olduğu yerde Yahudilik, bu vücudun ruhudur. İsrail, dünyanın tüm kısımlarında yaşayarak ortak bir tarih birliği ve inanç mirasıyla ayakta kalmayı başarmıştır. Bizim dinî geleneğimizden ayrı duran Yahudilerin sadâkatini bilmekle beraber, bizimle bağ kuran Yahudilerin yaşadığı dini, sürdürmemiz gerekir. Bizim insanlarımızın yaşadığı bütün topraklarda Yahudi dininin vatandaşlık

sorumluluklarını yerine getiren ve sadakatle paylaşmayı bilen, bizim inancımızı kabul eden Yahudi olmayanlar, Yahudi toplumunun üyesi olarak hoş geldiler.

Filistin'i incelediğimizde, yeni yaşamımızın sözünü tutuyoruz. Tüm Yahudilerin yeni bir Yahudi ikametgahı yaratma mecburiyeti olduğunu ve aynı zamanda kültürel Yahudi yaşamının bir merkezi olması gerektiğini savunuyoruz. Çağlar boyunca İsrail'in görevi paganizm ve materyalizmin karşısında olmaktır. Bunu Tanrı'nın egemenliğinin kurulmasında, dünya üzerindeki doğruluğun, barışın ve kardeşliğin sağlanmasında tarihi bir görev olarak görüyoruz. Bu bizim Mesihliğe ait inancımızdır.

6-Ahlak ve Din: Yahudi din ve ahlâkı ayrılmaz bir biçimde buluşur. Tanrı'yı araştırmak; dürüstlük, iyilik ve kutsallık için çabalamak anlamına gelir. Tanrı sevgisi insan sevgisi olmadan eksik kalır. Yahudilik insan ırkının kutsallığını, insan yaşamının değerini, kişinin bireysel özgürlük haklarını vurgular. Devlet ve organize yönetim var olmak zorundadır.

7-Sosyal Adalet: Yahudilik; ekonomik düzenin, endüstri ve ticarete yansıyan öğretileri barındırmanın yanında, ulusal ve evrensel öğretileri de barındırır. İnsan toplumunun şikayetlerini en aza indirmeyi amaçlar. Fakirliği, köleliği, sosyal eşitsizliği, ön yargıyı ortadan kaldırmayı hedefler. Eşitlik ve adaletin temelinde, sınıflar arasındaki ahenkli ilişkinin kurulmasını temin etmek ve insan kişiliğini besleyen şartların gelişmesini sağlamak yatar. Sömürgeye karşı gençliğin öz güveni adına savaşıır. Yahudilik, çalışanların yaşam standartlarına uygun düzenin sağlanması için gayret eder. Aynı zamanda insanları, varlığın getirdiği yetersizliklerden, hastalıklardan, işsizlikten korumak için kurulacak bir sosyal düzen adına uğraşır.

8-Barış: Yahudilik, Peygamberler döneminden beri insanlara evrensel barışı anlatır. Tüm uluslara ruhsal ve fiziksel silahsızlanmayı öğretir. Ahlâkî eğitime, sevgi ve insan gelişimine olan sempatiye yönelik şiddeti önlemeyi amaçlar. Adaleti kalıcı barışın teminatı olarak görür. Silahsızlanma için uluslararası eylemde bulunur ve ortak güvenlik için dünya barışını sağlamaya çalışır.

9-Dini Hayat: Yahudi yaşamı Yahudiliğin idealleriyle kutsanmıştır. Yahudi yaşamını kutsallaştıran konut; sinagog ve okullarda, Yahudi Birliğinin yaşamında, barışa katılımı yansıtır. Ev, Yahudi yaşamının vazgeçilmez bir parçası olup ahlâkî disiplinin, dini ibadetin ve sevginin sembolüdür. Sinagog, Yahudi yaşamında en eski ve demokratik kurumdur. Yahudiliğin korunduğu ortak bir merkez niteliğindedir. Her bir Yahudi birliğini birbirine bağlar ve onları İsrail’le birleştirir. Yahudiliğin yaşayan bir güç olarak devamlılığı dinî öğretiyeye ve her bir neslin zengin ruhsal ve kültürel miras bakımından eğitilmesine bağlıdır. Dua, dinin sesidir; inanç ve ibadetin dilidir. İnsan kalbinin ve aklının yönetimini sağlar. Toplumun umut ve emellerini dile getirir, yaşama yatırım yapan amaçlara ulaştırır. İnsanlarımızın ruhsal yaşamını derinleştirmek için toplumun hem sinagog hem de kendi konutlarında Tanrı’ya olan dualarını geleneksel bir alışkanlık olarak yerleştirmeliyiz. Yahudilik ruhsal ve ahlâkî ihtiyaçların yanında Şabat gününün korunmasını, bayramları, ayinleri, dinî sanatın çeşitlerini, müziği, İbrani dilinin kullanımını, yerel dilde ibadeti geliştiren bir yaşam çeşididir. İnançımızın bu amaç ve isteklerini bu karışık dünya da simgelemek için Yahudilerin kendilerini, kendilerine ve tüm uyum içindeki insanlara adamasını, İsrail’in Tanrı ve onun egemenliğinden sonra ebedî varlığını devam ettirmesini umuyoruz.

2.4 Modern Dünya Yahudi Reformu

2.4.1 İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmeler

II. Dünya Savaşı yıllarında, Yahudi Reformu büyük bir değişim göstermiş, Pittsburg Platformunun aksine 1937’deki Columbus Platformu Siyonist idealleri kucaklamıştır. İbrani dilinin kullanımını onaylamıştır. Reformistler tarafından reddedilen törenleri desteklemiştir. Hareketin sağ kolundaki bir grup haham, dinî inanç için kişisel dayanağı savunmuştur. Bu nedenle Case Western Reserve Üniversitesi’nde profesör olan Bernard Martin, Tanrının bilinçli olarak insanların duygularında, yaşamlarında, kişiliklerinde var olduğunu onlara hitap ettiğini ve kişisel yanıtlar sunduğunu söylemiştir. Toronto Üniversitesinde felsefe profesörü olan Emil Fackenheim şunları yazmıştır: “Tanrı kişilik dışı bir güç uygulamasının

yanında kesinlikle insana benzer. Tanrının en gerçek resmi insandır.” İbrani Birlik Koleji’nde dinî düşünce profesörü olan Eugene Borowitz’e göre kişisel Tanrı, tanıdığımız ve konuştuğumuzdur. O; bizi duyar, dua için her zaman hazırdır. Bu kişisel terminoloji İbrani Birlik Kolejinde profesör olan Jacob Petuchowski tarafından: “Gelenek Tanrının iradesinden ve ilgilerinden bahsetmez; iradeyi elde etmek, sevgi ve ilginin birleşmesiyle ve insan dilinde kişilik diye adlandırdığımız şeyin oluşumuyla mümkün olabilir” şeklinde ele alınmıştır.

Diğer düşünürler Tanrı’yı daha az kişisel bir biçimde algılamışlardır. Boston’da İsrail Tapınağı Rabbisi Roland Gittelsohn: “Tanrı’yı bir kişi olarak görmüyorum ama evrende güç ve doğruluk timsali olarak görüyorum. Tanrı; evrenin ruhsal çekirdeği, enerjisi, gücü, yönetimi, inancı. Evren tüm bunlarla anlamını buluyor. Dua; kim olduğumu, ne olabileceğimi ve evrenin düzeniyle olan doğru ilişkiyi hatırlatıyor” demiştir. Yahudi Din Enstitüsünde teoloji profesörü olan Henry Smolinsky Tanrı’nın mükemmeliyetini inkar etmiştir. Gücünün sınırlı olduğunu söylemiştir. Ona göre Tanrı, şeytanla savaşırken insani olgulardan yardım bekler.

Tevrat’a olan ilginin yenilenmesine paralel olarak bir grup Reformist rabbi Halakhah ile de ilgilenmişlerdir. II. Dünya Savaşından sonra Pittsburg’daki Rodef Shalom hahamı Solomon Freehof, reformu takip etmiştir. Tüm kitaplardan gündemdeki reform hareketinin yasal zeminini araştırmış, geleneksel kaynaklara dayanan reformu takip etmiştir. Halakhah’ın geçmişine ait bu koleksiyonlar reform hahamlarına ve tüm halka, ortak Yahudi Reformunda yeni seremoniler ve kutsama törenleri için dayanaklar sunmuşlardır. Buna istinaden David Polish ve Frederick A.Doppelt 1957’de Yahudi Reformunu düzenleme girişiminde bir kılavuz oluşturmuşlardır. Bunu 1972’de Cumartesi tatil gününe dair Yahudi törenleriyle ilgili bir kanunun takibi izlemiştir. Tüm bunlar Yahudi Reformu adına belirli öneriler içermiştir. Yakın zamanlarda Yahudi yasasının reform kanunlarıyla düzenlenmesini desteklemek için yeni bir birlik kurulmuştur. Halakhah’a bu dönüşe rağmen çağdaş Yahudi Reformu, geleneğin önemli özelliklerini terk etmiştir. 1973’te Amerikan Rabbiler Merkez Konferansı (CCAR), hahamlığın uluslararası inanç evliliklerine katılımı konusunu tartışmıştır. 1909’da böyle bir katılıma karşı çıkan kesimin varlığına rağmen çok sayıda haham bu törenlere katılmıştır. Büyük tartışmalardan

sonra buna tamamen karşıt olanların baskılarına rağmen bir çok reformist haham bu evlilik hizmetlerinde bulunmayı sürdürmüştür.⁵² Savaş yıllarından hemen sonra Amerika'daki reformist Yahudilik hareketi daha da büyümüştür. Büyük şehirlerin varoşlarında yeni cemaatler kurulmuş, Yahudilerin zenginleşmesiyle beraber yerel ve ulusal olarak daha yüksek seviyede destek sahibi olmuşlardır. 1950'lerdeki Hıristiyanlığın uyanışı Yahudi teolojisine taze bir ilgi doğurmuştur. UAHC 1951 yılında ofislerini Cincinnati'den Yahudilerin Amerika'daki merkezleri New York'a taşımıştır. 1943'den 1973 yılına kadar Cemaat Birliği etkili bir konuşmacı, yetenekli bir organizatör olan haham Maurice Eisendrath tarafından yönetilmiştir. Tanınmış Kutsal Kitap arkeologlarından olan Nelson Glueck 1947'den 1971 yılında ölene kadar İbrani Birliği Koleji'nin başkanı olmuştur ve Yahudi Din Enstitüsüyle birleşmeyi sağlayabilmiştir.

Reformist Yahudilik kendini, Amerikan Toplumunu rahatsız eden ahlâkî konularla baş başa bırakmıştır. Hahamlar ve siviller insan hakları hareketine aktif olarak katılmış ve daha sonra Vietnam savaşına karşı muhalefet etmişlerdir. 1961 yılında UAHC Washington'da Din Hareket Merkezi kurmuştur. Bundaki amaç Yahudilerin genel ve ahlâkî konularda yasama organlarında etkili olması ve reform bölgelerini eğitmektir. Ekümenizmin içinde UAHC, etkinlikler yapan küçük cemaatlerin uzun vadeli işlerini ve bu bölgedeki Ulusal Toprak Kardeşliği Federasyonunu destekleyen bir bölüm geliştirmiştir.

Bu dönemdeki reform teolojisi artarak değişmiş. 'Anlaşmalı İlahiyatçılar' diye bilinmeye başlanan bir grup reform hahamı, kişisel ve varoluşsal bir çizgi benimsemişlerdir. 20.y.y. Avrupalı Yahudi düşünürlerinden Franz Rosenzweig ve Martin Buber'in etkisiyle ifşaya dayanan önceki idealist teoloji yerine, Kutsal Kitapta ve çağdaş deneyimlerle de şahit olunan kutsal-insan fikrine taraftar olmuşlardır. Aynı zamanda hareketin içinde ciddi, rasyonalist ve hatta insancıl hizipler bile oluşmuştur. Üyeleri, Kitab-ı Mukaddes'e ait eleştirilerin ve din üzerine yapılan psiko-analizlerin etkisini, aynı zamanda da Yahudi katliamının doğurduğu teolojik sorunların önemini vurgulamışlardır.

---

⁵² Dan John Sherbok, a.g.e., s. 84-90.

Reformist Yahudilik genelde teolojik durumlarda, biraz daha gelenekçi kalmıştır. Savaş sonrası dönemde Yahudi kanunlarının artmasına şahit olmuştur. Bu ilgi, Ortodoksluktaki gibi otoriter değil dinî hayatta bir rehber olarak görülmüştür. Otuz yıldan fazla en etkili hahamlardan biri olan Pittsburghlu Solomon Freehaf yarım düzine reform yanıt koleksiyonu yayınlamıştır. Konular ise kişisel gözlemlerden sinagog ayinlerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Yanıtların basımı dini gözlemlere rehber olarak görülmüştür. Reformist Yahudilik savaş sonrası Amerika'nın içinde kaybolmamak istiyorsa geleneksel semboller ve uygulamalarla tekrar birleşmelidir.

Reformist Yahudilikte kavmiyetçilik ve kişiselcilik yükselen değerler arasında olmuştur. Erkekler için on üç yaşına gelince yapılan Bar Mitsvah töreni ve daha sonra kızlar içinde benzer bir Bar Mitsvah töreni Reformist Yahudilik tarafından benimsenmiştir. Reformist Yahudilikte, peygamberlikle özdeşleşmiş olan haham rolü; cemaat üyelerinin daha sosyal haham arayışına girmesiyle daha çok papazvari haham rolüne dönüşmüştür. Zamanla reform sinagogları, ayinlerde daha fazla İbranice kullanmaya başlamış ve cemaat katılımlarını teşvik etmiştir.

Reform Yahudileri için eğitim 1970'lerde çok yönlü olmaya başlamıştır. Her hafta Pazar günleri iki saat alışılmış ders yerine bir çok tapınak, hafta da iki defa veya hafta sonları ya da yaz kamplarında da ders vermeye başlamıştır. Çocuklarına Yahudilik hakkında geniş bilgi kazandırmak ve onları Yahudiliğe bağlı yetiştirmek isteyen aileler için bir çok reform okulu açılmıştır. Ulusal Tapınak Gençliği Federasyonu tarafından gençlere çalışma programları sunulmuştur. Haham eğitiminde de bir ilk gerçekleşerek bayanlara haham olma hakkı tanınmıştır. İlk kadın haham Sally Preisand HUC-JIR tarafından 1972'de haham yapılmıştır. 1981 yılında UAHC ilk Kutsal Kitap tefsirini yayınlamıştır.

Savaş sonrası dönemde Reformist Yahudiliğin Siyonizm'e bağlılığı artmıştır. Reform Yahudiler, 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasını hoş karşılamışlardır. Altı Gün Savaşı'ndaki acıyı paylaşmışlar ve kültürel alanda da İsrail melodileri; sinagoglara, din okullarına ve yaz kamplarına girmiştir. CCAR, İsrail'in bağımsızlık gününü dinî tatil ilan etmiş ve 1970'lerin başında HUC-JIR bütün hahamlığı kazanan öğrencilerine, ilk yıllarını Kudüs'teki kampuslarında geçirme zorunluluğu

getirmiştir. Reform Yahudileri, Siyonist hareketin dünya çapındaki bir sesi olabilmek için Amerika Reform Siyonistleri Birliğini (ARZA)'yı kurmuşlardır.

İsrail Devleti'nde de ilk başarılı ilerici cemaat, 1958 yılında Alman Yahudi Göçmenler tarafından kurulmuştur. Bunu diğer şehirlerdeki büyük cemaatler takip etmiş ve kutsal günlerde katılım 5000'leri bulmuştur. Cemaatler ve hahamları 'İsrail İlerici Yahudilik Hareketi' olarak birleşmiştir. Bunlar Dünya İlerici Yahudi Birliği'nin daimi üyeleri olmuşlar ve merkez bürolarını 1974 yılında Kudüs'e taşımışlardır. 1980 yılında HUC-JIR ilk defa İsraili bir reform hahamını Kudüs'e atamıştır. Yine de Reformist Yahudilik İsrail Hahamlığınca tanınmamış ve devamlı olarak Ortodokslukla eşit haklara sahip olabilmek için mücadele etmeye zorlanmıştır. İsrail Reformu Amerika'daki eşinden daha geleneksel olmuş, radikal Amerika Kanadının din değiştirme prosedürü ve hahamların karma evliliklerdeki vazifeleri gibi konular İsrail çevreleri tarafından yüz kızartıcı bulunmuştur.

İsrail Devleti'nin simgelediği Yahudi insanların merkeziyetçiliği, Reformist Yahudiliğin son platformuyla daha netlik kazanmıştır. Bu platforma 'Yüz Yıllık Perspektif'"denmiştir. Çünkü ilk ulusal kurum olan Amerikan Reformist Yahudiliğinin kurulmasından tam 100 yıl sonra düzenlenmiş ve CCAR tarafından da 1976'da benimsenmiştir. Platform HUC-JIR'ın New York okulundaki profesörlerinden ve hareketin en etkili ilahiyatçılarından biri olan Eugene Borowitz adlı bir hahamın başkanlık yaptığı bir komitenin çabaları sonucu gerçekleşmiştir. Diğer platformların aksine tamamen dogmatik olarak Yahudiliği tanımlamaya çalışmamışlardır. O dönemdeki teoloji ve uygulamadaki farklılıklar göz önünde bulundurularak Reform Yahudilerinin paylaştığı değer ve kavramlara vurgu yapılmıştır. Soykırım bilinçlendirilmesi ve İsrail Yahudilerinin tehlikeli durumu ve Amerika Yahudiliği üzerindeki asimile problemi, daha önce hiç bahsedilmeyen etnik kökeni koruma konusuna dikkat çekilmiştir. Tanrının gerçekliğini hiçbir teoloji ileri sürmeden kabul etmişler ve İsrail'in insanlarını da dinlerinden ayrılmaz bir bütün olarak kabul etmişlerdir. Kitab'ı Mukaddes, Tanrı ve Yahudilerin görüşmesinin ürünü olarak görülmüştür. 19.yy. Reformist Yahudiliğin iyimserliğini reddederek en azından insanlık tarihinin dinî önemini ve Yahudilerin ahlâkî yükümlülüklerini kabul

etmişlerdir. Bundan kastedilen hem Yahudileri ilgilendiren durumların hem de mesihi hedeflerin takibidir.⁵³

2.4.2 Yüzyılın perspektifi

1971'de Amerikan Rabbileri Merkez Konferansı Yahudi Reformu üzerine yapılan çalışmalara ön ayak olmuştur. 1971'de yayınlanan 'Rabbi ve Modern Yahudilikte Sinagog' adlı kitap reform inancının değişik bir biçimde yansımaları olmuştur. Bu kitaptaki araştırmaya göre Yahudi bilinci, birçok Yahudi Reform toplumu açısından ahlâkî bir yaşam sürmek olarak görülmüştür. Yahudi kimliği, reformcuların yaşamında önemli bir yer tutmasına karşın çoğu, Yahudi olarak kalmaları en uygun olanı yapmak olduğu için buna devam etmiştir. %17'si Tanrı'ya geleneksel hislerle bağlı olduklarını açıklamış, %49'u kendilerini öz dini görüşleri açısından ele almış, %8'i dini inancı olmadıklarını, %21'i Tanrının varlığı konusunda şüphe duyduklarını, %4'ü de kendilerini ateist olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Hahamlar arasındaki reformistler içinde Tanrı'ya inanan %10'luk kesim, Yahudi maneviyatını daha çok ya da daha az geleneksel şekilde yansıtmış, %62'si Tanrı'nın ne olduğu ve ne anlama geldiğini sorgulamış, %14'ü kendilerini gelenekçi olarak görmemiş, %13'ü septik, %1'de ateist olarak görmüştür.

1976'da reform hareketi San Fransisko Platformu'nu oluşturmuştur. Bu deklarasyon, harekete düzen getirecek eşsiz bir ortak çalışma şekli getirmiştir. Teolojik bir pozisyon olmaktan uzak durmasına rağmen Tanrı gerçeğini, ne anlama geldiğini ifade etmeksizin savunmuştur. Tevrat, Tanrı ve Yahudiler arasındaki ilişkiden doğmuştur. İsrail, inanç ve insanlık dünyasının eşi benzeri görülmemiş birliği olarak kabul edilir. Anlamı üzerine tartışılmasına rağmen San Fransisko Platformu modern Yahudilikteki bölünmelere karşın ortak bir duygu oluşturmuştur. Dinî Yahudi Enstitüsü, Yahudi Reformunun ruhsal anlamını ifade etmiştir. Bunu Kuzey Amerika'da Reformist Yahudiliğin gelişimi takip etmiş ve bu gelişim hareketin önem kazanmasına yardımcı olmuştur. Yahudi Reformu şu ifadeyi açıklar: "Biz her konumda Yahudi inançlarının bilincindeyiz. Uygulamalarımız farklılık

---

⁵³ Michael A. Meyer, a.g.m., s.161-162.

göstermesine rağmen biz bunları Yahudiliğin geleneğinde öncelikli olarak görüyor ve ele alıyoruz”.

Buna istinaden makale yedi kısma ayrılmıştır.

1-Tanrı: Tanrı kelimesi insanların yaşam mücadelesinde önemli bir yer tutmuştur. Yıllarca inancımızı korumaya çalıştık ve bunu yaparken de Tanrı kavramını bir çok yönden algılamayı denedik. Modern kültürün etkileri ve çağımızın yargıları, inancı açık ve net bir şekilde anlamayı zorlaştırmıştır. Ama biz yaşamlarımızı hem kişisel hem de toplumsal olarak Tanrı gerçeğine dayandırır ve ilahi gücün yeni kavramlarına açık bir şekilde yaşarız. Ölümü oldukça anlaşılmas bulmamıza rağmen gizem dolu yaşamımızın ortasında, insani olguların, Tanrı'nın görüntüsüyle yaratıldığını, Tanrının ebediyetiyle paylaşıldığını iddia ederiz

2- İsrail İnsanları: Yahudiliği sadece Yahudi doğmakla tanımlamaya karşıdır. Sadece bu esas alındığında, ortak inanç birliği olmayan insan toplulukları meydana gelir. Eski Yakın Doğu'da İbrani olarak doğanlar ve dil, toprak, kültür ve gelenekler açısından etnik gruplar halinde birbirine bağlanmıştır. Fakat İsrail'in insanları Tanrı'ya yaklaşma ve bunun bir sonucu olarak da insanlık durumunun algılanması açısından eşsiz insanlardır. Çünkü uzun tarihimiz boyunca insanlarımız dinlerinden ayrı kalmamışlardır.

3-Tevrat: Tevrat, Tanrı ve Yahudi halkı arasındaki ilişkilerden doğmuştur. Eski kayıtlarımız bizim için önemlidir. Kanun koyucular, peygamberler, tarihçiler ; dini kutsallık adına bize büyük bir miras bırakmışlardır. Rabbiler, öğretmenler, filozoflar, mistikler Tevrat'ı kuvvetlendirmişlerdir. Daha sonraları bile Tevrat'ın oluşumu aralıksız devam etmiş ve bu gelenek zincirine Yahudi yaratıcılığı da eklenmiştir.

4-Mecburiyetlerimiz: Dini uygulamalar, Yahudilik dini yaşamının ilk ifadesi olarak eylemleri, dini ilkelerden üstün kılar. Evrensel barış ve doğruluk için bizi gayret etmeye yönlendirir.

Yahudi Reformu bu ayrıntıyı mecburen ve görev bilerek paylaşır. Kurucularımız; Yahudiliğin ahlâkî sorumluluklarını, kişisel ve sosyal yollarını, Tanrı'ya dayandırarak ele almışlardır. Geçtiğimiz yüz yıl bize ait iddiaların ahlâkî

mecburiyetlerle başladığını düşündürmekle beraber Yahudi yaşamını diğer açılardan da ele almıştır. Aile yaşantısına dayanan bir Yahudi evi oluşturmak, ömür boyu çalışmak, ferdi ve toplu ibadet, günlük dini görevleri yerine getirmek, kutsal günleri ve Cumartesi gününü takip etmek, yaşamdaki önemli olayları kutlamak, sinagog birliği oluşturmak ve Yahudi varlığını ayakta tutmak gibi. Yahudi Reformu, Her bir Yahudi toplumunda geleneğin getirdiklerine müdahale etmiş ama farklı algılanarak bireysel özgürlük ve kültür seviyesini yükseltmek için de ön ayak olmuştur.

5-Mecburiyetlerimiz: İsrail Devleti ve Diaspora. Öyle bir zamanda yaşıyoruz ki üçüncü bir müşterek varlık atalarımızın toprakları üzerinde kurulmuştur. Biz bu yeni devlete yani İsrail Devleti'ne dini ve etnik bağlarla bağlıyız. Bu yeni devletin kültüründen ve bağlayıcı ruhundan beslenip onu, Yahudilerin kendilerini ifadesi açısından eşsiz bir fırsat olarak görüyoruz. Güvenliği sağlamak ve Yahudi kimliğini kazandırmak açısından İsrail Devleti'ni kurmak hem biraz riskli hem de sorumluluk gerektirir.

Yahudi Reformunun İsrail Devleti'nde şartsız olarak yasallaştırılmasını istiyoruz. İsrail Devleti'nin Yahudiliğin refahı için vazgeçilmez olduğunu düşünüyor ve geleneğin yaşadığımız yerlerde güçlü Yahudi toplulukları oluşturacağını iddia ediyoruz. Şüphesiz Gerçek bir Yahudi yaşamını, her toprakta sürdürebilir çünkü her toplum kendi kimliğini belirler ve Yahudiliğe ait sorumluluklarını yerine getirir. Yahudi toplum yaşamının kurulduğu yer sinagogdur. Bu bizi diğer Yahudilerle işbirliğine yönlendirir, paylaşımaya sevk eder. Bu açıdan Yahudi toplumunun tam demokratikleşmesi gerçekleşir ve Yahudi değerleri de korunur. Rasyonalizmi savunsa bile İsrail ve Diaspora, insanın rasyonalizmden üstün olduğunu gösterir.

6-Mecburiyetlerimiz: Yaşam ve Hizmet. Eski Yahudi Reformcuları artık bütün topluma hitap ediyor ve büyüyen evrenselliği yakından takip ediyor, Yahudi hizmetinin insanlığa yönelik amacı adına konuşuyorlar. Son yıllarda parçalanmanın ve çoğulculuğun gerçeklerinin bilincindeyiz.

Yahudiler kendi değer yargılarıyla Mesihliğe ait beklentileri adına olağan dışı bir yaşam sũrũyorlar.

Geçtiğimiz yıllara kadar Yahudi insanlarına ve tũm insanlığa olan sorumluluklarımız oldukęa ağıkken son zamanlarda bu kavramlar karışmaya başlamıştır. Bu gerginliği çözmek için bunlara mũdahale de etmesini bilmeliyiz. İnsanlığın evrensel gelişiminde kişiler kendilerini bunun için feda etmezlerse durum oldukęa kũtũleřir.

7-Umut: Yahudi mecburiyetlerimiz. Adeta Yahudi Reformistlerin nceki nesilleri, insanlığa olan gũvenin bağlarını çözmüřtũr. insanımız hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmamıştır. Holokast yerlileri, insanlık ruhunun kaybedilemez olduğunu göstermişlerdir. İsrail Devleti, Yahudi mirasının koruyucusu olarak kurulmuş ve tarihte bir toplumun nasıl birleşebileceğini göstermiştir. Yahudilerin varlığının umutsuzluğa karşı bir örnek, umudu korumak adına haklı bir neden olduğunu göstermiştir.⁵⁴

---

⁵⁴ Dan John Sherbok, a.g.e., s.91-98.

3. REFORMİST YAHUDİLİĞİN TEMSİLCİLERİ

On dokuzuncu yüzyılda Alman Yahudileri arasında ortaya çıkan modern reform hareketinin kökeni Haskala hareketinin kurucusu olarak kabul edilen Moses Mendelssohn'a kadar geri götürülebilir. Almanya'da ortaya çıkan hareket daha sonra Amerika'ya taşınmış ve bugün bilinen halini burada almıştır. Modern düşünce ve topluma inanç ve uygulama olarak en çok adapte olan Yahudi mezhebidir.

Bu hareketin Avrupa'da bulunduğu sıralardaki önde gelen savunucuları ve teorisyenleri olarak; Abraham Geiger(1810-1874), Samuel Holdheim (1806-1860); hareketin Amerika'daki temsilcileri David Einhorn (1809-1879) ve aynı zamanda Reformist Yahudiliğin buradaki kurucusu olarak kabul edilen Isaac Mayer Wise (1819-1900), Kaufman Kohler (1843-1926) zikredilebilir. Reformist Yahudiliğe mensup olanların bir milyonu Kanada ve Amerika'da geri kalan yaklaşık bir milyon kadar Reformist Yahudi de Avrupa, Latin Amerika, Kuzey Afrika, Avustralya ve İsrail'de yaşamaktadır.⁵⁵

3.1 Moses Mendelssohn

Alman Yahudi filozofu ve aydınlanma döneminde halka mal olmuş bir ilim adamıdır. Dessau'da fakir bir fakihin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Mendelssohn Maimonides'in felsefesini içeren geleneksel bir eğitim almıştır. 1743'te Yahudilikle ilgili olarak öğretmeninin peşinden Berlin'e gitmiştir. Orada modern matematik, felsefe, şiir, klasik ve modern diller hakkında bilgi edinme şansı bulmuştur. Alman oyun yazarı ve eleştirmen G.E.Lessing Mendelssohn'u Almanca yazdığı ilk denemeleri bastırması için teşvik etmiş ve *Nathan the Wise* adlı oyununda onu hoşgörülü, dürüst Yahudi rolünde oynatmıştır.1763'te Mendelssohn, ilk ödülünü Prusya Kraliyet Bilimler Akademisinden *metafizik üzerine kanıtlar* risalesiyle almış ve aynı yıl kendisine 'korunmuş Yahudi' statüsü verilerek Berlin'de oturma hakkı elde etmiştir. Mendelssohn bir aile hocası, kitapçı, yönetici ve Berlin'de bir Yahudi ipek imâlathanecisi olarak başarıya ulaşmış ve evi de Berlin'deki entelektüellerin toplanma yeri olmuştur. 19.yy'da Mendelssohn ailesinin fertleri; finans, akademik ve sanat

---

⁵⁵ Fuat Aydın, *Yahudilik*, İstanbul 2004, s. 66-67.

alanında üne kavuşmuşlardır. Aile fertlerinin bir çoğu Mendelssohn öldükten sonra Hıristiyanlığa dönmüştür.

Mendelssohn'u en çok etkileyen onun alt yapısını oluşturan kişiler, İngiliz filozof John Locke (1632-1704), Jhafterbury (1671-1713) ve özellikle Alman rasyonalistler, Wilhelm Leibnitz (1646-1716) ve Christian Wolft (1679-1754)'tur.⁵⁶ Phædon Eflatun'un ölümsüzlük üzerine diyalogunun büyüleyici bir uyarlamasıdır. Bu kitap Mendelssohn'un en çok tanınan Alman yazarlarından biri olmasını sağlamıştır. Spinoza zamanından beri ilk kez bir Yahudi, çoğunluğun kültürü içinde önemli bir şahsiyet olmuştur. Kitap akıcı üslûbundan dolayı övülmüştür. Tanrı'nın varlığını vahye baş vurmadan sadece mantık yoluyla kanıtlama girişimi, dinin temel dogmalarından birini açıkça dile getirmiştir. Mantığın kendisi kutsaldır. Phædon , zamanının en çok satılan kitabı olmuştur. Avrupa'nın çeşitli dillerine çevrilmiş, Alman felsefesinin ününü artırmada da zamanın kitaplarından daha fazla etkili olmuştur.⁵⁷ Mendelssohn, Leibnitz'in monad teorisine atıfta bulunur. Mendolssohn'a göre ruh asıldır, vücudun değişen özelliklerinde tektir. *Morgenstunden oder Über das Dasein Gottes (Sabah Saatleri veya Tanrının Varlığı Üzerine Dersler)*, Mendelssohn çalışmalarında epistemolojik konuları tartışmak yerine Tanrı inancını, ilâhî takdiri ve insanın mutluluğu için ölümsüzlüğü, Tanrının varlığının ontolojik kanıtı olarak göstermeye çalışmıştır.

3.1.1 Yahudi Yazmaları ve Etkinlikleri

1750'lerde Mendelssohn İbranice olan haftalık bir gazete de kısa bir süre yazmış ve mantık üzerine olan Maimonides risalesine bir yorum yazmış ve bastırmıştır. 1769'dan sonra yaşadığı toplum, aydın bir insan ve Musevi olarak niye hala Hıristiyanlığa ihtida etmediğini açıklamasını istemiştir. Mendelssohn, İsviçreli bir papaz olan Johann Kaspar Lavater'e verdiği cevapta Museviliğin kendi içindeki aydın dînî kanaat ve rasyonel sorguların içten bağlılığına dikkat çekmiş, kendi sadâkati konusundaki imâları reddetmiştir. 1770'lerde Mendelssohn, nüfuzunu liberal Hıristiyanlarla beraber İsviçre ve Almanya'da baş gösteren Musevi karşıtlığını yok

⁵⁶ Robert M. Selter, "Moses Mendelssohn", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, New York 1987, c.9, s. 370.

⁵⁷ Amos Elon, *Çöküşte Tırmanış Alman Yahudilerinin Öyküsü*, çev. Dani Altaras, İstanbul 2005, s. 51-52.

etmek için kullanmıştır. Mendelssohn Alsace'deki Yahudileri korumaya çalışmakla beraber Hıristiyan Wilhelm von Dohm'u Yahudilerin kentsel ıslahı üzerine klâsik bir savunma yazması konusunda desteklemiştir.

Mendelssohn'un Tora'yı Almanca'ya tercümesi 1780 yılında bastırılmıştır. Kitapta geleneksel tefsire ve modern edebî kuramlara da vurgu yapılmıştır. Bir çok defa tekrar basılmıştır. Bu tercüme bazı hahamları kızdırsa da modern kültür ve 19.yy. genç Yahudileri arasında bir köprü hizmeti görmüştür.

3.1.2 Musevilik Dinsel Güç ve Kudüs

Mendelssohn'un Yahudi düşüncesine en temel katkısı, bir Hıristiyan inancına meydan okumasının sonucunda olmuştur. Mendelssohn cemaatten aforoz edilmenin desteklemesindeki tutarsızlığı *Jerusalem, oder Über Religiöse Macht und Judenthum* (1783) adlı kitabıyla eleştirmiştir. Bu kitap dînî konularda vicdan özgürlüğünü, kilisenin ve devletin ayrılmasını ve dolaylı olarak Yahudilerin temel haklarını savunan ilk Almanca eserlerden biridir. Mendelssohn'a göre devlet ve kilise ana hedef olarak insan mutluluğunu amaçlamaktadır. Devletin belirli faaliyetleri yürütmesine izin verilmiştir. Kilisenin ise takipçilerini kendi dînî ve ahlâki görevlerine inandırması ve bunu sadece ikna yoluyla yapması gerekmektedir. Spinoza'nın *Tractatus Theologico Politicus*'ta imâ ettiği, Yahudi kanunlarının devam ede gelen otoritesi sorusuna Mendelssohn şöyle cevap vermiştir: Tevrat'tan kaynaklanan törensel kanunlar, Yahudiler üzerinde birleştirici unsurdur, Musevilik bildirilmiş kanunlar dinidir, bildirilmiş inançlar değil. Tanrının, varlığı ve birliği; ilahi takdirin, gerçekliği ve ölümsüzlüğü mucizeler veya doğa üstü vahiyle değil doğal sebeplerle doğrulanmalıdır. Mendelssohn, Spinoza'nın felsefe tarihindeki önemini kabul eder ama Spinoza'nın panteizmini şiddetle reddeder. Spinoza'nın asıl meselesi filozof ve bilginlerin entelektüel serbestliklerine, devlet ve dînî otoritelerin müdahale etmemesidir. Mendelssohn bu sürede hala Yahudi kanunlarının devam ede gelen otoritesini kabul ederken, azınlıklar için dînî özgürlük konularıyla ilgilenmiştir.

Mendelssohn, yaşanan kanunların putperestlik ve politeizme karşı Yahudi inancını koruduğunu söylemiştir. Bu kanunlar güçlerini kaybetmeyecektir ta ki Tanrı Sina dağındaki gibi doğa üstü açıklamasıyla Yahudileri yerine getirene dek. Yahudi

kanunlarına sadâkat yine de Yahudileri aydın bir toplumda yasal vatandaşlık haklarından alıkoymamaktadır.

3.1.3 Mendelssohn'un Yahudi Düşünce Tarihindeki Yeri

Mendelssohn'un felsefî teizm sentezi ve geleneksel gözlemleri bir sonraki nesil, Kant ve Hegel'den etkilenmiş Yahudi düşünürleri tarafından modası geçmiş olarak görülse de Mendelssohn 19.yy'ın Alman Yahudilerinin çelişkili trendlerinin öncüsü olarak görülebilir.⁵⁸

Mendelssohn, Alman kültürüne tümüyle asimile olmuş ilk dindar Yahudilerden biri olarak Avrupa çapında önemli bir filozof ve ilim adamı olmuştur. Kant ve Hegel tarafından takdir edilen, her yerde hayranlık duyulan ilk Alman Yahudisi olmuştur. Önde gelen Alman oyun yazarı Gotthold Ephraim Lessing'le ve Alman aydınlanmasının diğer önemli kişileri ile yakın arkadaş olmuş ve işbirliği yapmıştır. Bir filozof ve dinî reformist olarak elde ettiği başarılarından dolayı 'Alman Sokrates' ve 'Yahudi Luther' olarak anılmıştır. Fransız filozofu Mirabeau tarafından aydınlanmış laik devleti savunduğu için Amerikan Anayasasını yazanlarla aynı platforma oturtulmuştur.⁵⁹ Mendelssohn'un Bi'ur da işbirliği yaptığı taraftarları, Prusya'da 1770'lerde başlayan ve doğu Avrupa'ya yayılan Yahudi aydınlanma hareketi Haskala'da etkin olmuşlardır.

Mendelssohn, aydınlar tarafından, varoşlardan topluma Yahudi geleneklerini ve Yahudileri terk etmediği için büyük saygı görmüştür. Yine de Haskala döneminin sonlarına doğru yani 1880'lerde Mendelssohn'a Yahudi karakteristiğinin asimile olmasına neden olduğu kanısıyla saldırılmıştır. Geçmişe bakacak olursak Yahudilerin seküler ve liberal toplumda hayat sürmesinin temelinde onun düşünce ve yaşantısının izlerini görmemek mümkün değildir.⁶⁰

3.1.4 Felsefesi

İlk yayınlarından biri *Briefe ueber die Empfindungen (1755, Duygular Üzerine Mektuplar)* olmuştur. Daha sonra düşüncelerini ayrıntılı olarak aktardığı

---

⁵⁸ Robert M. Selter, s. 370-371.

⁵⁹ Amos Elon, s. 10-11.

⁶⁰ Robert M. Selter, s. 371.

Philosophische Schriften'de (2 cilt; 1761), Mendelssohn; estetik yargılamada otonomiye etik amaçlar üzerinde durarak açıklamış, doğruladığı yeni bir psikolojik teoriyi kesin ve açık olarak belirtmiştir. Onun teorisi, düşüncelerini sonradan açıklayan Schiller, Goethe ve Kant'ın yolunu açmıştır. Bazı bilginler, Mendelssohn'un etkisi olmadan Lessing'in *Laokoon* (1766) adlı eserinde düşüncelerini geliştirmiş olamayacağını iddia etmişlerdir.

3.1.5 Din Felsefesi

Din felsefecisi olarak Mendelssohn farklı bir şey yapmamıştır. Temelde 17 ve 18. yy geleneksel klasik rasyonalizmini devam ettirmiştir. Mendelssohn'un felsefesi Aydınlanma felsefesinin hakim temalarını içerir. Tüm insanların doğa tarafından eşit olarak bir araya geldiği düşüncesiyle, mutlak iyilik ve doğruluk kavramlarına dikkat çeker. Mendelssohn felsefesinin başlangıç noktası, onun bilgi teorisidir. Locke, Shaftesbury özellikle de Leibniz ile Mendelssohn'un görüşü; sonsuz doğrularla, doğrular arasındaki Tanrı ve ahlâkî insan ruhunu anlatan bir görüştür. Dinin önemli sebeplerinden olan bu tip metafiziksel gerçekler kendisinin belli başlı iki önemli dinî - felsefî çalışmalarının, *Morgenstunden* (1785) ve *Phædon* (1767)'in temalarıdır.

3. 1.6 Tanrının Varlığı

Mendelssohn'un Tanrı'nın varlığına dair delili, ontolojik bir tartışmanın farklı bir versiyonudur. İnsanoğlu yaratıcı gücün varolduğunu vicdanıyla bulabilir. Bu fikir, insanoğlunun sınırlı ve cüzi tecrübelerinden doğamayacağına göre kutsal bir mükemmelliği hatırlatan bire bir kaynaklara ulaşamayız. Bu bir önceliktir ve tüm kainatı, zamanı, mekanı ve sebep-sonuç ilişkilerini anlamamıza yarayacak kavramların sınıfına aittir. Her ne kadar bu kavramlar insan davranışlarından kaynaklanıyor olsa da evrensel davranışları karakterize ettikleri için öznel değildirler. Ayrıca tamamen gerçek mükemmel bir varlık kavramıyla onun varlığı arasında bir bağlantı vardır ki bu varlık da tamamen gerçek, mükemmel ve diğer özellikleri arasında kendi varlığını bulandır. Aksi takdirde koşulsuz olasılığının bütünlüğünü kaybeder.

3.1.7 Ruhun Ebediliği

Ruhun ebediliği konusu Mendelssohn'un başlıca felsefi eseri olan *Phaedon* (1767)'da incelenir. Bu eser Platon'un Diyalogu'nda da aynı isimle geçmiştir. Daha 1760'lı yıllarda Mendelssohn Platon'un eserini modern psikoloji ışığında yazmayı istediğini dile getirmiştir. Mendelssohn insan kaderi, ruhu ve onun ölüm sonrası kaderine dair olan bu projesinde, Frankfurt'lu ünlü bir profesör olan Thomas Abbt tarafından destek görmüş, teşvik edilmiştir. Mendelssohn, tezini Leibniz'in fikirlerine dayandırır. Ruh bir bileşim olmaktan çok bir element olmalıdır bu ne zaman tarafından zayıflar nede ölümle yok olur. Bu fikir, Tanrı'nın iyiliği ve adaletiyle uyuşmayan bir olguyu varsayar. Ruhlarımız fani olsaydı kaderleri yalnızca beslenmek ve ölmek olan hayvanlar gibi olurduk.

3.1.8 İrade

Tanrının varlığı ve ruhun ölümsüzlüğü hakkında Mendelssohn'un görüşü geleneksel Yahudi tutumuyla bire bir örtüşür. Yahudi geleneğinden ayrıldığı husus irade özgürlüğüdür. İnsanın iradesi yalnızca iyiliğin tanınmasıyla özgür olur. Ancak eğer kişi gerçekten özgür değilse kendi hatalarından sorumlu olamaz. Öyleyse neden cezalandırılırsın? Mendelssohn kesin yargının kendi içinde bir son olmadığını, bunun günahkar için öbür dünyadaki yaşamına bir hazırlık olduğunu söyler. Mutlak yargı mutlak iyiliğin yerini alır. Mendelssohn'un genel felsefi duruşuna sonradan Kant ve takipçileri tarafından eleştiri yapılmıştır.

3.1.9 Alman Edebiyatı eleştirisi

Mendelssohn İlk felsefi yazılarının ortaya çıkış döneminde ayrıca eleştiri makalelerini de yayınlamaya başlamıştır. *Bibliothek der schoenen Wissenschaften und der freien Kuenste* (1757-1760)'de Lessing'den sonraki en yakın arkadaşı olan kitapçı ve yayımcı Friedrich Nicolai (1733-1811) tarafından basılmıştır. İlk yapıtları felsefi işlerle ilgiliyken Mendelssohn'un aynı zamanda edebi eleştirileri *Nicolai'nun* ikinci aylık dergisi olan *Briefe die neueste Literatur betreffend'* de yayınlanmıştır. O sıralarda Almanya'nın kültürel yaşamında, Alman edebiyatında Latince ve Fransızca baskındır. Nicolai, Lessing, J.G.Herder ve diğerleri kendi düşüncelerini aktarmak için Almancayı o alanlarda kullanılabilir bir dil haline dönüştürmüşlerdir. Mendelssohn onların doğal

bir müttefikî olmuştur. Mendelssohn bu hareketin bir üyesi olmamış ancak Almanca'yı kullanarak onların destekleyicisi olmuştur. Aksi bir durum Fransızca ve Latince kullanmak, Mendelssohn'un kişiliğine ve gelecek nesiller için ele aldığı kültürel mirasa ters düşerdi. Mendelssohn'un estetik yazıları, güzelliğe ve her şeyin üzerinde olan şiire verdiği büyük değeri gösterir. Mendelssohn'un Almanca'daki felsefî düşünceleri Lessing, J.G. Herder ve Kant tarafından bilinmiştir. Fakat kendisinde kabul ettiği gibi şiirsel betimleme hecesi konusundaki yeteneği sınırlı denilebilecek düzeydedir.

3.1.10 Lavater ile Münakaşası

Mendelssohn, düşüncelerine ters düşmesine rağmen Yahudiliği ve toplumda Yahudi dininin bağımsız varlığını savunmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu dönem boyunca çeşitli Protestan grupları, Hıristiyanlığın; rasyonalizmin ve geleneksel Hıristiyan dini aydınlanmasından nasıl kurtulacağını araştırmak için bir araya gelmişlerdir. Yahudilerin Hıristiyanlaşarak topluma karışması Hıristiyanlığın üstünlüğünü göstermiştir. İsviçreli papaz John Casper Lavater(1741-1801), Mendelssohn'un Hıristiyanlığa karşı olan hoşgörü felsefesi yaklaşımından derin bir şekilde etkilenmiş⁶¹, bu yüzden de Mendelssohn'u Hıristiyanlığa döndürme görevini üstlenmiştir. Lavater, bütün Yahudi ulusunun Hıristiyanlığa geçişinin çok yakın olduğuna ve bunun İsa'nın ikinci gelişini müjdeleyeceğine inanmıştır

Lavater Mendelssohn'un son kitaplarını okumuş, onunla Berlin'de kısa bir görüşme yapmıştır. O sıralarda Lavater, Charles Bonnet adında doğacı bir İsviçreli filozofun, *Felsefi Yeniden Doğuş veya Canlıların Geçmiş ve Gelecekteki Halleri üzerine Düşünceler* adlı kitabını çevirmiştir. Bu kitapta Hıristiyanlığın gerçeklerinin bilimsel olarak kanıtlandığını iddia etmiştir. Lavater, kitabın çevirisini Bonnet'e danışmadan kışkırtmak istercesine Mendelssohn'a ithaf etmiştir. Çevirisine eklediği bir mektupla Mendelssohn'a meydan okumuş: "Bonnet'i çürütmeli, bunda başarılı olmazsa hemen Hıristiyan olmalıdır" demiştir.

Lavater, Mendelssohn'a meydan okurken profesörler, papazlar ve bazı halk grupları tarafından desteklenmiş, hepsi de ünlü filozofun ruhunun bir an önce

---

⁶¹ Alfred Jospe/ Leni Yahil, "Moses Mendelssohn", *Enclopedia Judaica*, Jerusalem, ts., c.11, s. 1328-1332.

kurtulması için istekli görünmüş, Mendelssohn'un konumunu tümüyle yanlış anlamışlardır. Mendelssohn İsa'ya tarihi bir şahsiyet olarak saygı duymakla birlikte İsa müritlerinin aksine, hiçbir zaman Yahudiliği inkar etmemiş ve ilahi vasıfları olduğunu ilan etmemiştir. Mendelssohn'a göre Yahudilik dahil hiçbir din, iki yüzlülük ve batıl inanç gibi insan yapısı zararlı özelliklerinden arındırılmış değildir. Yine de Lavater ve Bonnet nasıl kendi dinlerinden eminseler, o da kendi dininin asıl özünden emindir. Mendelssohn'a göre Yahudilik bir mantık dinidir. Açıklanan dogmaları mantıkla çelişen Hıristiyanlık için hiçbir zaman Yahudiliği terk edecek değildir. Yahudilik fazlaca içine kapanmış ve çevresindeki dünyadan kopmuş olabilir ama Hıristiyanlığın mucizelere bağımlı oluşu kendisine tümüyle yabancısıdır. Mendelssohn kendisinin Yahudi olduğunu beyan etmiştir.⁶² Mendelssohn'un kamu önünde bu saldırıya cevabı nazik ama kesin bir tavırla olmuştur. Mendelssohn'un Yahudiliğe olan sadakati; gençliğindeki çalışmaları, araştırmaları ve incelemelerine dayanmaktadır. O, dinî doğrular hakkında polemige girmekten üç sebepten dolayı kaçınmıştır. Birincisi Yahudilerin sorumlu oldukları Tevrat'ın sadece Yahudilere gönderilmesidir. Ayrıca Yahudilik, Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmek isteyenlere musâmaha göstermez bu da dinî sorunlarda bir ayrıcalığın olasılığını ortadan kaldırır. İkincisi toplumun ahlâkını oluşturan kavramlardır. Üçüncüsü ise Yahudilerin inançlarını sınırlı ölçüde yaşadıkları Prusya gibi bir ülkede, çoğunluğun dini konusunda, aykırı bir açıklama da bulunmaktan kaçınmasıdır. Mendelssohn Lavater'ın cevap aradığı soruları kurcalamama taraftarıdır. Hıristiyanlığa herhangi bir saldırıda bulunmayıp, Yahudiliğini de ispatlama gereği duymamıştır. Aynı zamanda Bonnet'in okunan bazı mektuplarında da olay yazılmıştır. Mendelssohn ve Lavater'in arasındaki polemik (1769-1770)'in kışında da devam etmiş ancak Lavater Protestan meslektaşlarının hoşnutsuzluğu ile karşılaşınca özür dilediğinde münakaşalar son bulmuştur. Bahsi geçen olaylar 1771'in başlarına kadar devam eden bir soruna yol açmıştır. Çoğu Mendelssohn'un aleyhine bir çok kitapçık bastırılmıştır. Mendelssohn Bütün bu olanlardan etkilenmiş, kendini felsefî çalışmalarından yedi yıl alıkoyan bir sinir hastalığına yakalanmıştır. Mendelssohn için bu olay bir dönüm noktası olmuş ve kendisini Yahudilerin refahı için

---

⁶² Amos Elon, a.g.e., s. 57-60.

çalışmaya adanmıştır. Bu manevi çabalarına ‘*Jerusalem*’ (*Kudüs*) eseri dahildir. Bu eser Mendelssohn’un düşünce tarihindeki yerini gösterir.⁶³

Mendelssohn Lavater’le karşılaşmadan önce, çoğunlukla felsefe, dil ve modern Avrupa edebiyatıyla ilgilenen bir edebiyatçıyken, Yahudiliğe karşı olan düşüncelerini kamuoyu karşısında saklarken bu olaydan sonra, kendisinin ve dindaşlarının içinde buldukları durumun güçlüğüne bilincine varmış güçlü bir şekilde Yahudiliğin reformu ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu olaydan önce Mendelssohn, Alman edebî yaşamıyla ilgiliyken hayatının son on yedi yılında yayınladığı Almanca ya da İbranice yazıların tümü Almanya’da Yahudi yaşamının sivil ve kültürel reformunu geliştirmeye yönelik olacaktır. 1783’te henüz olayın etkisindeyken yazdığı *Kudüs veya Kilisenin Gücü ve Yahudilik Üzerine* adlı yapıtında, mantıktan doğan Yahudilik versiyonunun Aydınlanma’nın temel görüşleriyle uyum içinde olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ona göre bir insan aynı zamanda hem ibadetinin gereğini yerine getiren bir Yahudi, hem de aydınlanmış bir Alman olabilir. Kitabının yayınlanmasından sonra Kant, kendisine yazarak başka hiçbir dinin izin vermediği bir özgürlük bilinci oluşturmayı denediği için onu kutlamıştır. Kant’a göre bu çalışma büyük bir reformun müjdesidir. Kant, Hıristiyan Kiliselerinin de aynı yoldan gitmelerini dilemiştir.

Muhafazakar dış görüşü içinde radikal bir reformcu olan Mendelssohn yine de geleneksel ibadet kurallarına bağlı kalmıştır. Buna rağmen değişmemesi halinde Yahudiliğin duygusallaşıp bozulacağına veya küçülen bir azınlığın dışında tamamıyla dağılacağına inanıyordu. Yahudiliğin itici gücünü kaybettiğini ve harekete geçmekten çok dua etmek, kendine acımak ve acı çekmek pasifliğine meylederek kemikleştiğini düşünmüştür. Yahudilerin ulusal değil, dinî ve kültürel bir topluluk olduğuna inanmıştır. Kuşku ve yanlış anlamaya yol açmış olan giyimlerindeki farklılıklar sadece dış görünüşleriyle ilgilidir ve ortadan kalkmalıdır. Her şeyden önce hahamların gücünün sınırlandırılması gereklidir.⁶⁴

Mendelssohn sürgünde yaşamının ve bir yurda sahip olmamanın bilincinde olmakla beraber Lavater ile olan çatışmasından sonra otoritelerle mümkün olan en iyi ilişkiyi sağlama düşüncesinde olmuştur. 1770’lerden itibaren Mendelssohn, Yahudilerin haklarını korumak için aktif olarak çalışmış, kendisine danışanlara memnuniyetle

---

⁶³ A.Jo V.L.Yahil, a.g.m., s. 1332.

⁶⁴ Amos Elon, a.g.e., s. 57-64.

yardımcı olmuş, kendini otoritelerle sorun yaşayan Yahudilere adamıştır. Arkadaşlık ettiği çeşitli ünlü insanlar aracılığıyla çevresindekilere yardım etmiştir. Ancak Mendelssohn'un arası hahamlarla pek iyi olmamıştır. 1772 yılında Mecklenburg Yahudilerine; ölülerin defnedilmesi konusunu, otoritelere kabul ettirmelerini önermiştir. Bu defin konusu, Tevrat'ın hükümlerine uygundur ve tubbî olarak ta önerilmesi mümkündür. Kendisinin de beklediği gibi bu öneri hahamlar tarafından reddedilmiştir. Konu ile ilgili Jacob Emden'le görüşmelerde bulunmuştur. Modern devletteki Yahudilerin toplumsal durumu sorusu hakkındaki tartışma Mendelssohn'un ortaya koyduğu önemli konulardan biridir. Alsation Jewry'nin lideri Cerf Berr, Mendelssohn'un Yahudiler için Fransız devlet konseyine bir muhtıra yazmasını rica etmiştir. Amaç Yahudi F.J.A'nın suçlamalarını çürütüp, Yahudilerin durumunu iyileştirmektir. Bu soruyu daha gelişmiş bir toplum arayışı içinde olan Yüksek sınıfın düşünmesi gerektiğine inanan Mendelssohn, Dohm'un *Ueber die buergerliche Verbesserung der Juden* adlı eserini incelemiştir. Mendelssohn'un bu eserin, öncüsü olup olmadığı veya yazımında da yardım edip etmediği tam olarak net değildir. Mendelssohn eserle pek tatmin olmuş değildir. Yahudilerin toplumsal durumu hakkındaki ilk kamu tartışmasında Mendelssohn, Aydınlanma çağının olumlu bakış açısından bahsetmiş ve toplumun doğal gelişiminin Yahudi sorununa çözüm getireceğine inandığını belirtmiştir. Ona göre, Yahudilerin durumunun iyileşmesi insanların gelişimi ile paralel olacaktır. Mendelssohn aynı zamanda Yahudilerin karakterlerinin ve meslek türlerinin kendilerine empoze edildiğini de dile getirmiştir. Yahudiler kişi ve düşünce özgürlüğü açısından ters giden davranışlardan vazgeçmelidirler. Bu noktada Mendelssohn 'herem' in empoze edilmesini destekleyen Dohm'a karşıdır. Aynı zamanda devlet tarafından atanan yargıçların görevlendirilmesinden yanadır.

Mendelssohn felsefî fikirleri, politik olanlardan çok daha tutarlı olmuştur. Politikadan anlamadığını, tarihin ilgisini çekemediğini kendisi de kabul etmiştir. Yine de Mendelssohn belli başlı görüşlerini oluştururken politik fenomenlerden de doğrudan etkilenmiştir. Mesela Birleşik Devletlerde kilise ve devlet arasındaki yeni oluşturulan kuralların önemini açıkça anlamıştır. Mendelssohn'a göre Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulması projesi aynı zamanda ciddi bir maliyeti de beraberinde getirecektir. Yahudiler o kadar zengin değillerdir. Buna ilaveten bu projenin gerçekleştirilmesi ancak ve ancak

bir Avrupa savaşı ile mümkün olacaktır. Bu karamsar tablo Haskala'nın Yahudi temsilcileri tarafından da paylaşılmıştır. Mendelssohn'un Jerusalem eserindeki giriş bölümüne, tepkiler mevcuttur. Josef von Sonnenfels risalesinde, Mendelssohn'u heremi kaldırarak geleneksel Yahudi dinine zarar vermekle suçlamıştır. Bu durum karşısında Mendelssohn bir cevap verip konuya açıklık getirmesinin kendi görevi olduğunu hissetmiştir. Bunu da *Jerusalem: oder, Ueber religioese Macht und Judenthum* (1783) adlı kitabında hayata geçirmiştir. Bu kitapta Mendelssohn geçen 13 yıldaki kendi düşünce fikir ve notlarını özetleyip bir araya getirmiştir. Lavater; Mendelssohn ile olan münakaşası suresince, öncekilerin tutumunu ve Hıristiyan dogmasının temel aldığı mucizelere değinmiştir. Zaten buna karşı Hıristiyan doğmasını kabul etmeyen ancak rasyonalist bir din olarak kabul eden Sonnenfels, Mendelssohn'un geleneksel Yahudi dinine karşı tutumundan rahatsızdır. Sorunların açığa çıkmasıyla Mendelssohn aşağıdaki sorulara maruz kalmıştır. Eğer gerçekten inanıyorsa 1)Sina'daki vahye inanıyor da Hz. İsa'ya gelen vahye niye inanmamaktadır? 2) Sina'da gelen vahyi bir mantık kalıbına sokabiliyor da Tanrı'dan gelen vahyi niçin kabullenmemektedir. 3)Tevrat Tanrı'dan geldiyse Yahudilikteki dini zorlamayı neden reddetmektedir?

3.1.11 Devlet ve Kilise

Aydınlanma çağının ortak anlayışına göre devletin görevi yasal bir zeminde vatandaşların refahını sağlamaktır. Öte yandan kilisenin görevi ise, insanın ruhuna hitap etmektir. Mendelssohn'a göre laik toplum yani devlet, iyiliği esas alır. Din ise insanın vicdanı ve Tanrıyla olan ilişkisini ele alır yani ilki insanın iradesine hitap eder, ikincisi ise sadece insanın ruhuna hitap eder.

Böylece din, düşünce ve pratikten (devlet veya kilise olsun her türlü tehditten) bağımsız olmalıdır. Mendelssohn ideal toplum fikrini ve hoşgörü anlayışını farklı ele almıştır. Mendelssohna göre Locke şöyle demiştir: “Devlet, dinler arasındaki farklılıkları hiçbir şekilde dikkate almamalıdır”. Zira dinin geçici işler üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Devletin ve kilisenin amacı birdir. Devlet bunu iyilikle kilise ise mantıkla yapar. Mendelssohn doğrunun iki kaynak yoluyla elde edilebileceği fikrini reddeder. İnsanın mantığa kendi kapasitesi ile ulaşabileceği fikrini mantıksız bulur.

Mendelssohn, Yahudiliği bir din olarak değil bir hukuk olarak tanımlamıştır. Yahudiliğin ana prensipleri: Tanrının varlığı ve ruhun ölümsüzlüğü, belirli Yahudi

inançları değil genel mantık doktrinleridir. Yahudi'yi Yahudi olmayanlardan ayıran özellik din değil Sina'da açıklanan belirli kurallar ve emirlerdir. Tanrı'nın Sina'da konuşması Mendelssohn için tarihsel bir gerçektir. Tüm insanlar mutluluğa ulaşabilirler fakat Yahudiler buna ancak Sina kurallarına uyarak ulaşabilirler. Onun için mantık ve Tanrı birdir ve aynıdır. Yaratan ve dünyayı koruyan, Sina'da konuşan ve Yahudi hayatını düzenleyen, İsrail kralı ve koruyucusu bu "kural" ın bir başka fonksiyonu ise kısmen edebî, kısmen tarihî olan ilahi doğrularla doğruyu arayan, akla yol gösteren kurallar olmasıdır. Mitzvot emirlerine uymanın Yahudi varlığının ayrılmaz bir parçası olduğunun önemini vurgulayarak Tanrı'nın insanlarla fizik ötesi gerçekleri değil kanunları açığa çıkaracağını ileri sürerek Hıristiyan ilahiyatçı Faustus Socinus (1539-1604) tarafından da ileri sürülen bir teoriden bahseder. Socinus dinî, objektif olarak kanun verme; sübjektif olarak ise kurallara uyma olarak tanımlar. Mendelssohn'a göre bu tanımlamalardan din ve vahiyle ilgili birkaç sonuç çıkarılabilir:

1)- Mantıkla açıklanamayan hiçbir inanç veya doktrin doğruluğunu hiç bir mucize geçerli kılamaz. Mucizeler en fazla mantıksal gerçekleri destekleyebilirler fakat onları yeniden kuramazlar.

2)-Aynı nedenle Yahudilikte dogma yoktur. İnsanın iradesine hitap eder. Fakat düşüncelerini kontrol etmez. İnanç hiçbir emri kabul etmez ancak mantıkla geleni kabul eder. Yahudilik mantıkla geleni kabul eder. Yahudilik eylemde uyumluluk gerektirir fakat doktrin açısından özgürlük sunar.

3)-Mendelssohn'un da inandığı gibi eğer doğruluğun bilgisi insanın mutluluğu yakalamasında kaçınılmaz ise, ırk ayrımı güdülmeksizin bilgi tüm insanlara ulaşmalıdır. Hiçbir din kendi dini Yahudilik bile doğruya giden tek yol olamaz.

4)-Düşünce ve doktrin özgürlüğü tüm dini fikirler için eşit saygı gerektirir. Kamu düzenini rahatsız etmeyen, kanuna itaat eden insanlara karşı dürüst olan her insan düşündüğü gibi konuşabilir, Tanrı'ya istediği şekilde dua edebilir. Bulacağı düşünce de ona her yerde ebedî kurtuluşu sağlayabilir.

Yine de Mendelssohn Tevrat tarafından ortaya konulan, insanları ebedî doğrulara ulaştırmak isteyen Yahudi dini ile putperestlik arasındaki farkı inceler. Eski Yahudilikte putperestliğin tersine, din ve devlet arasında bir ayırım vardır. Tanrı'nın onurunun çiğnenilmesi siyasi bir suçtur. Ona göre cezalandırılmalıdır. Mabet'in yıkımının sonucu olarak bu duruma bir son verilmiştir. Aynı zamanda bu suçların

cezalarının geçerliliği de yoktur. Bunun nedeni de bu cezaların ancak Tanrı'nın Yahudi devletlerinin tek egemeni olması durumunda uygulanabilmesidir. Mendelssohn'a göre dinî gücü oluşturan tüm zıtlıkları birleştiren, ebedî doğrulara ulaştıran gerek bu dünyada gerekse de ahirette mutluluğa ulaştıran Kudüs'tür.

Dünyanın birinci ve ikinci kısımları arasında hiç bir bağlantı olmadığı iddiasının da hiç bir ispatı yoktur. Evrensel Tanrı ve Yahudi insanların egemenliğinin beraberliğini ispatlamak üzere Mendelssohn kilise-devlet ilişkisinin açıklanmasını gerekli görür.

3.1.12 Hıristiyanlığa Yaklaşımı

Mendelssohn'un Hıristiyanlık hakkındaki görüşleri notlarında, yazılarında ve mektuplarında dağınık olarak görülür. Hıristiyanlığın mantığa ve doğal dine karşı olan dogmalar üzerine dayandırıldığına inanır. Aynı zamanda 'yalnızca İsa'ya ve mucizelerine inananların doğruya ulaşabileceğini ve ebedî hayata layık oldukları iddiasını' da reddeder. Yahudi peygamberlerinin sözlerinin, Hıristiyanlar tarafından yorumları kendisine göre tamamen temelsizdir. Eskiyle yeni arasında bazı farklar vardır: Birincisi felsefî düşüncelerine paraleldir, en azından ters düşmez. İkincisi ise ondan sağlayamayacağı bir inanç talep etmektedir. Hıristiyan entelektüelleri olan Bonnet ve Sonnenfels'in yorumlarını yanlış bulur ve Yahudileri Hıristiyanlaştırmak gibi herhangi bir girişime de kesinlikle karşıdır.

3.1.13 Yahudi Kültür Dünyasındaki Faaliyetler

Mendelssohn'un ilk edebî eserlerinden biri Almanya'nın ilk Yahudi dergilerinden biri olan Yahudi Kutsal Kitabını (biblical Hebrew) ibrancisi ile yayınlamış *Kohelet Musar* adlı dergidir.

Haskala'nın ilk bulguları, Mendelssohn'un katkılarıyla sonradan geliştirilmiştir. Mendelssohn'un katkıları arasında İbranice, *Millot ha-Higgayon* (1761) da vardır ki, bu insana din hakkında tartışmadan bağımsız olarak rasyonel konularla ilgilenebilme fırsatını verir. 1770'de Ecclesiastes hakkında bir tefsir yayınlamıştır. 1770 yılı, Michaelis'e yazdığı bir mektupta, Zebur'un Almanca'ya çevirisinin yayınlanmasından bahsetmiştir, ki bu da Hıristiyanlık ruhunda yazılmış yorum tarzı kitaplara ve çevirilere karşı bir cevap doğrultusundadır. Yine de Kitab-ı Mukaddes çevirilerinin arasındaki esas çalışma the *Biur* ile *Pentateuch*'un çevirisi olmuştur. Almanca metin, Almanya'da

yaşayan Yahudiler arasında yaygın olan geleneğe, İbranice yapısında, İbranice'deki Biur yorumuna göre uygun biçimde yazılmıştır. Mendelssohn bu yazıyla birçok modern kavramı tanıştırmış ve estetik yapılar üzerinde durmuş olmasına rağmen *Biur*, aslında geleneksel dinî yorumlarla temellendirilmiştir. Bu çeviri, Altona'nın Raphael Kohen'ı ve Prag'ın Ezekiel Landau gibi geleneksel hahamlarını kızdırmıştır ve *Alim li-Terufah* (1778) başlıklı bir çeviri örneği yayımladıktan sonra onu okuyanlara karşı yasak tehditleri oluşmuştur. Mendelssohn'un hayatı boyunca, bu eserin üç defa basımı yapılmıştır. Fakat Latince'de yayımlama teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Mendelssohn'un çocukları için ele aldığı ve içinde yalnızca *Genesis* kitabına yorum kitabı yazan ve yayınlamaya karar veren hocası Solomon Dubno'ya istirhamda bulunduğu giriş bölümündeki görüşü, Hennings'e yazdığı mektuptaki kanıtı karşı çıkmıştır. Oysaki orada dindaşları arasında kültürü yaymayı araştırdığı metottan bahsetmiştir. Mendelssohn hahamların muhalefetinden etkilenmemiştir. Dubno böyle bir girişime ortaklık ettiği için pişman olduğunda, Mendelssohn'a tefsir yazımı hususunda Naphtali Herz Wessely, Naphtali Herz Homberg ve Aron Jaroslaw yardımında bulunmuşlardır. Mendelssohn'un *Neşideler Neşidesine*, yorumlu çevirisi onu anmak adına yayımlanmıştır (1788). Mendelssohn, aynı zamanda Dessau'da yardım sever bir kulüp kuran ve Yahudileri katılıma davet eden okul reformunun üyeleri ile dostane ilişkilerini sürdürmesine rağmen, okul aktiviteleri içerisine bire bir katılmamıştır ve Yahudilerin hala politik açıdan hegemonya altında tutuldukları sürece, gelişen genel eğitim birliğinin oluşacağına şüphe gözüyle bakmıştır. Yine de ona ilham kaynağı olan David Friedlaender tarafından kurulan Juedische Freischule'ye destek vermiş ve içinde Maimonides'in 13 adet din makalesinin çevirisinin olduğu *Lesebuch fuer juedische Kinder*'e katkılarda bulunmuştur. Pentateuch'un çevirisi üzerine getirilen eleştiriler hariç, Mendelssohn Berlin'deki toplulukla iyi ilişkilerini özellikle devam ettirmiştir. 1763'te topluluk Mendelssohn'u vergi ödemekten muaf tutmuştur ve 1771'de Lavater'le tartışmalarından ve akademiye kendisini üye olarak seçmelerini teklif ettikten sonra parnas olarak atanmıştır.⁶⁵

---

⁶⁵ A.JL.Y, a.g.m., s.1332-1339.

3.1.14 Mendelssohn, Lessing ve Spinoza

Mendelssohn'un Lessing'le arkadaşlığı yaşamının dönüm noktalarından biri olmuştur. Mendelssohn'un entelektüel çevrede güvenli bir yer edinmesini sağlayan kişi Lessing'tir ve Mendelssohn da kendi felsefî yazılarını yazdığında, Lessing'i bir okuru ve eleştirmeni olarak düşünmeye alışkın oluşunu kabul etmiştir. Lessing'in *Nathan the Wise* eserindeki olay kahramanının Mendelssohn'un kendi portresi olduğu belirtilir. Mendelssohn ve Lessing genelde din konusuyla ve dindeki tolerans konusuyla alâkalı felsefî sorularda aynı fikri paylaşıırken, Mendelssohn, Lessing'in son çalışması *Die Erziehung des Menschengeschlechts*'te aşama kaydettiği görüşlerini yalanlamış ve *Kudüs* adlı eserinde bu görüşlere karşı çıkmıştır.

Son çalışmasında, Lessing insan ruhunun evrime bağlı olduğunu doğrulamıştır. Böylece akıl, Aydınlanma çağında olduğu gibi herkese aynı zamanda ve aynı değerde verilen öncelikli, kapsamlı ve sabit bir değer değildir; fakat her insanda görülebilir ve zamanla geliştirilebilir. Bu Mendelssohn'un bireyin tarihsel kavramı görüşünü geçersiz kılmıştır. Bu durumda Mendelssohn, yine de hala Lessing'le tartışmaya girmekten kaçınmıştır. Fakat durum, Lessing'in Spinoza'ya karşı tutumu sorulduğunda farklıdır. Mendelssohn böylece *Philosophische Geschpaeche* (1755)'de ilk olarak açıkça belirttiği ve son eseri *Morgenstunden*'de tekrar belirttiği yalın Spinozizm'i geliştirmiştir.

Burada Mendelssohn'a göre dünya, Tanrı'dan ayrı olarak söz edilmektedir ve buna ek olarak Spinoza'nın panteist görüşüne göre Tanrının, insanın özünde var olduğu belirtilmektedir. Bu da Mendelssohn'un, Tanrı'nın dünyayı yarattığı görüşünü, ilâhî adaletin var olduğu; iyiliğin ve kötülüğün Tanrı'dan geldiği anlayışını desteklemesini sağlamaktadır. Museviliğin *Tractatus Theologico-Politicus*'unda olduğu gibi kendisini, Spinoza davranışından çekip Musevilik davranışına yönlendirmeye zorlamıştır. Hem Mendelssohn hem de Spinoza dinin bağımsızlığını temin etmek için devletin ve dinin gücünü tanımlamışlardır. Fakat Spinoza, dini devletin zorlayıcı ölçütlerinden ayırmayı düşünürken Mendelssohn da dinin kendinden de bağımsız olmasını istemiştir. İkisi de dini gerçek ilhamının imkânsızlığı konusunda hemfikir olmuşlardır, fakat Spinoza Musevilikteki teokrasiyi, Mabedin yıkılmasıyla geçerliliğini kaybeden politik oluşumlara dayalı olarak tanımlamıştır. Mendelssohn ise bunun geçerliliğini kaybettiğini ve eski Yahudi devletinin böyle genel anlayışlarla karakterize edilemeyeceğini ifade etmiştir. Mendelssohn, kendisini uzak tutmaya zorladığı

ateizmden dolayı kınanmaktan kaçındığı için Spinoza'ya oldukça yakın olmuştur. *Morgenstunden*'in yayımlanmasından sonraki zamanda, Mendelssohn hayatının üçüncü evresinde yaklaşımını Spinoza'ya bağladığı için kişisel olarak dinî sorularla eleştirilmiştir. F.H. Jacobi, *Lehre des Spinoza in Briefen an den Herrn Moses Mendelssohn* adlı eserinde, Lessing'in kendisini hayatının son yıllarında bir Spinoza taraftarı olarak kabul ettiğini iddia etmiştir. Bu eleştiri Mendelssohn'un kendini ispat ettiği anlarda olmuştur. Lessing'in onların ortak çabasından ayrıldığı ve arkadaşı Mendelssohn'a ihanet ettiği söylenirken, Mendelssohn halk tarafından Spinoza doktrinindeki karmaşayla yüz yüze bırakılmıştır. Mendelssohn *An die Freunde Lessings* (1786) adlı eserinde bu iç tartışmayı çürütmüştür ve böylece kendisini, Jacobi'nin iddiasındaki yıkıcı sonuçlardan kurtarmıştır. Bu büyük baskı ve yaşattığı hisler Mendelssohn'un gücünü yitirmesine sebep olmuş, yazılarını yayım için verdikten birkaç gün sonra da kalp krizinden ölmüştür.

3.1.15 Değeri ve Etkisi

Gerek Yahudiler gerekse Yahudi olmayanlar Mendelssohn'un ölümünden dolayı büyük yas tutmuşlardır. Öldükten yaklaşık üç sene sonra taraftarı ve yoldaşı Isaac Euchel, İbranice dilinde Mendelssohn'un ilk biyografisini yazmıştır (1788). Mendelssohn hayattayken bir efsane olmuştur ve insanlığın timsali olarak anılmıştır. Felsefî olarak zamanın değişimine karşı koyan karizmatik bir şahsiyettir.

Bununla birlikte Mendelssohn, Aydınlanma çağıının rasyonalizminin aranmasını sağlamıştır. Ama yine de kendisini dayandırdığı rasyonalizm, Mendelssohn'un anladığı geleneksel Musevilik ile içinde büyüdüğü rasyonel düşünce dünyası arasında; bir Musevi olarak alt seviyede olan şehir hayatındaki statüsü ile entelektüel çevrelerle olan eşit statüsü arasında; Halakhah'a (Yahudi kurallarına) duyduğu sadakat ile Museviliğin kültürel hazinesi arasında köprü kurması için yeterli olmamıştır. Hayatı eşitliğin temel çatışmasının ifadesi haline gelmiştir: asimilasyon ve Musevi hayatının eşsizliğini korumak arasındaki çatışma; şehir hayatının eşitliği ile bireysel haklar, azınlık statüsü arasındaki çatışma; sürgünden sonra dağıtılan, aynı zamanda Musevi kimliğini korumaya çalışırken bütünleşme arayan modern Museviliğin çatışması gibi.

Kişisel değerleri ve kariyerinin başlangıcında Alman entelektüel toplumunun ruhânî havasından dolayı kişisel anlamda başarılı olmuştur. Bu havadan dolayı

hayatının sonuna doğru değişiklikler olmuş; iddiaları, rasyonalizm ile ivme kazanan Romantizm'den etkilenerek herhangi gerçek bir esastan yoksun görünmüştür. Sistemine karşı çıkan Musevi olmayanlar ya Hristiyan romantizmini, duygusal kültürünü geliştirenlerdir ya da Kant gibi rasyonalistlerdir. Her ikisi de Mendelssohn'un savını, tamamıyla eskiyen, eski çağın bir fosili olan dinî hukuk gibi görüp kötülemek için yasama ile ortaya çıktığını ileriye sürerek çürütmeye çalışmışlardır. Aslında on dokuzuncu yüzyılın Musevi düşünürleri, Mendelssohn'un görüşlerinden kendilerini ayırmaya ve Musevilik için yeni bir ruhani temel bulmaya zorlanmışlardır. Mendelssohn'un durumundaki duygu karmaşası , onun Musevi olmayan hayranlarının ona karşı tavırlarındaki duygu karmaşıklıklarından kaynaklanır. Bu sadece Kant'ın değil, Herder'e, Lavater'e ve Jacobi'ye bile karşı bütün bir kitap yazan J.G. Hamann'ın (1730-1788) durumu ile aynıdır.

Öte yandan kültür ve diliyle Alman Yahudiliğinin tam olarak tanımlanması için örnek teşkil eden de Mendelssohn'dur. Kendi yaşadığı zamanda bile Mendelssohn, Aydınlanma çağına katkıda bulunan, Almanya'da yaşayan Museviler arasında tek değildir. Fakat kişiliği ve hayatı eşit haklara geçiş döneminin tüm etkilerini kucaklamış ve bu çağın adeta bir sembolü olmuştur.⁶⁶

3.2 Abraham Geiger

Abraham Geiger (1810-1874) haham, Frankfurt'taki eski ailelerden birinin oğlu, Yahudilikte reform hareketinin liderlerindendir. Wissenschaft' da eğitim almıştır. İlk hocası ağabeyi Soloman Geiger'dir. Geiger geleneksel bir eğitim almıştır. Ayrıca B.W.H Eindenheim'in öğretilerinden de etkilenmiştir. Heildeberg ve sonrada Bonn'da doğu dilleri ve Yunanca öğrenmeye başlamıştır. Bonn'da danışmanı olacak S.R Hirsch'le tanışmış ve bazı kişilerle vaaz sanatını geliştirmek amacıyla toplantılar yapmıştır. 1832'de Geiger Wiesbaden'de haham olmuştur. 1833'te üniversitesinden doktorasını *Muhammed Yahudilikten nasıl etkilendi (What Did Muhammad Take from Judaism)* teziyle almıştır.. Bu çalışmasıyla dönemin bilim dünyasını etkilemiş ve Yahudiliğin İslam üzerindeki etkilerini ele almıştır. Bu arada sinagog hizmetlerinin reformuna ilk adımı atmıştır. *Aurica wissenschaftliche zeitschrift fuer juedische*

---

⁶⁶ A.JL.Y, a.g.m., s.1339-1342.

Theollogie (6 cilt,1835-1847) adlı eserini basmaya başlamıştır. Bu eser birçok Yahudi alimine yardımcı olmuştur. 1837’de Wiesbaden’de reform hahamlarının ilk toplantısı gerçekleşmiştir. 1838’de Geiger, Breslau topluluğu tarafından haham yardımcısı olarak seçilmiş ancak bu topluluğun hahamı S.A Tiktin’in güçlü muhalefeti yüzünden Geiger 1840’a kadar görevini yapamamıştır⁶⁷. 1843’te Tiktin’in ölümü üzerine Geiger kentin hahamı olmuştur. Aynı zamanda Frankfurt ve Breslau’da yapılan reform konferanslarına aktif bir şekilde katılmıştır. Geiger’in bütün amacı, Yahudiliği akademik bir çerçevede anlatmak ve hahamları modern batı tarzında eğitmektir. Bu amacı 1854 yılında Breslau’da gerçekleştirmiştir.

Komite haham olarak, muhafazakar Zacharias Frankel’i Geiger’in yerine atamıştır. Geiger iki yıl sonra 1872’te Berlin’e gelince hayalindeki haham seminer okulunu açmıştır. Aynı yılda Geiger’in yönetiminde *Hochschule für die Wissenschaft des Judenthums* adındaki okul açılmış ve Geiger bu okulun başında ömrünün sonuna kadar liberal hahamlar yetiştirmiştir.

Geiger’in çok büyük bir bilgi birikimi vardı. En önemli eseri *Kitab-ı Mukaddes’in Tercümesi (The Original Text and Translations of the Bible;1857)*’dir. Bu alanda Kitab-ı Mukaddes’in eleştirilmesini savunmuştur. Diğer bir çok polemik içeren kitap ve makale üzerine Yahudi tarihi ve kültürü açısından yorumlar yapmıştır. Bunun temelinde Geiger, Yahudiliği batı kültürüyle bağdaştırmak ve dini reform çalışmalarında hem tarihi hem de filoloji sahalarını kullanmak istemiştir.

Geiger’in çalışması Musevi dininin evrimsel yapısını göstermektedir ve Schleiermacheir’in de etkisiyle Yahudiliğin iç yapısını, derinliğini keşfetmesini sağlamıştır.⁶⁸ Geiger Yahudi geleneklerinin ve yasalarının yeni zamana uygun olmadığından, bunların tarihsel gelişimin bir parçası olduklarından hareket etmiştir. Bu sebeple Yahudilik, Aydınlanma’nın ilerici fikirlerine uygun olarak bir dönüşüme uğratılmalıdır. Yahudiliğin özü korunmalı ama zamanla eklenmiş davranış normları kaldırılmalıdır.⁶⁹ Geiger, geleneğin baskısını azaltarak mutlak olanı belirginleştirerek Yahudiliği, evrensel bir din olarak görmek istemiştir. Geiger milli özellikleri göz ardı etmiş, Yahudiliği bir din olarak görmüş ve manevi görev alanındaki farklılıklardan

⁶⁷ J.Lev, “Abraham Geiger”, *Encyclopedia Judaica*, Jerusalem ts., c. 7, s. 358.

⁶⁸ David Ellenson, “Abraham Geiger”, *The Encyclopedia of Religion*, c. 5, New York 1987, s. 490-491.

⁶⁹ Eva Groepler, *Anti-Semitizm Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, çev. Süheyla Kaya İstanbul, 1999, s. 82.

bahsetmiştir. Buna rağmen Geiger, meslektaşı Samuel Holdheim'in tersine reforma daha modern bir hava katmıştır. Kendisini Yahudi toplumundan soyutlanmış bir cemaate hizmet etmeyi reddetmiştir. Evlilik ve boşanmanın geleneksel Yahudi kanunlarına uygun yapılmasını özellikle istemiştir.⁷⁰

3.2.1 Eserleri

Doktora tezinde *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen* (1833), bu eserinde Geiger Kur'an üzerindeki Yahudi geleneğinin etkisini göstermiştir. Geiger'in önemli eseri *Urschrift und Uebersetzungen der Bibel* (1857)'dir. Bu eserinde İsrail'deki mezheplerin tarihini Kutsal Kitap tercümelerinin tarihiyle ilişkilendirir (özellikle Ferisiler ve Sadukiler). Ayrıca çalışmasını güzel bir İbranice ile yazılmış yorumlarla süslemiştir (Ozar Nehmad, 1860). Geiger Ferisiler ve Sadukiler arasındaki ayrımı bir başka eserinde de tartışmıştır. *Sadducaeer und Pharisaeer* (Sadukiler ve Ferisiler, 1863) *Urschrift und Uebersetzungen* zamanında çok övgü almış aynı zamanda eleştirilmiştir. Geiger Judaism hakkındaki tarihi görüşlerini genel olarak Frankfurt'ta verdiği bir dizi konferanslarında özetlemiştir, *Das Judenthum und Seine Geschichte*(3cilt, 1865-1871; *Judaism ve Tarihi*) Ayrıca Geiger'in *Lehr und Lesebuch zur Sprache der Miscnah* (1845) ve *Parschandatha die nordfraanzoesische Exegetenschule* (1855) adlı eserleri de önemlidir. Diğer eserleri Maimonides'in bir çalışmasını içermektedir (1850). Judah Halevi'nin Divan'ının bir baskısı (1851), İbn Gabirol'un bir çalışması (1867), Almanca'dan bir dizi şiir çevirileri, Karaite Isaac b. Abraham Troki üzerine bir çalışma. Melo Chofnajim'de toplanan birkaç değerli el yazması da yayınlamıştır (1840). Geiger *Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft'ta* düzenli olarak atıfta bulunmuş ve 1862'den 1875'e kadar Moses Hess tarafından yazılan *Roma ve Kudüs adlı* eseri şiddetle eleştirdiği *Juedische Zeitschrift fuer Wissenschaft und Leben'i* yayınlamıştır (1862). Birçok bilimsel makale de buna dahildir. Geiger'in İbranice'de yazılmış makalelerinin koleksiyonu R.Kirchheim tarafından yayınlanmıştır. Geiger'in Joseph Derenbourg'a yazdığı mektupların bir koleksiyonu 1896'da ortaya çıkmıştır.⁷¹

---

⁷⁰ David Ellenson, a.g.m., s. 490-491.

3.3 Samuel Holdheim

(1806-1860) Almanya'daki Yahudi toplumunun lideridir. Poznan yakınlarındaki Kempno'da doğan Samuel Holdheim dini bir eğitim almasına rağmen Almanca öğrenmeye başlamıştır. Modern eğitim almış bir Poznan hahamının kızıyla evlendikten sonra dünyevî konulara ilgisi artmıştır. Felsefe eğitimi almak için Prag'a gitmiş, 1836'da Frankfurt'taki Oder'de haham olmuştur. Almanca vaazlar vermiş ve dinî törenlerde eğitici reformu savunmuştur. 1840'ta Mecklenburg-Schwerin'in hahamı olmuş ve faaliyetteki güçsüz reformları sorgulamaya başlamıştır. 1843'te *Ueber die Autonomie der Rabbinen und das Prinzip der juedischen Ehe (Hahamların Özerkliği ve Yahudi Evlilik Yasaları)* adlı eseri yayımlanmıştır. Bu eserinde kendi reform ideolojisinin prensiplerini anlatmıştır.⁷² Ayrıca bu kitapta devlet yasalarının ve Rabbinik olmayan hükümetin evlilik işlerini düzenlemesi gerektiğini vurgulamıştır. O, Reformist Yahudi İnancına da bağlı kalarak Yahudilikteki dîni-ahlâkî ve ulusal öğeleri birbirinden ayırt etmiştir. Daha sonraları modern çağda Yahudi öğretisinin zorlayıcı olmayacağını belirtmiştir çünkü dinî-ahlâkî öğeler süreklilik gösteren Yahudi inancının özünü oluşturmaktadır ve çağdaş dönemde de geçerliliğini korumaktadır. Bu nedenle Holdheim: "Talmud kendi döneminin ihtiyaçlarına cevap verir ve o zaman için doğru olan budur. Ben kendi zamanımızın ihtiyaçları için konuşuyorum bu zaman için oldukça haklıyım"⁷³ demiştir.

Holdheim çok etkili olan değişen zamanların yasalarda, hatta ilahi kökenli yasalarda da değişiklik gerektirdiği görüşünü savunmuştur. Ancak o bir çok kimsenin cesaret edemeyeceği kadar ileri giderek Berlin Mabesinde Şabat'ı Pazar gününe aktarmış, çeşitli kutlamaları kaldırmış, Yahudilerle Yahudi olmayanlar arasındaki evlilikleri kutsamıştır. Yahudiliğin dini ve ulusal öğelerini ayırıp Talmud'un ikinci mabedin yıkılmasından itibaren geçersiz kaldığını ilan etmiştir. Holdheim'e göre Yahudilikte önemli olan inanç ve esastır, törensel uygulamalar önemli değildir.⁷⁴ Holdheim bu görüşlerini reformistler arasında beyan ederken yalnız değildir. Etkili nüfuzu sayesinde bu hareketin öncülüğüne soyunmuştur. Asıl düşüncesi Yahudi siyasi özgürleştirme hareketine tam destek vermek aynı zamanda da Yahudiliğin radikal

⁷² David Philipson, "Samuel Holheim", *The Encyclopedia Judaica, Jerusalem ts.*, c. 8, s. 818.

⁷³ David Elenson, "Samuel Holdheim", *The Encyclopedia of Religion*, c. 6, New York 1887, s. 418.

⁷⁴ Nicholas de Lange, a.g.e, s. 101.

değişimini haklı çıkarmaktır. Yahudilikteki Şabat hakkında “Cumartesi’den Pazar’a dönüşen ‘sivil dinlenme günü’” demiştir. Yahudi ibadetlerinin konuşulan dilde yapılmasına da özen göstermiştir. Oysa Tevrat’ın İbranice okunmasını savunmuş ve Berlin’de radikal reformların dini kitaplarda yer almasını istemiştir. Onun Yahudi reformuna olan etkileri Amerika’da David Einhorn ‘un çabalarıyla iyice artmış bu nedenle de Amerika’daki klasik reformun mimarı kabul edilmiştir.⁷⁵

3.4 David Einhorn

David Einhorn (1809-1879) Dispeck’te dünyaya gelmiş ve hahamlık eğitimini doğum yerinin yakınlarında bulunan bir şehirde gerçekleştirmiştir. Erlangen, Wurzburg ve Münih’te felsefe eğitimi almıştır. Düşüncelerinde F.W. Schelling’den etkilenmiştir. 1838’de Uffenheim yakınlarındaki Wellhausen’deki topluluğun hahamı seçilmiş fakat Bavaria hükümeti onun reformcu düşüncelerinden dolayı hahamlığını onaylamamıştır. Dört yıl sonra Oldenberg’de Birkenfeld hahamı seçilmiştir. 1845 Frankfurt Hahamlar Konferansında konuşulan dili yürürlüğe koymak ve yerleşik bir Yahudi Devleti’nin kurulması için gönüllüler seçmek için karar almıştır. Üç yıl önce ise Abraham Geiger, Solomon Tiktin ile münakaşasında Talmud’un otoritesini reddetmiştir.

1847 yılında Samuel Holdheim’i Mecklenburg- *Schwerin’in* Baş Hahamı olarak takip etmiştir. Daha sonra Franz Delitzsch ve Christian Hebraitz ile sünnetsiz bir çocuğa kutsama yaptığı için tartışmaya girmiştir. Einhorn’un radikal dinî görüşleri pozisyonunu tehlikeye atmış, 1852 Ocak ayında Budapeşte Reform topluluğunun hahamı olmuş fakat hükümet iki ay sonra tapınağı kapamıştır. Budapeşte’deki yaşamı boyunca *Das Prinzip de Mosaismus* adlı çalışmasına başlamış ama sadece bir kısmını tamamlayabilmiştir (1854). Avrupa’daki haklardan yoksun olarak Har Sinai Cemaati’nin hahamı olmuştur (1855). Onun Amerika’ya gelişinde, liderliğini Isaac Mayer Wise’nin yaptığı Cleveland Hahamlar Konferansı, kısmen Amerikan Yahudiliğine eğilimli bir birlikten oluşan bir platform hazırlamıştır. Einhorn bu platformu reforma ihanet olarak nitelendirmiş ve şiddetle karşı çıkmıştır. Bu olay Einhorn ve Isaac Mayer Wise arasında uzun süreli bir düşmanlığa sebep olmuştur. Çünkü Isaac Mayer Wise birliğin isteğine göre reformu

---

⁷⁵ David Elenson, a.g.m., s. 418.

hareketlendirmeye hazırdır. Einhorn fikirlerini aylık dergi *Sinai* (1856-1862)'de açıklamıştır ve *Olat Tamid* (1856) adlı dua kitabında da onlara adeta anlam kazandırmıştır. Bu dua kitabı geleneksel litürjinin kısaltılmışı değil Almanca yazılmış yeni bir çalışma olmuştur. Einhorn'un Baltimore'deki ikameti kısa sürmüş ve 1801'de Baltimore'den ayrılmıştır. İsrail Rabbiler Konferansında, Philadelphia'da baş haham olmuş ve İsrail Adath Cemaati'nin hahamı olarak 1866'da New York'a gitmiştir. Daha sonra burasının adı Beth El Tapınağı olarak ta anılmıştır. Einhorn Philadelphia Rabbiler Konferansı'nda (1869) etkin bir karakter olmuş ve tam bir reform platformu uygulamıştır.

Bir çeyrek yüzyıl sonra Einhorn için Amerika'da yapılan veda töreninde, Almanca'nın Yahudi Reformuna ait fikirlerin ifade edilmesinde bir araç olarak görüldüğü vurgulanmıştır. Eğer dogmatik reform gelmiş olsa ne Amerikan İbrani Cemaatler Topluluğu ne de İbrani Birlik Koleji etkili olamayacaktır. Damadı Kaufman Kohler kendisine tabi olanlarla birlikte yeni nesil için Amerikan Reformunun temelini atan 1885 Pittsburg Platformunu oluşturmuş ve daha sonra İbrani Birlik Koleji'nin başkanı olmuştur. Einhorn'un *Olar Tamid* çalışması da Birliğin dua kitabına rehberlik etmiştir. 1844'te yazdığı mektup onun teolojik sistemini açıklamaktadır: “Tüm bölümlerinde Yahudilik, hem şekil hem de ruh açısından sürekli gelişen üstün kapasitesini gösterir ve sonunda her şeyi insan bilincinde daha net ve daha açık bir şekle dönüştürür. Böylelikle dinini tanıyan hiçbir İsrailli onu inkar edemez ve mükemmelliğini göz ardı edemez. Onun herkesi etkisi altına alan birleştirici gerçekliği, başından beri ulusal şekle bağlı kalmış özelliklerinin, üstesinden gelmeyi amaçlamaktadır. Ama sonrasında bu özellik İsrail'le tüm milletler arasında koruyucu bir kalkan olmuştur. Kendi içindeki gücü ve baskın etkisi de insan ırkına işlemedikçe bu çizgisini kaybetmeyecek ve İsrail Mesinik Çağ'la birlikte misyonunu tamamlamış olacaktır.”⁷⁶

3.5 M. Isaac Wise

(1819-1900) Amerikan Yahudi reformunun organizatörü, öncüsü ve yürütücüsüdür. Eger yakınlarındaki Bohemia'da doğmuştur (Bu günün

---

⁷⁶ S.D.T, “David Einhorn”, *The Encyclopedia Judaica*, Jerusalem ts., c. 6, s. 531-532.

Çekoslovakya'sı). Isaac Mayer Wise kötü bir çocukluk devresi geçirmiştir. Aldığı Talmudik eğitim sayesinde Rabbinik literatürle iç içe olmuş ve daha çok bilgi için müthiş bir istek duymuştur. 1846'da Radnitz'de Amerika'ya gitmiştir. Genel olarak Wise iyi bir eleştirmendir. Avrupa'da iken Mendelssohn'un fikirlerini özümsemiş görünürken New York'a geldiğinde geleneksel Ortodoksluktan farklı bir özellik taşımamaktadır. Onun Amerika'daki isteklerinin başında Yeni Dünyadaki Yahudiliğin gereklerini kavramak gelmektedir. New York'ta Albany'de bir sinagogda haham olup orada sadece reformlar yapmakla kalmamış Amerikan Yahudiliğinin bozulmuş taraflarına yön vermek maksadıyla yazmaya ve çaba göstermeye gayret etmiştir. Böylece kısmen bir Amerikan Yahudiliği oluşturma gayretinde olmuştur. 1850'de sinagogunda bazı reformcularla girdiği anlaşmazlık yüzünden kendi cemaatini toplamaya başlamış ve 1854'te ölümüne kadar kalacağı Cincinnati'ye yerleşmiştir. Cincinnati'de haftalık *The Israelite*'yi yazmaya başlamış daha sonraları Yahudi kadınları için de *Die Deborah*'ı yazmıştır. Genellikle tarih, ilahiyat ve litürjik yazılar yazmıştır. Wise'nin asıl amacı Amerikan hahamları için oldukça nitelikli bir sinagog oluşturmak ve onların haklarını yasal kılan bir kolejin temelini atmak olmuştur. Bu program yalnızca Ortodoks Yahudiler de şüphe uyandırmakla kalmamış aynı zamanda inançlarına bağlı Reformist Yahudiler'in de şüphelerini uyandırmış ve Wise'nin meslektaşlarıyla şiddetli polemiklere girmesine neden olmuştur. Ama Wise'nin gayretlerinin bir sonucu olarak Amerikan İbrani Cemaati Topluluğu, 1873'te Cincinnati'de kurulmuş ve 1875'te birlik İbrani Birlik Kolejini Açmıştır. Wise, Kolej'in kuruluş aşamasında bu koleji büyük bir zorluktan kurtarmıştır. 1889'da Merkezi Amerikan Rabbileri konferansı, ilk kuruluşunda Wise'yi başkan olarak seçmiştir. Onun Amerikan Yahudilik tarihindeki yeri, birliğin ihtiyaçlarını karşılaması açısından oldukça önemlidir.⁷⁷

3.6 Kaufman Kohler

(1843-1926), Reformist Rabbi, alim ve ilahiyatçıdır. Rabbinik kökenli dindar Ortodoks bir aile de dünyaya gelen Kohler 1862 yılında Almanya'da bulunan Gymnasium'a kaydolmuş ve sonraki dini eğitimine Alman Ortodoksluğunun lideri

---

⁷⁷ S.D.Temkin, "Isaac Mayer Wise", *The Encyclopedia of Religion*, c. 15, New York 1987, s. 412-413.

sayılan ve Kohler üzerinde bıraktığı dini etkisi oldukça güçlü olan Raphael Hirsch ile devam etmiştir. Fakat gün geçtikçe Kohler modern bilim, felsefenin eleştirel öğeleri, Kitab-ı Mukaddes, tarih ve karşılaştırmalı dinler tarihinin etkisinde kalarak Ortodoks Museviliğine olan inancını kaybetmeye başlamıştır. Alman Yahudi Reformunun lideri olan Kohler, Abraham Geiger'in çevresine dahil olarak Reformu hem dini inancının hem de ilmi eğilimlerinin çıkış kaynağı olarak görmüştür.

Amerika'daki Rabbinik toplantının gerçekleşmemesi üzerine 1869'da Amerika Birleşik Devletlerine gitmiş ve 1879'a kadar Detroit ile Chicago da ki cemaatlere hizmet vermiştir. Daha sonra New York City'de bulunan ve Reform Tapınaklarının en görkemlilerinden olan Beth El'deki kayın pederi David Einhorn'un izinden gitmiştir. Sonraki on yıl boyunca gerek kitaplarıyla gerekse makaleleriyle klasik Yahudi Reformunun tartışmasız en büyük savunucusu olarak benimsenmiştir. Birçok tartışmanın ortasında kalarak reformu Felix Adler ve Alexander Kohut gibi eleştirmenlere karşı şiddetle savunmuştur. 1885 Kasım'ında Pittsburg'daki Rabbinik konferansa katılmıştır. Kendi düşüncelerini yansıtan on sekiz maddeden oluşan prensiplerini beyan etmiştir ki bu prensipler gelecek iki neslinde dine bakış açılarına ışık tutacaktır. 1903'ten 1921'e kadar Cincinnati'deki İbrani Birlik Koleji'nin Reformist seminerlerine başkanlık etmiştir.

Onun çalışmaları teoloji, Semitik, Helenistik öğretiler, karşılaştırmalı dinler tarihi ve dünya literatüründen izler taşımaktadır. Bu çalışmaların tümü, Yahudi kaynaklarında modern bilimsel analizin uygulamaları olarak yer almışlar ve 19.yy. Yahudiliği'nin bir yansıtıcısı olmuşlardır.

Kohler, Yahudiliğin tarihçesi üzerine yazdığı ve hazırladığı bu yazıların merkezî inançlarla çevrilmiş Yahudiliği daha iyi tanımladığını düşünmüş ve gerçek Yahudiliği ortaya çıkardığına inanmıştır. Bu nedenle onun öğretileri çoğu zaman dini inançlarına rehberlik etmektedir. Döneminde bir efsane olarak nitelendirilen Kohler'in zamanımızdaki etkisi ise yok denecek kadar azdır. Öğretisi geçerliliğini yitirmiş anti Siyonist reformist tarafıysa, Reformist Yahudiliğin bünyesinde önemini yitirmiştir. Fakat o, yaşadığı dönemde bir çağ boyunca ideallerini en iyi şekilde ifade edebilmiştir.⁷⁸

---

⁷⁸ Benny Kraut, "Kaufmann Kohler", *The Encyclopedia of Religion*, c. 8, New York 1987, s. 358-359.

4.REFORMİST YAHUDİLİĞİN İNANÇ ESASLARI, İBADETLERİ, GÜNÜMÜZDEKİ REFORMİST YAHUDİLİK

Yahudilikte, bütün Yahudilerce kabul görmüş dogmatik iman esasları yoktur. Tevrat'ta ve diğer Yahudi Kutsal Kitaplarında nelere inanılması gerektiğine dair sistematik bilgi bulunmaz. Tevrat'ta yer alan On Emir'de sadece Allah'a iman meselesi üzerinde durulmaktadır. Peygamberlere, kitaplara, kaza ve kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna ve Ahiret hayatına inanmakla ilgili kesin ifadeler Tevrat'ta yer almamaktadır.

XII.Yüzyıla kadar belli bir inanç sistemine sahip olmayan Yahudiler, Tevrat'ı tefsir eden din bilginleri sayesinde, İslam ve Hıristiyanlıktaki gibi iman esaslarını benimsemişlerdir. Yahudilikte iman esaslarının belirlenmesine ilk defa Yahudi filozof İskenderiyeli Philo (M.Ö. 20-M.S. 50) Teşebbüs etmiştir. Onun dört maddelik iman esasları daha çok tevhitte ilgilidir. Rabbi Moşe ben Maymon (Musa b. Meymun: Maimonides, 1135-1204) Yahudiler için 13 esası bir araya getirerek bir inanç sistemi oluşturmuş ve bu günümüze kadar gelmiştir.

Reformist Yahudiler, Ortodoksların kabul ettiği Moşe ben Meymun'un iman esaslarını kabul etmez. Onlar, Mesihe, yeniden dirilmeye, ceza ve mükâfata inanmazlar. Onlara göre Yahudilik sadece bu dünya ile ilgilidir. Ayrıca Tevrat'ın ilahiliğine de inanmazlar.⁷⁹

4.1 İnanç Esasları

Reformist Yahudiliğin belirli bir Amentüsü yoktur.

4.1.1 Tanrı Anlayışı

Yahudiliğin özü ve dine en önemli katkısı sevgi ve yasalar arasındaki düzeni kuran tek ve yaşayan Tanrı öğretisidir. Tanrı, tüm varlığıyla yaratıcı kaynağı barındırır ve insanoğlunun ideal varoluşunu düzenler. Zamandan ve mekandan münezze olmasına karşın dünyanın değişmez varlığıdır.⁸⁰

---

⁷⁹ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993, s. 222-224.

⁸⁰ Dan John Sherbok, a.g.e., s. 85.

4.1.2 Kutsal Kitap Anlayışı

Yahudilik sürekli gelişen bir dindir. Geçmişle bağını korur; fakat artık Tanah ve Talmud bütünüyle bağlayıcı değildir.⁸¹

Tevrat, Tanrı ve Yahudi halkı arasındaki münasebetten doğmuştur. Yasa koyucular ve peygamberler, tarihçiler ve şairler incelenmesi mecburi olan ve tatbikatı kutsallığın temel imkanı olan bir miras bırakmışlardır. Binlerce seneden beri Tevrat'ın yaratılışı bitmemiş ve zamanımızdaki Yahudi yaratıcılığı da gelenek zincirine eklemeler yapmaktadır.

Rabbiler tarafından geliştirilen Talmud ise Biblik Yahudilikte bir transformasyon yaratmış ve bunun yeni ve öngörülmeven durumlara tatbik edilmesini mümkün kılmıştır. Bu da her nesil de eğitilmiş Yahudiler tarafından bu değişiklik yönünün icra edilebilirliğini başlatmıştır. Reformist Yahudilik Tanrı'nın iradesinin her çağda insanlar tarafından bilinebileceğini ve bunun için de sadece geçmişten kalmış dokümanlara ve bilgilere gereksinme olmadığını ileri sürer. Tevrat dinamiktir ve yorumu bireyseldir. Ayrıca geleneğin tüm meziyetleri ve bilim adamlarının rehberliği bir yana Tevrat'ı yaşamanın son yargııcı Yahudi bireyinin kendisi olmalıdır.⁸²

4.1.3 Ahiret Anlayışı

Tevrat'taki ceza ve mükâfata yönelik ifadeler tamamen bu dünyaya yönelik özellikler taşırlar; felaketler ve hastalıklar, uzun ömür, mutlu bir hayat, vaat edilen topraklarda yaşam gibi.

Vaat edilen topraklara dönme ve gelecekteki bir altın çağa dönme inancıyla birlikte Yahudiliğin geç dönemlerinde kişisel bir ölümsüzlük düşüncesi ortaya çıkar. Az da olsa ölümden sonraki hayatla ilgili ifadeler geç dönem metinlerinde yer alır.

Bu gün Yahudilerin çoğunluğu, ölümden sonra var olacak bir hayatı kabul ederler. Bedenlerin dirilişi inancı ise, Mesih inancıyla yakından ilgili olduğundan Mesih anlayışı arka plana kayınca, dirilişte kendiliğinden arka plana düşmüştür.

⁸¹ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 214.

⁸² Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul 2002, c. 3, s. 740.

Moses Mendelssohn, öldükten sonraki hayat konusunda, diriliş yerine ruhun ölümsüzlüğü fikrini ön plana çıkarmıştır. İbranice *Sefer ha-Néfésh* (1787) adlı iki ciltlik eserinin birinci kısmında, Yahudi düşüncesinin meselelerini Leibniz ve Wolf'un felsefî düşünceleri ile dile getirmeye çalışmaktadır. Bu eserde, maddî olmaması sebebiyle ruhun bedenle birlikte ölmeyeceğini; öldükten sonra dahi yeryüzünde yaşadıklarını hatırlayacağını belirtir. Mendelssohn, ruhun ölümsüzlüğü konusunu *Vaiz Kitabı*'na yazdığı tefsirde (1770) gündeme getirir. Burada, kral Süleyman'ın da ruhun ölümsüzlüğünü işlediğine dikkat çekmektedir. Bu yönüyle ruhun ölümsüzlüğü Yahudiliğin en temel inancını teşkil etmektedir. *Phædon* adlı eserinin ilk üç diyalogunu işlerken Eflatun'un görüşlerinden yola çıkarak insan ruhunun ölümsüzlüğünü ispatlamaya çalışır. Burada özellikle beden yapısına dair anlatımlara dikkat çekilir. Bu kitaba dönemin Yahudileri tarafından çok fazla ilgi gösterilmiş ve iki yıl içerisinde iki defa baskısı yapılmıştır. Ruhun ölümsüzlüğü ile ilgili iddialarını ileri sürerken, 'sonsuz iyilik sahibi Tanrı'nın insanoğlunu bedeniyle birlikte yok olacak bir ruh ile donatamayacağı' fikrini temel almaktadır. Üçüncü diyalogda ise, 'aslen iyi olan bir Tanrı'nın, kendisini bir zarf gibi çepeçevre kuşatan hazzardan kurtulduğu anda ruhun sonsuz mükemmele ulaşma arzusunu engelleyemeyeceğini' ileri sürer. Ona göre insanoğlunun sahip olduğu ruh, özü itibarıyla basit, gayr-i cismanî ve bunun sonucu olarak da yok edilemezdir. Burada söz konusu edilen, bireysel olarak insan ruhunun ölümsüzlüğüdür. Bu açıklamalarından da anlaşılacağı gibi Mendelssohn'a göre ruhun ölümsüzlüğü meselesi doğrudan doğruya Yahudilik ile ilgili bir hakikat değil, tamamıyla akla dayalı bir dinin aslî unsuru ve metafiziksel bir hakikattir. Hatta ruhun ölümsüzlüğü fikri olmadan, hayatın bile bir anlamı olmaz.

Mendelssohn, öldükten sonra insanın muhatap olacağı ceza ve mükâfat konusunda da dönemin felsefî doktrinlerine, özellikle de Leibniz'in görüşlerine uygun birtakım açıklamalar getirmeye çalışmıştır. Ona göre insan yaptığı fiillerde mutlak olarak hür değildir. Hiçbir nedene bağlı olmayan bir hürriyetten söz edilemez. Bu, hem Tanrı hem de insanlarla ilişkiler konusunda böyledir. Her fiilin yerine getirilmesi bir sebebe bağlıdır. İnsan iradesi, iyiyi bilme konusunda nedensellik zincirine bağlı olarak özgürdür. Şayet insan yaptıkları konusunda özgür

değilse, kendi iradesi olmadan günah işleyen bir kimse nasıl cezalandırılabilir? Mendelssohn buna “İlahî ceza, kendi başına bir son değildir. Aksine, söz konusu olan günahkârın temizlenmesidir. Böylece, bu kimse Ahiret hayatına hazır hale getirilir. Ahirette ebedî azap yoktur. İlahî adalet tarafından verilen ceza, Tanrı'nın mutlak iyiliği ile bağlantılıdır. Bu yüzden de insanın merhamete dayanan ebedî hayattan mahrum edilmesi söz konusu değildir.” Şeklinde cevap vermiştir.

Aydınlanmacı düşüncenin en çok önem verdiği aklın evrenselliğine uygun yorumlar getirmek, Mendelssohn'un en önemli hedeflerinden birisidir. Ona göre, Yahudilik'te Hıristiyanlık'ta olduğu gibi birtakım dogmalar yoktur. Bu nedenle de akılla çelişecek bir yön yoktur. Buna göre Yahudilik sadece İsrailoğullarını muhatap alan emirlerin yerleştirildiği, özünde rasyonellik taşıyan bir tür tabî dindir ve evrensel akıl dini ile özdeştir. Buradan hareketle Mendelssohn'a göre, ahiretteki mükâfatı hem Yahudiler hem de Yahudi olmayanlar elde edebilir. Seçilmiş millet olan Yahudilere, akılları ile bulabilecekleri hakikatler doğrudan doğruya verilmiştir; bu yüzden de edebî mükâfatı elde edebilmesi için kendisine bildirilen bu özel kuralları yerine getirmesi gerekmektedir. Diğer milletlere gelince kanunla doğrudan doğruya muhatap olmadıkları için onları yapmakla da yükümlü değildirler. Onlar, aynı ebedî mükâfata götürecek olan yolları kendilerine açacak hakikatlere kendi kendilerine ulaşacaklardır. Ona göre Tanrı'nın varlığını ispat etmek de insanlık düşüncesinin gelişmesi adına yapılmış bir katkı olarak görülmelidir.

Mendelssohn'un bu görüşlerinden hareketle Reformist Yahudilik, hem dinî metinlerin yer aldığı metinlerde, hem de ibadetlerinde ‘ruhun ölümsüzlüğü’ doktrini üzerinde durmuştur. Buna karşın, ‘öldükten sonra diriliş’ dogması yavaş yavaş terkedilmiş, hatta dua ve ibadet kitaplarından çıkarılmıştır. Böylece ruhun ölümsüzlüğü fikri, diriliş fikrinin yerine, ‘Yahudi inancının bütünselliğine ait bir unsur olarak kabul edilmiştir. Özellikle Tanrı'ya bağlılık ve Tanrı fikri bunu gerekli kılmaktadır. Zira onların tasavvur ettikleri Tanrı, toprak içinde yatanların dirilişini vaat etmemektedir. O her insan ruhunda var olan yüksek amaçların gerçekleşmesine işaret etmektedir.

Reformist Yahudilere göre, ruhun ölümsüzlüğü doktrini lehine, dirilişe iman terk edilmiştir. Öyleki Pittsburg Platformu'nda açıkça ‘Reform hareketi, Yahudilik'te

herhangi bir kökü bulunmayan bedensel diriliş ile Cehennem'e imanı reddetmektedir' ifadesi kullanılmıştır. Bu fikir daha sonra telif edilecek Reformist dinî bilgileri içeren el kitaplarında yankı bulmuştur. Modern hareketlerde Cennet ve Cehennem'in varlıkları lafzî anlamıyla anlaşılmamış, bunun sonucu olarak da birer dogma olarak görülmeleri terk edilmiştir.

Reformistlere göre Rabbinik bir deyiş olan, 'doğruluk sahibi insan, ne bu dünyada ne de gelecek dünyada olduğu yerde kalmaz. O adım adım ilerleyerek Sion tepesinde Tanrı'yı görene kadar ilerler' sözü, sonsuz bir ölümsüzlük ümidinin olduğunu haber verdiği şeklinde anlaşılmiştir.

Ruhun ölümsüzlüğü konusunda varılan bu sonuçların Reformist Yahudilerce din bilgisini içeren kitaplara yansımaları gecikmemiştir. Öncelikle, eski kitaplardaki diriliş ile ilgili kısımların ruhun ölümsüzlüğü biçiminde anlaşılacak şekilde yorumlanmasına karar verilmiş, daha sonra da ilk kez Amerika'daki Reformistlere ait ibadet kitaplarında ruhun ölümsüzlüğü dile getirilmiştir. Nihayet 1869'da Philadelphia'da toplanan rabbinik konferansta, öldükten sonra bedenin dirileceği inancının Yahudilikte herhangi bir temeli olmadığı ilan edilmiştir. Bunun yerine ibadet kitaplarında ruhun ölümsüzlüğü inancının yer alması gerektiğine karar verilmiştir.

Reformist Yahudiler, geleneksel anlayış olan mükâfat ve ceza anlayışını da eleştirmektedirler. Onlara göre, bir Yahudi ilahî emirleri bir karşılık bekleyerek yerine getirmemelidir. O sadece ve sadece Tanrı'nın emrini yerine getirmekle yetinmelidir ve bundan da hiçbir karşılık ummamalıdır, zira böyle davranmak anlamsızdır.⁸³

4.2 İbadetler ve Günümüzde Reformist Yahudilik

Reformist Yahudilik özellikle son yıllarda Yahudilerin geçerli törelerini bağlayıcı olarak görmemekte ama sadece törenlerde bir rehber olarak kullanılmaktadırlar.

---

⁸³ İsmail Taşpınar, a.g.e., s. 251-256.

Amerika'daki bir çok Reform cemaati, Cuma geceleri temel dini hizmetlerini haftalık olarak vermektedirler. Erkek ve kadınlar birlikte oturur ve eşit olarak hizmet ederler. Son yıllarda bir çok haham, bazı erkek cemaat üyeleri ve daha az sayıda olan kadın cemaat üyeleri ibadet esnasında sinagog şapkası giymeye başlamışlardır.⁸⁴ Reformist Yahudiler de kippa istenildiği zaman takılır. Reformist Yahudiler yaşadıkları ülkenin dilini ibadetlerinde kullanmışlar ve bunu savunmuşlardır. Ancak son zamanlarda ibadet dili olarak İbranice'yi de kullanmaya başlamışlardır. İbadetler cemaatle sinagoglarda yapıldığı gibi toplu olarak evlerde ve bazen de bireysel olarak yapılır. İbadetler günlük ve haftalık olmak üzere ikiye ayrılır.⁸⁵ Bütün reform sinagoglarında org ile ayin yapılırken bir koro da ona eşlik eder. Son yıllarda sinagogların eski duygusal atmosferini ve resmiyetsizliğini cemaatin daha yoğun katılımıyla ve gitar gibi alternatif müzik aletleriyle geri kazanılması arayışına girilmiştir.

Sinagogun dışında Reform Yahudileri Yahudiliğin temel prensiplerine göre hayatlarını yönlendirmeye çalışarak inançlarını tatbik ederler. Özellikle Cuma akşamı yakılan Sabbath mumları, Paskalya Yortusu Töreni, mayasız ekmek ve Hanukhah 'ın kutlanması gibi.⁸⁶

4.2.1 Tevrat Okumaya Çağırılma

Tevrat'ın birçok yerinde geçen "on erkeğin bir arada Tevrat okudukları yerde Tanrı'nın celâli bulunur" sözüne istinaden sinagogda cemaatle ibadetin yapılabilmesi için cemaatle ibadetin yapılabilmesi için en az on reşid erkeğin bulunması gerekir. Bu çoğunluk sağlanmadıkça hiçbir dua meclisi, hiçbir sinagog ibadeti ve hiçbir evlilik merasimi düzenlenemez.⁸⁷

Tevrat'a çağrılan kişilerin cemaatin sinagogda bekleme süresini uzattığı ve huzursuzluk yarattığı gözleminden hareketle, 19.yy'ın ortalarından itibaren Reform hareketi 'aliyat' sistemini tamamen değiştirmiştir. Bazı reform cemaatleri Tevrat

---

⁸⁴ Michael A. Meyer, a.g.e., s. 155.

⁸⁵ Fuat Aydın, a.g.e., s. 113.

⁸⁶ Michael A. Meyer, a.g.m., s. 155.

⁸⁷ Adem Özen, *Yahudilikte İbadet*, İstanbul 2001, s. 98.

okumaya bir, iki, bazen üç kişi çağırırlar. Çağrılanlar genellikle bir satır okurlar. Ancak son yıllarda Reform Sinagoglarında Tevrat okunmaya daha çok kişi davet edilmeye başlanmış olup, Cumartesi günleri yedi kişiyi çağırarlarda bulunmaktadır.

88

4.2.2 Eski Dinsel Uygulama

Uygulamadan kaldırılan gelenekler ve dini kaidelerle ilgili olarak Reform Yahudiliği'nin izlemesi gereken tutumun ne olması gerektiği hakkında "Central Conference of American Rabbis" şöyle bir bildiri yayınlamıştır. Şulhan Aruh'ta (Rabbilik Yasalar) pek çok yasa kabul veya reddedildiğine göre, Reform Yahudilerini de bu şekilde davranmaktan alıkoyan bir şey yoktur.⁸⁹

4.2.3 Babası Yahudi Olan Çocukların da Yahudi olarak Kabulü

Holokast, Yahudi ailelerinde doğurganlığın azalması, asimilasyon gibi nedenlerden ötürü dünyadaki Yahudi nüfusunda bir düşüş gözlemlenmektedir. Yahudiler de 1,6 çocuk/aile oranı, normal toplumda 2,2 ailedir. Bu durumda A.B.D'de 5.5 milyon olan Yahudi nüfusu 2000'li yıllarda 4.2 milyona düşecektir. Bir çok Yahudi din bilgini buna engel olmak için Alaha'nın ıslahını ve babası Yahudi olan çocuğun, annesi Yahudi değilse bile Yahudi olarak kabul edilmesini savunmaktadır. Tevrat'ta da babalık haklarının devri ile ilgili olumlu maddeler bulunması, Bir Koen'in oğlunun Koen olması gibi bu konudaki tartışmayı desteklemektedir. 1983'te "Central Conference of American Rabbis" annesi veya babası Yahudi olan çocuğun Yahudi kabul edilmesi gerektiği bildirisini yayınlamıştır. Bunun tek kaidesi çocuğun Yahudi olarak yetiştirilmesi zorunluluğudur.⁹⁰

---

⁸⁸ Yusuf Basalel, a.g.e., c. 2, s. 522.

⁸⁹ Yusuf Basalel, a.g.e., c.2, s.523.

⁹⁰ Yusuf Basalel, a.g.e., c.2, s.523.

4.2.4 Karışık Evliliklerin İcra Edilmesi

Reformist din adamlarının daha liberal eğilimli olanları, Yahudi olmayan bir kişinin bir Yahudi ile evlenmesi için Yahudiliğe geçmesini şart koşmamaktadırlar. Doğacak çocukların Yahudi şeriatine göre yetiştirilmesi şartıyla yabancılarla evliliğe izin verilmiştir.⁹¹ Bu yetkililer evlilikten sonra Yahudi olmayan kişinin Yahudiliğe entegre olacağını ve çocuklarında Yahudi olarak yetiştirileceğine inanmaktadırlar. Fakat 1909'daki Central Conference of American Rabbis deklarasyonunda dahi bu tip evlilikler yasaklanmıştır.

4.2.5 Yahudi Dinine girme

Ortodoks ve Conservetive Yahudilerin Yahudi dinine girecek erkeklerin sünnet olmasını, kadınların da mikveye (havuz) girmesini şart koşmasına karşın; Reformist Yahudilik bu törenleri şart koşmamakta fakat tavsiye etmektedir.⁹²

4.2.6 Şabat

Şabat yani Cumartesi günü diğer iş günlerinden ayrılır. O gün, sükûnet ve dinlenme günü ve bayramdır.⁹³

Tevrat'a göre (çıkış 35/3) Şabat'ta ateş yakılmasının yasaklanmasına rağmen Reform cemaatleri, Cuma akşamı yaptıkları dini törenlerde geç vakitlerde Şabat mumlarının yakılmasını mahzurlu bulmamakta, bunun manevi faydalarının daha ağır bastığını vurgulamaktadırlar.

Ortodoks Yahudilerin Şabat günü elektrikle çalışan cihazları kullanmamalarına karşın Reformist Yahudiler, Şabat'la ilgili Tevrat'tan kaynaklanan veya Rabanut'un oluşturduğu yasaklarla bağlanmadıklarını belirtirler.⁹⁴

---

⁹¹ Ali Osman Kurt, *Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Din Değiştirme*, İstanbul 2004, s. 67.

⁹² Yusuf Besalel , a.g.e., c.2, s. 523.

⁹³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2002, s. 288.

⁹⁴ Yusuf Besalel , a.g.e., c.2, s. 523.

4.2.7 Kadınlar

Talmud'da belirtilen ve bir erkeğin her gün söylemesi gereken berahalar (dua) arasında bulunan: “Kutsalsın sen Tanrım. Çünkü bir kadın olarak beni yaratmadın” berahasını Reformist Yahudiler Dua Kitabından çıkarmışlardır.

Çağlar içerisinde uygulamasına rastlanılmamakla beraber günümüzde reform sinagoglarında kadınlar bazen tallet giymektedirler. Ayrıca Reformist cemaatler kadınları minyana dahil etmektedirler. Reformist Yahudiler mezumanı yani aynı masa da yemek yiyen üç Musevi erkeğinin oluşturduğu grubu şart görmemektedirler. Kadınların haham ve sinagoglarda görev yapan cemaat temsilcileri olarak ta görev yapabilmelerine olanak sağlamaktadırlar. Dini hukukla ilgili olarak kadınların şahitliğini de kabul etmektedirler. Kadınların Teva'ya (dua okuma kürsüsü)çağrılmasında engel görmemektedirler.⁹⁵

Her ne kadar reformcu sinagoglarda baş açık olarak sinagoga girmeye müsaade edilse de ibadet esnasında başların örtülü olması gerekir. Baş açık olarak sinagoga girmek, oranın kutsallığına ve Tanrı'ya saygısızlık olarak kabul edildiğinden, Yahudi erkekler kippa denilen başlıklar giydikleri gibi kadınlarda gerekli olmasa bile başlarını örtülü tutarlar.

Genel olarak sinagoglarda, toplu ibadetlerde kadınlarla erkekler bir arada oturmazlar. Fakat son zamanlarda reformcu sinagoglarda kadınlarda erkeklere tahsis edilen yerlerde oturmaya başlamışlardır. Ancak kadınlar, sadece dinleyici olarak bulunurlar.⁹⁶

4.2.8 Kaşerut Kaideleri

Yahudilikte en fazla dikkat edilen hususlardan biri de yiyeceklerle ilgili kurallardır (Kaşerut kaideleri). Dini değerlendirmelere göre bazı hayvanların etleri helal, bazılarının etleri ise haramdır.⁹⁷

---

⁹⁵ Yusuf Besalel, a.g.e., c. 2, s. 523.

⁹⁶ Adem Özen, a.g.e., s. 98-99.

⁹⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 282.

Reform Yahudiliğinin ilk yıllarında kaşeruta karşı olumsuz bir tavır alınmıştır. İki ünlü Amerikalı Reform Yahudiliği önderi Rabbi David Einhorn ve Kaufmann Kohler, Bet Amikdaş'ın yıkılmasından sonra ona bağlı olarak bu çeşit kuralların da geçerliliğini yitirdiğini savunmuşlardır. 1885'teki Pittsburgh Konferansı'nda Amerikalı Reform Rabbileri, kaşerut kaidelerini iptal etmişler ve 1937'de yeni Reform Yahudiliği üreten Columbus Konferansı dahil olmak üzere bu konuda bir değişiklik saptanmamıştır. Ancak son yıllarda Reform Yahudileri, bu konuya daha sıcak bakmaya başlamışlardır. Bazı Reformcular kaşerutun bazı Biblik yasalar çerçevesinde uyarlanarak uygulanması gerektiğine inanmakta ve domuz eti, kabuklu deniz ürünleri gibi yiyecekler yememektedirler.⁹⁸

---

⁹⁸ Yusuf Besalel , a.g.e., c. 2, s.522-524.

5. REFORMUN SINIRLARI ve REFORMA YAPILAN ELEŞTİLER

5.1 Reformun Sınırları

Felix Goldman'ın *Liberalizmin Sınırları*" isimli çalışmasına göre Yahudilik iki önemli unsurla, vahiy ve hukukla tanımlana gelmiştir. Bu iki özellik rasyonalizmin ve Hıristiyanlığın saldırılarına maruz kalmıştır. Liberal Yahudilikte teşhis şu gerçeğe dayanır: İhtiyari iyilik fiilleri, hukukî hayatın yerini alır. Hukukun ihmali, bütün ahlaki sorunlarda en yüksek arabulucu olan Hıristiyanlığın bilinçsizce kabulünün bir sonucudur. Hıristiyanlık Paul'den beri, daima kanunilik ilkesinin karşısında olmuştur. Hıristiyanlık ne kadar güçlendiyse, Yahudi bakış açısıyla betimleyecek olursak bir o kadar da ahlâkî olarak eksikleşmiştir. Bunun yanı sıra Hıristiyanlığın iyi fiil olarak tanımladığı ve ruhun derinliklerinden akıp gelen bu hususi durum yerine getirilmiştir. Bu ahlaki idealizmdir. Bir kimsenin, Yahudiler için bağlayıcı olan 'Hukukun boyunduruğu', ruhun kemikleşmesi, ahlâkî eylemin dışlanması, kendine karşı dürüst olma ve kibir hakkında yarı anlayışlı, yarı alçakgönüllü yani saygısız bir şekilde konuşması elbette tüm Hıristiyanlara yüklenemez. Çoğunlukla bir yahudinin bakış açısına göre hukuki çerçevede yaşayan Yahudi, eskinin müraileri, Hıristiyanlığın yayılmasıyla gelinen dönemin bir ürünü olarak görülür. Bu eğilim, 19. yy Liberalizm'inde hususi olarak güçlüdür.

Reform Yahudiliği, bilinçli bir şekilde, Hıristiyan ahlâkî temellerinin üstünlüğünü kabul ederken, Hukuku bağlayıcı bir etken olarak yok sayar. İlmli Liberalizm, Hukuku tarihsel bir olgu olarak anlamaya çalışır. Bu son derece faziletli sonuçları olan ve hafifletici sebepler ilkesi üzerinde yargılanması gereken bir olgudur.

Bunun yanı sıra, Goldmann, 'ilahi Vahyin inkârı' ve bir kimsenin kendisini Hukuktan serbest bırakmasının, her Yahudi akımı için, Yahudiliğin temellerinden bir sapma teşkil ettiğini kabul eder. Bu bireysel Yahudi ile de ilgilidir. Hatta bu, yahudinin dışa olan öfkesinin, topluma içsel bağlılığını güçlendirdiği zamanlarda bile geçerlidir. Şunların bütünü, Ortodoksluğun hasar görmeden kurtulacağını buna bağlı olarak ta Protestan Reformu ile Fransız Devrimi arasındaki tarihsel süreci gözden kaçırma hatası yapacağını söylemek değildir. Dahası Ortodoksluk, sözlü vahye; inanç anlamındaki vahiy kavramını değil tokuş etmiştir. Kanunilik ilkesi, anlamsız durumlarda bile itaat gerektiren hukuk kuralına boyun eğmiştir. Goldmann, Ortodoksluğu kesinlikle canlı bir

tercih hakkı olarak görmez. O, Liberal bir haham olarak kalır. Fakat geleneksel Yahudiliğin esaslarından vazgeçen, Liberal bir Yahudilik için çaba sarf etmez. Bu esaslar, vahye ve kanuni ilkenin kabulüne inançla sınırlanmışlardır. Vahiy, Goldmann'a göre: "Tanrı'nın, tarihe baskınıdır. Çünkü vahyin ortaya ilk çıkışından bu yana doğal bilim anlamında nedensellik kuralı dışlanmışdır. Vahyin kökeni, mantıksal ispatın geçerli olduğu çevreye bağlı değildir. Tanrı kavramı ve bu kavramdan akıp gelen ahlaklılık için yalnızca bir tane haklı neden vardır o da imandır ve onun geçerliliğini yok sayabilecek hiçbir otorite yoktur.

Vahyi[^], Hermann Cohen'e rağmen aklın bir ürünü olarak ele alma çabaları, Rasyonalizm'e boyun eğmeyi ve bu suretle Yahudiliğin esaslarının izafileştirilmesini yürürlüğe koyar.

Aklın talepleriyle, Yahudiliğin dogmasının uyum içinde olmasından duyulan ve sıklıkla dile getirilen gurur, aslında Yahudiliğin önyargılarından tevarüs edilen kesinliğe karşı duyulan bir güven eksikliğinin belirtisidir. Bu da tehlikelidir, çünkü bu Yahudiliğin, zamanın bilincinde temellenen ve sadece çağdaş değerlere sahip olan belli bir düşünce yapısına bağımlı olduğu anlamına gelir.

Kanunilik ilkesi, Ortaçağ Yahudi filozoflarının döneminde dokunulmaz olduğundan dolayı bu filozoflarla bir karşılaştırma yapmanın anlamı yoktur. Bundan dolayı bu ilke, kendisi için koruyucu bir duvar tesis etmiştir. Bu duvar Yahudiliğin içerden yıkımına izin vermemiştir.

Tarihsel Yahudilik, Vahiysiz ve kanunilik ilkesi olmaksızın düşünülemeyeceğinden dolayı, Goldmann'da, bir yere kadar gerçekten Yahudilik olmak isteyen Liberal Yahudiliğinde, bunlardan vazgeçemeyeceği sonucunu çıkarır. Bunları şu ana kadar olandan daha güçlü ve daha kendinden emin ve bilinçli şekilde vurgulamak, Liberal Yahudiliğe, dışa karşı çok daha büyük bir iç güvenlik ve kendi içinde de sağlam bir güven sağlayacaktır.

İlginç ve önemli olan gerçek ise, Liberal Yahudiliğin önemli liderlerinden olan Godmann'ın Liberalizmin sınırları hususunda konuşabilmesidir.

Basında Genç bir haham, kendisini açıkça ateist olarak tanımlayabilmiştir. Bu durum Amerikan Reform Yahudiliği tarihinde bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu genç haham sadece tüm açık sözlülüğüyle, zihinsel bir tutumu kabul etmiştir ve kesinlikle bu durumu temsil eden tek kişi değildir hatta onun birkaç

akranı da bu durumu daha zararsız bir sıfat olan “hümanist”likle adlandırmayı tercih etmişlerdir

Bunun dışında bu genç haham, Reform Yahudiliği’nde onu disipline sokacak, kovacak ya da onun hahamlık haklarını feshedecek hiçbir sistemin olmadığını iddia ettiğinde, büyük ihtimalle hakikati dile getirmiştir. Aksi takdirde, Musevi dinine bağlılıklarındaki yoksunluklarından dolayı, hahamlar tarafından verilen cezayı hoş karşılamayan Amerikalı sıradan Yahudilerin var olduğu görülmeyecektir.

Bu reform hareketi hususunda belirsiz olan şey, Amerikan Reform Yahudiliği kurumlarına üye olan ve de bu kurumu destekleyen büyük çoğunluktaki erkek ve kadınların aynı zamanda, Reformun hahamlığa mahsus liderliğince savunulan ateizm konusunun ortaya çıkmasından hoşnut olmalarıdır. Eğer hoşnut olmasalar, bunun taraftarı olduklarını nasıl anlatabileceklerdir. Elbette hiç kimse bunu kabul etmeyecektir. Reform hahamlığının mertebelerindeki ateist, kendisinin bir hak uğruna, belki de onun Tanrıya inanan meslektaşlarınıninkinden daha büyük bir hak uğruna orada olduğunu düşünür, çünkü düşünen Yahudi için teizmin müdafaasının imkânsız bir durum olduğunda ısrarcı olmak, şuanda oldukça saygı değerdir. Ayrıca Reform Yahudiliği’nin resmi liderleri için hiçbir şey, dini ‘sadakat yemininin’, İlerici Yahudiliğin dini görevlilerinden de talep edilmesi gerektiği fikri kadar korkutucu değildir.

Elbette, Ateizm uzun zamandır varolan bir şeydir. Yahudi ateist ile Yahudi agnostik hala eşyadaki belli bir uygun ve yerinde oluş duyusuna sahiptir. Bu kimseler, bu fikirlerin, bir sinagog kürsüsüne ait olmadıklarını ve sinagogu da İbrahim’in, İshak’ın ve Yakup’un Tanrısı’na duaların takdim edildiği ve bir vahiy vesikası olarak kelimesi kelimesine olmasa bile Tevrat’ın okunduğu bir yer olarak görmüşlerdir.

Felix Adler, ahlâkın Tanrı kavramına bağlı olmadığını keşfedince, New York’taki Emanuel Mabedinin hahamı olmayı reddetmiş ve bunun yerine ahlâkî kültür hareketinin temelini atmıştır (1876). Aynı tabiattaki birçok örnek kimseler onu takip etmiştir. Bugün artık böylesi bir harekete gereksinim duyulacağı varsayılmaz. Tarihselcilik, sınırsız bir Liberalizmin geniş çevresinde başıboş kalmıştır. Siz Tanrısızlığı kabul edip, sinagoga da gidebilirsiniz. Size kimse dur diyemez. Bana ait olan bu Tanrısız Yahudilik tanımından hoşlanmayabilirsiniz. Fakat o takdirde, bende

sizin Tanrılı Yahudilik anlayışınızdan hoşlanmamış olabilirim. Ne güzel bir tesadüf ki; Reformist Yahudilik, her ikimizi de içine alacak kadar geniştir.

Liberalizm'in hiçbir sınırı yoktur. O, dogma veya yetkiye karşı hiçbir sadakatle sınırlandırılmaz. O yerleşmiş düşünce kalıplarıyla, hareket etmez, yahut geleneğin engelleriyle durdurulamaz. Liberalizm ona inananların felsefesidir ve onların dinidir. Oysaki Erken reformcuların düşündükleri şey tamamen farklı bir durum olarak görülecektir. Bundan dolayı, son derece yapay bir ifade olan, 'Liberal Yahudilik' tabiri, bu ifadenin sıradan Liberalizmin kendisi olmadığını, bunun yerine Yahudilik olduğunu işaret eder. Onların Liberalizmi isim değil sıfat konumundadır.

Eğer farklı bir şey olursa, liberal agnostik veya liberal ateist tabirleri, Holdheim ve Geiger'in Yahudilik tanımlarına, Halakhah tarafından sürdürüle gelen tanımından daha az uygun düşecektir. Bu sonuçta, Reform Yahudiliği öncülerinin katkılarını gösteren Liberalizmi destekleme değil, fakat Yahudiliğe liberal bir yaklaşımdır. Yahudilik hem başlangıç, hem de sondur. Liberalizm, Yahudiliğin hizmetinde istihdam edilecektir ve belli bir yere kadar, geleneksel serbestliğin hür ve dizginsiz karşı çıkışına sınırlar koyan Yahudiliğin kendisidir. Görüldüğü gibi, Felix Goldmann, 19.yy.ın Reformcularına bu sınırları hiçbir zaman yeteri kadar tanımlayıp sürdürmedikleri konusunda bir eleştiri getirmiştir. Fakat burada hakkında hiç şüphe olmayan şey şudur: erken Reformcular en azından, yeni bir çağ için klasik Yahudiliğin 'ebedî hakikatlerini' muhafaza etmek için iyi niyetli olmuşlardır.

Bununla birlikte, erken Reformcuların harekete geçmek için yardım ettikleri çoğu kuvvetler, zaman zaman onlara karşıt hale dönmüştür. Gerek içerik gerekse biçimin izafileştirilmesi ve hakikatin anahtarı olarak ele alınan tarihselciliğe sadakat, bugün kürsülerden vaaz eden ve akademilerde ders veren bazı kimseler hakkında bu durumu meydana getirmiştir. Bu akademiler ki belli başlı inanç ve hukuki yorumlama konusunda, bütün çağlarda ve iklimlerde aynı olan bir Yahudiliğin asla olmadığı konusunda ısrarcıydılar. Maimonides'in varsayılan Aristotelesçiliğini, Haham Akiba'nın varsayılan antropomorfizmiyle karşılaştırmak ne kadar kolaydır. Temel bir dinamikten ziyade bu ekonomik faktörleri ispat etme süreci; farklı çağlar ve çevrelerde, Halakhah'ın kendisinin büründüğü formlar için ne kadar bellidir. Ayrıca aynı kutsal metnin, diyelim ki Tevrat'ın, bir yerinin bir yandan, Maimonides tarafından okunduğunda tamamen farklı bir anlama, öte yandan Baal Shem Tov tarafından okunduğunda farklı

bir anlama gelmesi tamamen aşikar bir keşiftir. Bundan da anlaşılacağı üzere tüm farklı Yahudilikler için genel olan şey, yalnızca belli bir söz dağarcığı ve birkaç bayatlamış basmakalıp sözdür. Hakikatte, öyle iddia edilir ki, bir nedenden ötürü Yahudi olarak bilinen insanlar, onlara özgü elverişli halleri bir araya getirmek ve geleneksel bir söz dağarcığına yapışarak, yalnızca geçmişle bir bağ kurma arayışıyla, daima kendi dinlerini yaratmışlardır.

Elbette, geçmiş çağlarda Yahudilik olarak adlandırılan şeyin farklı tezahürlerinin tümünde asla özdeş olmamalarına rağmen tasvir edilmiş bir Tanrı mefhumunun varlığı inkâr edilemez. Nihayet, bu Yahudilerin hepsi, Tanrıya inancın önceden verilmiş bir hak olarak görüldüğü muhitlerde yaşamıştır. Yalnızca İslam ve Hıristiyanlıkla ortak bir evren söylemini paylaşmıştır. Fakat bunların tümü, Darwin, Freud ve Mantıksal Pozitivizm'den önce meydana gelmiştir. Bugün, biz bütünüyle farklı bir dünyada yaşamaktayız. Dünyamıza uygun düşecek ve bizi dünya da kurtuluşa götürecektir, kendimize has Yahudiliğimizi oluşturmamız gerekmektedir. Dolayısıyla zihnimizde böyle bir gayeyle ve bilinçle şu anki yahut çok önceki Tanrı kavramını, dışlamayı tercih ederiz. Amaçlarımıza uygun olan geleneksel anlayışları seçip, arda kalanların tamamını unutabiliriz. Nihayetinde, kendimizi Yahudi olarak nitelendirmemiz ve hatta müesseses Yahudi kurumlarını kullanmamız yeterli değil midir? Toplantılarımızı, 'Yahudi Cemaati' ve akıl hocalarımızı da 'haham' olarak düşünebiliriz. Geleneksel hurafeleri kabul etmek, entelektüel sahtekârlık olacaktır. Bizler, Hakikate ve Akla bağlıyız.

Amerikan Yahudilerinin, hahamlık makamındaki liderlerinden bu nevi doktrinleri sık sık duymaları makul olarak öngörülebilir. Bunların hepsi gerektiğinde açıkça ateist olduklarını söyleyecek kadar cesarete de sahip değillerdir. Gizli söz veya deyimlerle, onu ifade etmenin yolları da mevcuttur. Fakat gören gözleri ve duyan kulakları olanlar, bu tarzı algılama da başarısızlığa uğramazlar.

Halihazırda tesis edilmiş olarak mevcut bulunan Reform Yahudiliğinin resmi kurumlarını herhangi bir delille çürütme işlemi sonuç veremez ve onların böylesi yetersizlikleri kısmen, bizim hali hazırda üstü kapalı olarak bahsettiğimiz Liberalizm ve Liberal Yahudilik arasındaki karışıklıktan kaynaklanmaktadır. O, kısmen de gücü sayılara yani, ikna gücünden ziyade üyelik toparlarında aramaktan kaynaklanır. Bu durum son olarak da, Amerikan Rabbileri Merkez Konferansı'nın tuhaf bir örgütsel yapısından kaynaklanmaktadır.

Reform yanlısı hahamlar topluluğunun tüzüğüne göre: “Konferansa üyelik; üye olacak kişi, başka bir ulusal hahamlar topluluğunun üyesi olmamak şartıyla vasıflı bir haham tarafından üye yapılabilir.” Fakat yalnız ideolojik temellere bağlı olarak üyelerin dışlanması için hiçbir tedbir yoktur. Bundan dolayı, Merkezi Konferansın bir üyesi, (Muhafazakâr) Hahamlar Meclisinin bir üyesi olarak kabul edildiğinde, Merkezi Konferanstaki üyeliğini kaybedebilir. Fakat ateizmi vaaz veren bir üyeye karşı hiçbir disiplin cezası verilemez. Öyle ki, örgütsel sadakat ayrı bir şey, düşünce ve eylem özgürlüğü ise tamamen farklı bir şeydir ve Merkezi Konferans asla üyelerinin Tanrı’ya inanma gerekliliği ya da diğer farklı haham topluluklarında bulunmamaları şeklindeki bir sonuca bağlı olarak hareket etmemiştir. Normal olarak, hahamlığa ait bir organizasyona üye olmak talebindeki papaz unvanını almış bir hahamın, bir çeşit deist olduğu varsayılır. Şüphesiz 1889’da merkezi konferans kurulduğunda bu varsayım aynen böyle düşünülmüştür. 1965’te bu varsayımın artık geçersiz olması şuan itibariyle aşıkardır, fakat üyelik için kesinlikle akidevî test talebinde bulunulamaz.

Böylece, Amerikan Reformist hahamlar organizasyonu üyeliğe kabul için asla teolojik kriterler ortaya koymamıştır. Konferansın kuruluşundan önce 1885 tarihli meşhur Pittsburgh Platformu resmi olarak asla Konferansın Amentüsü olmamıştır. Fakat bu platform, daha sonra Konferansı kuran kişilerin düşüncelerini yansıtmış olabilir. 1937 tarihli Columbus Platformu ise dikkatli bir şekilde ‘sabit bir amentü’ olduğu anlamını reddeden ‘yol gösterici ilkeler’ şeklinde isimlendirilmiştir. Bunun dışında bu platform, çok dar bir çevrede benimsenmiş ve Siyonistler tarafından güdülen amaçlara karşı benimsenen pozitif duruştaki gibi Tanrıyla alakalı paragrafa, saygısından dolayı oy veren üyelerin zihninde de birçok şüphe oluşturmuştur.

Konferansın kendisini bir çeşit ilkesel ve net ifadelerle bağlamak için 1889 ve 1937 yılları arasında ara sıra önemli girişimlerde bulunulmuştur. Isaac Mayer Wise’in kendisi, bunu savunmuştur. Aynı şekilde, Max Margolis ve diğerleri de böyle bir şeyi savunmuşlardır. Fakat bu girişimlerin tümü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun bir nedeni, amentünün, Liberalizmle çatışacağı düşüncesidir. Diğer bir önemli nedeni, Kaufmann Kohler gibi hararetle deistlerin böylesi girişimleri, kabul etmemesidir. Reform Yahudiliğinin, Ortodoks olmayan fikirleri ifade edecek gerekli amentünün herhangi resmi bir formülü, sadece Yahudiler arasındaki derin uçurumu büyütme yararlı. Eğer Kohler, hizipleşmeye karşı yaptığı konuşmasının, bir gün ateizme kapı

açacağına hayal edebilmiş olsaydı, hala aynı şekilde hareket edip etmeyeceği merak konusudur.

Toplumsal adalet için verilen mücadeledeki bütün büyük başarılarına rağmen, örneğin haham statüsünü yükseltme konusunda, Amerikan Merkezi Rabbiler Konferansı kendi bünyesinde, Yahudiliğin temel inançlarıyla alakalı olan şeylere dair, asla bütüncül bir sesle konuşamamıştır. Bundan dolayı, Konferansın saygın bir üyesi olan, Emil G. Hirsch, 1925’de şöyle yazabilmiştir: “Arkadaşlar, biz bir Yahudi cemaatiyiz ve bununla birlikte en modern dine sahibiz... Eğer biz, gerçekten dini düşüncede birliktelik sağlayabileceğimiz kimselerle dayanışma halinde olursak, şunu keşfedeceğiz: biz, Ortodoks Yahudilikten ziyade, doktrin kabul etmeyen kimse ve ahlâkî kültür insanlarıyla daha fazla ortak paydaya sahibiz.” Hirsch, bu görüşü benimseyip Merkezi Konferansın bir üyesi olmada hiçbir tutarsızlık görmemiştir. Ya da Merkezi Konferans, en meşhur üyelerinden birinin devamlı üyeliğine karşı çıkmamıştır. 1925’de görünüşe bakılırsa, Liberal Yahudilik, Liberalizmle özdeşleştirilmiştir ve beraberinde şöyle bir düstur ortaya çıkmıştı: “Sınırsız Liberalizm”.

Böylece, Amerikan Merkezi Hahamlar Konferansındaki son gün hümanistlerimiz, agnostiklerimiz ve ateistlerimiz kendilerini soylu bir geleneğin varisleri olarak addetmişlerdir. Bu gelenek, yükselen dinî hoşgörüsüzlükle tam olarak çelişir. Bu hoşgörüsüzlük ise son zamanlarda, İsrail ve İngiltere devletlerindeki kardeşlerimizden bir kısmının başına bela olmuştur. Merkezi Konferansın makamlarında, temel dinî intibaktaki farklılıklar, ne kişisel arkadaşlıkların biçimlenmesini engeller ne de inanan ve inanmayanların ortak amaç ve gayelerinin müşterek bir takibine engel olurlar.

Fakat konferans üyeliği, Yahudi ruhani liderlerinin Amerikan Yahudi Cemaati’nin gözündeki yerlerini sağlama alır. Eğer hümanistlerimiz kendilerini Ahlâkî Kültür gruplarının liderleri veya Rasyonalist Derneklerin görevlileri olarak gösterebilirlerdi, Hahamlar olarak şu an girebilecekleri kapalı kapılar onlara açık olacaktı. Bu anlaşmada asıl kaybeden taraf dincilerdir.

Bu münasebetle, Amerikan Merkezi Hahamlar Konferansı tarafından basılan *Union Prayer Book* (Birlik Dua Kitabı) ja dair bir araştırma çok aydınlatıcı olmuştur. Bir kimse ekmek ve şarap ayininde, Komitenin alışlagelmiş toplantılarına katılmadan bile, dua kitabının kendisini referans alarak, deistler ile hümanistler arasında vukua gelen

tartışmaları yeniden anlamaya çalışabilir. , *Union Prayer Book*, hala deistik bir dua kitabıdır.

Mesela, dinini değiştiren kimselerin kabulünü göz önüne alalım bu konu Merkezi Konferansın, dinin temel ilkelerinden asla bütünüyle kaçınmamış olduğu bir alandır. Merkezi Konferans tarafından yayımlanan Rabbi's Manual'ın (Hahamın Elkitapçığı) 1928 tarihli basımında, Tanrı'nın bir, yüce, hikmet sahibi ve çok yüce olduğuna, insanın Tanrı'nın imgesinde yaratıldığına, Tanrı'nın kutsallığını taklit etmenin onun vazifesi olduğuna, insanın özgür iradeli bir temsilci olduğu ve eylemlerinden dolayı Tanrı'ya hesap vereceğine, insanın baki bir hayata müteveccih olduğuna, İsrail'in Yahudi geleneğinin ruhunda yorumlandığına ve son olarak da, Tanrı'nın dünyayı adalet ve sevgiyle yönettiğine ve zamanın bütününde, Onun saltanatının yeryüzünde tesis edileceğine dair inancını ifade etmesi gerekir. Acaba, 1961 tarihli Hahamın Elkitapçığı'nın gözden geçirilmiş baskısındaki 'İhtida Hizmeti' kısmında bu şekildeki inanç bildiriminin ihmal edilmesi, yalnızca zaman ve yer tasarrufuyla ilgili bir durum mudur?

Amerikan Merkezi Hahamlar Konferansı'na sade üyeliğin, Yahudiliğin dini tasdiki olarak düşünülen şeye bağlı olduğu anlamına gelmediğinin Amerikan Yahudi cemiyetine söylenme zamanı gelmiştir. Bu durum bir dereceye kadar A.F.L.-C.I.O. üyeliklerine benzer bir durumdur. Bu üyelikler, Avrupa Sosyalist ticari birliklerinden herhangi birine üyeliğin aksine, üyenin sahip olduğu felsefi ve ekonomik doktrinler hakkında bir şey söylemez. Amerikan Yahudi cemiyetinin, Merkezi Konferansının üyeleri tarafından kullanılan, Haham unvanının, cemiyetin böylesi bir unvanın taşıyıcısından bekledikleri, dini görüşleri garanti etmeyeceğini öğrenmesi gereklidir.

Halbuki Yahudi cemaati, Yahudiliğin deistik pozisyonuna ve temel dinî ilkelerine kesin olarak bağlı hahamlar topluluğunun, liderlik ve manevi yönlendiricilerini hazırlamakla yetkilidir. Fakat böylesi bir topluluk yoktur. Eğer hahamlığa mahsus böylesi bir topluluk olursa Merkezi Konferansın değerini bilen ve onun Liberalizmine de saygı duyan bir kurum var olacaktır. Sadece, Merkezi Konferansın Liberalizmine duyduğu büyük saygıdan dolayı, Konferanstaki deistler ister azınlık olsun ya da çoğunluk olsun. Merkezi Konferansı deistik bir kalıba sokmak için zorlamayacaklardır. Dini bağlılıklar, basit bir çoğunluğun oylarının belirleyebileceği bir mesele değildir. Merkezi Konferans, hali hazırdaki dini tarafsızlık politikasını

sürdürecek ve dolayısıyla önceden olduğu gibi, ortak bir buluşma zemini tesis edecektir. Bazı sınırlı alanlarda, bütün farklı bakış açıları genel amaçlar için tüm gayretleri bir araya toplayabilir.

Savaş öncesi Almanya'sının tüm farklı hahamlık organizasyonları, bir model gibi hizmet edebilir. Hahamların tüm fikir nüanslarından oluşan ve bir bütün olarak, Yahudiliğin varlığına adanmış ayrıca hahamlığın statüsünü yükselten bir birlik olarak *Allgemeiner Rabbinerverband* yani genel bir hahamlar birliği vardır. Fakat bu hahamlar birliği, yapısal anlamda, meydana çıkacak dinî farklılıkların oluşturacağı tartışma ve karara bağlamayı yasaklamışlardır. Bu tür sorunlar, Genel Hahamlar Birliğinin üyelerinin, bireysel sıfatları çerçevesinde ayrıca kendilerini ait kabul ettikleri, daha çok mezhep ağırlıklı derneklerce (hem Ortodoks hem de Liberal) ele alınmıştır. Mesela Leo Baeck aynı zamanda hem Genel Hahamlar Birliğinin başkanı hem de ayrı olarak organize olmuş Liberal hahamlar arasında da önde gelen bir kişidir.

Kolaylıkla anlaşılabilir ki; şuan ki Amerikan Merkezi Hahamlar Konferansı'nda uyumsuz gözükken ya da isteksiz ve inandırıcı gözükken bazı işlemler, düşündüğümüz yeni hahamlar topluluğunca daha yeterli ve makul bir şekilde icra edilebilir. Bu seviyedeki bir komünyon (liturji) revizyonu; akidevî ilkeler, estetik faktörler, Yahudi ibadetinde İbrani dilinin önemi –ya da önemsizliği- geleneksel kullanımın göreceli otoritesi konularındaki uzun tartışmalardan önde gelecektir. Fakat bunun, sırasıyla deist ve hümanistlere tahsis edilmiş yer miktarına bağlı olarak, 'diplomatik' sorunla alâkalı olması gerekmeyecektir. Benzer şekilde, Responsa konusunda bu seviyedeki bir heyet, şu an olduğu gibi teolojik bir başlık içerisinde değil de, net bir teolojik bağlam çerçevesinde Halakik hükümlere varabilecektir.

Yeni Topluluğun üyeleri, topluluğun dışındakileri 'üye olmayanları değerlendirmek gibi bir densizlik yapmayacaklardır. Belli bir yahudinin Yahudi statüsü, Halakhah tarafından garanti edilir. Bu, Yahudinin sahip olabileceği herhangi bir teolojik görüşten bağımsız olarak garanti edilir. Ayrıca 'Reformist', 'Liberal' ya da 'İlerici' gibi özel isimleri muhafaza etmenin hiç bir telif hakkı yoktur ve son derece faydasız olan bu etiketleri kullanışlı yapan bazı durumların sonucudur. Belki zihnimizde özel bir intibak için, yeni bir ismin keşfedilmesi gerekir, belki de bu etiketlerden bütünüyle uzak durmak daha iyi olabilir. Buradaki problemler şuudur: Tanrı'ya,

Torah'a ve dini bir İsrail kavramına bağlı olanların kendilerini, bütüncül bir sesle işittirip, arayışında oldukları sahih bir dinî rehberliği önermeleridir.

Bütün bunlar, Liberalizm'in sınırlarını kabul ettiğimiz anlamına gelmektedir.. Bizim gerçek ve de radikal Liberalizm için sadece derin bir saygımız vardır. Biz onu uygulanabilir bir hayat felsefesi olarak kabul ederiz. Fakat bunun yanı sıra kabul ederiz ki; Liberalizmin kabulü belli bir bağımsızlığı gerektirir. Bunun kaynağı ve kökeni aklın alanının tamamen dışında bir bağlılıktır, öyle ki; aslında bir kimsenin tek rehber olarak akla bağımlılığının kendisi bile, aklın sınırlarının ötesinde bir bağlılıktır.

Düşündüğümüz hahamlar ve onlara başvuracak Yahudiler, ayrıca kişisel özgürlük idealine bağlı insanlardır. Fakat onların asıl bağlı oldukları, Yahudiliktir. Burada, gelenek, kişisel deneyim ve akıl yürütme etkenleri öyle bir şekilde yek diğerini etkilemektedir ki, hiçbir dogmatik tarihselcilik yada sofistike semantik, 'Tanrımızın', 'babalarımızın da Tanrı'sı olan biricik Tanrı olduğu inancını parçalayamaz.

Böyle bir inancın herkese iletilip iletilmediği ya da herkes tarafından paylaşılp paylaşılmadığı bir sorun teşkil etmez. Daha doğrusu, bu öyle bir gerçektir ki; bu özel inancı paylaşanlar, birbirlerini daha iyi anlayıp, hayatlarının bu ortak inançla ilgisini daha iyi kurabilirler. Bu nedenle, bizim şöyle bir önerimiz vardır; benzer nedenlerden dolayı, aynı bağlılığı gösterenlerin şu anda kabul edilebilir bir toplulukta bir araya gelmesi, daha büyük etki amacıyla yapılmış bir öneridir. Fakat bu öneriye, alışıldık 'dini tarafsızlık' ilkesinden ayrılmış ve tehdit edileceklerini hissedenlerin hepsince şiddetli bir şekilde karşı çıkılması ihtimali vardır. Bu karşı çıkacak kimseler, tabiri caizse, üyelik rularının yüzünden 'Siyon'da içi rahat edenlerdir. Yahudiliğin dini liderleri, önceden böylesi problemleri atlatmışlardır. şimdide böyle problemlerin tekrar üstesinden gelebilirler.

Bizim Yahudi geçmişiyle bağımız hala açık bir şekilde anlatılmış olarak durmaktadır. Bu geçmişe dair iki analiz, önceki sayfalarda kısaca tasvir edilmiştir. Biz, Felix Goldmann'ın, Yahudiliğin daima iki özellikle belirlenebileceği hususundaki ısrarını kaydetmiştik. Bu iki özellik hatırlarsak, Vahiy İnancıdır ki bu inanç, elbette kendisini vahyeden bir Tanrı inancına dayanır ve Kanunilik İlkesidir. Öyleki Vahiy inancı ve Halakhah ilkesi, geçmişte Yahudi yaşantısında bir çeşit 'kontrol ve denge' sistemi olarak işlev görmüştür. Vahyin kesin anlaşılmasında, hiçbir oy birliğinin olmadığı durumlarda, en azından Halakhah'a bir bağlılık olmuştur. Bununla birlikte,

yerel değişikliklerin çoğu, bu durumda Halakhah'ın ufak ayrıntılarının detayla uygulanmasını etkilemiş olabilir. Hukukî uygulamada büyük ayrılıkların olduğu durumlarda ise, en azından ortak bir vahiy tasdiki vardır. Fakat bu sonuncu durum, yorumlanmasında, detaylara inildikçe, tartışmalı bir hale gelebilmektedir. Mesela ilk reformistlerin, Ortodoksluğa bağlı, Halakhik uygulamadaki farklılıklardan dolayı, kanundan ayrılışlarını haklı çıkartmak için hatta Kutsal Kitab, Talmud ve kanunlara başvurmalarının nedeni budur. Yani onlar, gerek kendilerinin gerekse Ortodoksların, genelde paylaştıkları vahiy inancıyla alakalı olarak gördükleri dokümanlara müracaat etmişlerdir. Bu yalnızca, örgütlenmiş topluluklar olarak Reform Yahudilerinin, artık ne vahiy inancına ne de kanunilik ilkesine bağlılığı sürdüremediklerinde vuku bulmuştur.

Goldmann'ın, Yahudi sürekliliğinin iki özelliği hususundaki analizine muhalif, Reform Yahudiliğinin sözcüsü olarak, herhangi bir biçimdeki birleşmiş Yahudiliğın varlığını inkâr eden muhtelif ateist, agnostik ve ekonomik deterministler, yalnızca belli bir ortak geleneksel söz dağarcığıyla birleşen muhtelif 'Yahudiliklerden' bahsetmeyi tercih eder. Bu söz dağarcığı modern sözcülerimizin bir kısmının tamamıyla paylaşımından hoşlanmadıkları bir dağarcıktır. Maymonides ve Baal Shem Tov'un basitçe aynı dinden oldukları söylenemez.

Oysaki bir kimse kendi atalarının teolojik ön kabullerini paylaşmasa bile atalarıyla alâkalı olarak onların ortak bir vahiy inancı ve Halakhah'ın ortak kabulü temelinde birleşmiş bir Yahudilik teşkil ettiklerini kabul edebilir. Elbette bir kimse, atalarının teolojik görüşlerini reddetme konusunda özgür olmalıdır. Bununla birlikte, bir kimsenin zihnindeki parçalarla geçmişe yüklenmesine gerek yoktur.

Sonuç itibariyle Felix Goldmann, dikkatleri daha çok Liberalizmin sınırlarına çekmek istediğinden, Liberalizmin kendisi hakkında konuşmamıştır. Onun konuşması, 'Liberal Yahudilik', 'Reform Yahudiliği' veya 'İlerici Yahudilik' olarak bilinen şeyle alakalıdır. Bütün bu adlandırmalarda, Yahudiliği sıfat olarak değilde, isim olarak himaye eden bir şey vardır. Fakat Amerikan Reform Yahudiliği, Goldmann'ın çağrısını önemsememiştir. Yahudi liberallerden daha çok Liberal Yahudiler tıpkı onların ateist meslektaşlarının, açık yüreklilikle ve net bir şekilde ilan ettikleri gibi açık yüreklilikle

ve net bir şekilde, Liberalizmin sınırları olduğunu Manen aç ve dinî anlamda kafası karışık nesle rehber olması için ilan etmeli ve sınırları ayrıntılarıyla belirtmelidirler.”⁹⁹

5.2 Yahudi Reformuna Yapılan Eleştiriler

Yahudi Reformu modern çağda akıl almaz bir kalkınma sağlamıştır ama böyle liberal bir inanç tanımını 21.yüz yılda var olabilecek midir ?

Yahudi Reformunun baş sorunu istikrar ve benzerlik sorunudur. Rabbiler ve cemaatler farklı farklı dini görüşler paylaşmaktadırlar. 1972 “Lenn raporu’na” göre dini düşünce, gelenekselden ateist düşünceye kadar çeşitlilik gösterir. Bu yüzden çağdaş Amerikan Reformist Yahudiliği ile inanç ilkeleri açısından ortak bir zeminde buluşamazlar. İngiltere deki liberal harekette de dini öğreti üzerine genel bir fikir birliği bulunmamaktadır.

Tanrı’ya inanç açısından reformist rabbiler iddialar üzerine görüşlerini belirtmişlerdir. Tanrı’nın geleneksel gerçekliğini %85’i kabul etmiş, %6’sı kararsız kalmış, %9’u da kabul etmemiştir. Benzer şekilde rabbilerin %94’ü “Tanrı iyinin eşsiz kaynağıdır” ve %97’si “Peygamberler Tanrı’dan vahiy alırlar” görüşünü benimsemişlerdir. Yalnız Tanrı’nın eylemleri hakkında ortak görüşlere pek rastlanmamıştır. %73’ü “Tanrı kendini Sina’da gösterdiğine inanmış, %15’i çekimser kalmış, %12’si de bunu kabul etmemiştir. Yine mucizelerin oluşumu konusunda da farklı görüşler vardır. %15’i kabul etmiş, %35’i çekimser kalmış, %50’si de kabul etmemiş ve “İlahi mucizeler doğa yasalarının ihlali biçiminde tarihi alay olarak tanımlanabilirler” demişlerdir. Yine “Tanrı her bir kimsenin sorunlarıyla ilgilidir” görüşünü %60’ı kabul etmiş, %20’si çekimser kalmış, %20’si de kabul etmemiştir.

Ahret inancını %68’i kabul etmiş, %26’sı çekimser kalmış, %6’sı da kabul etmemiştir. Ahirette bedenle birlikte dirilmeyi %67’si kabul etmemiş, %33’ü de çekimser kalmıştır.

Mesih inancını %24’ü kabul etmiş, %30’u çekimser kalmış, %46’sı da kabul etmemiştir. Sonuç olarak ahirette bazılarının ödüllendirilip bazılarının

---

⁹⁹ Jacob J.Petuchowski, a.g.e., s.47-63.

cezalandırılacağı görüşünü de %12'lik kesim kabul etmiş, % 46 çekimser kalmış ve %42'lik kesim de kabul etmemiştir.

Reformistler, çağdaş Yahudi bir toplum oluşturma isteklerine rağmen modern Yahudiliğin geleneksel yansımaları üzerinde ortak bir görüşte buluşamamışlardır.

Geliştirdikleri tek ortak öneri hareketin çeşitli platformlarda zenginleştirilmesi yani Yahudiler tarafından Tanrı'nın isteklerinin ne olduğunun kavranmasıdır ki böylece Yahudi yasalarına bağlılıkları adına yeni bir otorite kurabileceklerdir.

Yahudi Reformunun başlangıcından beri bazı hahamlar Tanrı'nın öğretisini seçilmiş insanlara vahyettiğini söylemişlerdir ama Yahudi reformuna yönelik iddialar, kişisel yargı ve öznel ihtiyaçlardan daha önemli değildir. Reform hahamlarına göre vicdan; Yahudi yasalarının modern sistemini oluşturmak için güvenilir bir kılavuz niteliğindedir. Bir çok Yahudi reformcusu karar verirken vicdanlarını yoklamıştır fakat onların vicdanî görüşleri ahlâkî manada nasıl tam olarak kabul edilebilir. Şüphesiz herkesin vicdanı diğerinden farklıdır. Bir karmaşa olduğunda vicdanın doğru zamanda karar verme gücü göstereceğine dair bir kesinlik yoktur. Eğer iki karmaşık durum arasında karar verme de zorlanırsak vicdan, ahlâkî eylem için son karar veren hakim durumuna gelir.

Bu düşünce, reform hahamlarının Yahudi yasalarını çağdaş düzeye getirmek için kurmuş olduğu zor bir ilkedir. Çünkü birinin faydalı gördüğünü bir başkası görmeyebilir. Benzer şekilde çağdaş amaç birden fazla anlama gelir. Hangisinin doğru olduğuna değişiklik mecburi olduğu zaman nasıl karar verilebilir. Ahlâkî duygusallık bu nokta da ortaya çıkar. Ahlâkî savunma biri tarafından kabul edilen görüşü başkasına da kabul ettirebilir.

Bazı yasalar dinî öğretiler gibi kendilerini çıplak zeminde gösterebilirler. Gerçekten de Yahudi reformistler sembolizmin Yahudiliğe dönmekte büyük rolü olduğunu düşünmüşlerdir . Ama diğer hahamlar dinin karşı koyucu yönünü ortaya atmışlardır. Çünkü bu dönüş kişisel öz saygının yok olmasına sebep olabilir.

Bazı reformist hahamlar modern Yahudi hukuku oluşturmak adına psikolojik öneriler getirmişlerdir. Mesela insan psikolojisinin modern anlamını vurgulamak daha önemli olduğu için buna dayanarak bazı kanunlar çıkarılmalıdır.

Yine bir grup reformist haham, Yahudi hukukunun sınırlamaların ötesinde kanun çıkarıp çıkarmayacağını belirlemek için harekete geçmiştir. Mesela Şabat yasalarının ortak duygu sınırlarını aştığını belirtmişlerdir. Buna mukabil diğer reformist düşünürler de Şabat yasasını katı bir şekilde savunmuşlardır. Onlara göre bu yasalar kendilerini, Yahudi olmayanlardan ayırmış ve Yahudiliği dinî bir medeniyet haline dönüştürmüştür.

İngiliz haham Dow Marmur din değiştirmeye karşı olduğunu belirtmiş ve İngiliz Yahudi reformcularının da Büyük Britanya Reformist Sinagogları'nda bunu hoş karşılamadığını söylemiştir. Marmur bu başarısızlığın iletişim yetersizliğinden doğduğunu düşünmüş ve şunları yazmıştır: “Reformist hahamların kararı hareket açısından kötü algılanmıştır. Şimdiye kadar ortaya atılan tartışmalarda hahamlar karar verirken haklı olmakla birlikte verilen kararlara layık olamamışlardır.”

Hahamlar ve halk arasındaki bu anlaşmazlık toplumun tümü için bir kanun çıkarmanın zorluğunu göstermiştir. Çünkü bu uyumsuzluk Yahudi Reformu için neyin doğru olduğuna ve Yahudi hukukunun harekete ne açıdan katkıda bulunduğunu sorgulamakta yetersiz kalmıştır.

Hahamlık otoritelerinden bazıları da geleneksel yasaların, geniş Yahudi toplumunun dışında tutulması gerektiğini savunmuşlardır. Yürütme konusunda Marmur şu açıklamaları yapmıştır: Toplum dini ilkeler bütünüdür. Biz bu yüzden birlik halinde hareket etmeliyiz. İsrail'deki Yahudi insanlar dışında kabul edilebilir bir sunum hazırlamalıyız.

Marmur ne yazık ki toplumun yararı için hangi geleneksel yasaların uygulanmasına karar verememiştir. Bu yüzden üzerinde durulması gereken nokta Yahudiliğin ana inançlarının belirlenmesi ya da geleneksel hukukun modern Yahudi sisteminde neleri kapsamaması gerektiğidir. Yahudi reformcuları, geniş dini sistemin

mirasçıları olmalarına karşın ellerinde mantıklı, iyi belirlenmiş Yahudi mirasının hangi elementleri barındırdığını çözmeye dair bir yöntemleri yoktu.¹⁰⁰

---

¹⁰⁰ Dan John Sherbok, a.g.e., s.98-100.

SONUÇ

Yahudilik, yaşayan ilahi kaynaklı dinlerin en eskisidir. Yahudiler, kendilerinin diğer milletlerden ayrı, kutsal bir sınıf olduklarını iddia etmişlerdir.

Modern zamanlara kadar yaşadıkları ülkelerin halklarından ayrı olarak yaşamışlar ve ayrı olarak tanımlanan bir grup oluşturmuşlardır.

Yahudiler, birkaç nesil hariç etraflarındaki toplumlar tarafından fiziksel ve entelektüel olarak dışlanmışlar; nerede yaşayacaklarını ve hayatlarını nasıl kazanacaklarını kontrol eden kanuni yasaklara, kısıtlamalara maruz kalmışlardır.

Zamanla Ortaçağ realiteleriyle yoğrulmuş Yahudi gelenekleriyle; yeni, ekonomik, sosyal ve kültürel statüsü olan batılı Yahudiler arasında boşluk oluşmuştur.

Modern zamanlarla birlikte yaşadıkları toplumlarla bütünleşmeyi, kendilerine uygulanan haksızlıkların kaldırılmasını, vatandaşlık görevleri ve haklarının resmi olarak garanti altına alınmasını istemişlerdir.

Yahudi Reformunun amacı, 19.yy sonlarında yaşayan Yahudilerin, konumlarında meydana gelen politik değişimlerden yaralanabilmelerini sağlamaktır. Reform yanlılarına göre bir insan, hem Yahudi hem de yaşadığı ülkenin vatandaşı olabilir. Reform karşıtları olan Ortodokslara göre ise bir insanın hem Yahudi olup hem de yaşadığı ülkenin vatandaşı olması mümkün olmayacak bir durumdur.

Reformist Yahudiler kendilerinin Yahudiliklerini, gerçekler üzerine kurulu bir Yahudilik; Ortodoksluğu ise tarihsel gerçekliği olmayan bir Yahudilik olarak görürler ve Ortodoks düşüncesini anlamsız olarak nitelerler. Onlara göre Yahudi gelenekleri, entelektüel ve çevresindeki toplumun sosyal normlarıyla uyumlu hale getirilemezse Yahudilik kendisini Ortaçağ'da bulacaktır.

Reform hareketiyle amaçlanan, Yahudilerin dini gelenekleriyle; sosyal ve kültürel hayatları arasındaki entegrasyonu sağlamak, din değiştirmeye varan dine ilgisizliği durdurmak ve yeni radikal çevrelerde geçerli kılacak şekilde dini tekrar yapılandırmaktır.

Aydınlanmanın etkisiyle Yahudi Yaşamı hissedilir şekilde değişmeye başlamıştır. Artık Yahudilerin Avrupa düşünce akımından ayrı tutulmamaları, onları kendi modernizasyonları için ümitlendirmiştir. Bu amaçla Reformist Tapınaklar açılmış, ibadetlerde radikal reformlar yapılmış, Dinlenme günü Cumartesi'den Pazar'a alınmış, Mesihsel Kurtuluş sözleri Yahudi Kutsal yazılarından ve vaazlardan çıkarılmıştır. Reformist Yahudilerin amacı: Yahudi ibadetini, normal standartlar da yürütmektir.

Zamanla daha radikal reform anlayışında olan din adamı statüsünde olmayan reform yanlıları, ayin talimatlarının daha insancıl yaklaşımla ele alınmasını, sonradan oluşmuş haham geleneklerinin çıkarılmasını böylece manevi ve evrenselleşmiş bir inanca kavuşmayı önermişlerdir.

Reformist Yahudilik, en büyük başarısını ABD'de gerçekleştirmiş; Avrupa'da kendini Ortodoksluğa karşı ispatlamaya çalışırken Yeni Dünya'da bu amaçla kurulmuş herhangi bir kurumla karşılaşmamıştır.

Amerika'da Kilise ile devletin ayrı olması, birçok Hıristiyan mezhebinin yan yana olması, Yahudilerin dini parçalanmalarına sebep olmuştur. Amerikan Yahudileri arasında en baskın hareket Reformist Yahudiliktir. Reform, Amerika'nın serbest ortamında , kısa sürede Avrupa'daki eşinden daha radikal bir karaktere sahip olarak gelişmiştir.

1885 yılında Pittsburgh'ta toplanan Amerikan Reform Rabbileri kendi Yahudi arayışlarının anlaşılabilir bir ifadesini basıp yayınlamışlardır. Bu platformdan çıkan sonuca göre Yahudiler tek tek diğer ulusların vatandaşı olarak yaşamalıdır. Farklılık din düzleminde kabul edilebilir ama batı demokrasilerinin vatandaşlık tanımında tam olarak uyan milliyet düzleminde kabul edilemez.

1930'lu yılların sonunda Nazi Almanya'sının büyük etkisiyle, Yahudiler arasındaki milliyetçilik duyguları güçlenmiştir. Reformist Yahudilik hiç olmadığı kadar etnik ve törensel öğelerle ortaya çıkacağı bir dönem sürecine girmiştir. Böylece Klasik Reformist Yahudiliğin yerini, Yeniden Yönlendirilmiş Yahudilik almaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında Yahudi Reformu büyük bir değişim göstermiş, 1937'deki Columbus Platformu Siyonist idealleri kucaklamış, Reformistler tarafından reddedilen törenleri desteklemişlerdir.

Savaş yıllarından sonra Amerika'daki Reformist Yahudilik hareketi büyümüşür. Büyük şehirlerin varoşlarında yeni cemaatler kurulmuş, Yahudilerin zenginleşmesiyle birlikte, yerel ve ulusal olarak, daha yüksek seviye de destek sahibi olmuşlardır. 1950'lerdeki Hıristiyanlığın uyanışı Yahudi teolojisine taze bir ilgi doğurmuştur.

1971'de Amerikan Hahamları Merkez Konferansı, Yahudi Reformu üzerine yayınlanan 'Rabbi ve Modern Yahudilikte Modern Sinagog' adlı kitapta Yahudi bilinci; birçok Yahudi Reform toplumu açısından ahlaki bir yaşam sürmek olarak görülmüştür.

Yahudilikteki Reform Hareketi önceleri Liberal Yahudilikken, belirlenmiş bir akidesi olmadığı için bazı taraftarları tarafından ileri bir noktaya götürülerek Yahudiliğin yerini 'Liberalizm' almaya başlamış ve 'sınırsız Liberalizm'le özdeşleştirilmiştir. Hatta ateist hahamlar kendilerini saklama gereğini duymamışlardır. Çünkü Reform Yahudiliğinde ateist hahamları görevlerinden uzaklaştıracak bir sistem yoktur.

Reformist Yahudilik, Yahudiliğe kültürel bir olgu olarak bakar. Reformist Yahudilik aşırı reformları neticesinde bugün kriz yaşamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abrahams, I., "Reform Judaism", *Encyclopedia of Religion Ethics*,
New York 1980, VII, 902
- Agus, Jacob b., "The Reform Movement", *Understanding American Judaism*
New York 1975
- Aydın, Fuat, *Yahudilik*, İstanbul 2004
- Aydın, Mehmet, *Din Fenomeni*, Konya 1995
- Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, İstanbul 2003
- ....., "Reformist Yahudilik", *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul
2002, II, 522-524
- Blech, Rabi Benjamin, *Yahudi Tarihi ve Kültürü*, Estreya Seval Vali (çev.),
İstanbul 2004
- Demirci, Kürşat, *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*, İstanbul 2005
- Ellenson, David, "Abraham Geiger", *The Encyclopedia of Religion*, New
York 1987, V, 490-491
- ....., Samuel Holdheim", *The Encyclopedia of Religion*, New
York 1987, VI, 418
- Elon, Amos, *Çöküşe Tırmanış Alman Yahudilerinin Öyküsü*, Dani Altaras
(çev.), İstanbul 2005
- Groepfer, Eva, *Anti-Semitizm Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı
Tarihi*, Süheyla Kaya (çev.), İstanbul 1999
- Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi*, Filiz Orman (çev.), İstanbul ts.
- Jospe, Alfred; Yahil, Leni, "Moses Mendelssohn", *The Encyclopedia Judaica*,

- Jerusalem, t.s., XI, 1328-1332
- Kraut, Benny, "Kaufmann Kohler", *The Encyclopedia of Religion*, New York 1987, VIII, 358-359
- Kurt, Ali Osman, Yahudilik, *Hıristiyanlık ve İslam'da Din Değişirme*, İstanbul 2004
- Lange, Nicholas de, *Yahudi Dünyası*, Sevil Atauz, Akın Atauz (çev.), İstanbul 1987
- Levinger, Jacob S., "Abraham Geiger", *The Encyclopedia Judaica*, t.s., VII, 358-359
- Martin, Bernard, "Haskalah", *History of Judaism*, New York, 1974, II, 212
- Meyer, Michael A., "Reform Judaism", *The Encyclopedia of Religion*, New York 1987, XII, 254-262
- Montet, E.; Lods, A.; Rapoport, A.S.; Garaudy, R., *Siyonizm ve Yahudilik*, Adnan Yazıcı; Örgen Uğurlu; Kemal Demir (çev.), İstanbul 2006
- Neusner, Jacob, *Judaism in Modern Times*, U.S.A 1995
- ....., "Reform Judaism", *The Encyclopedia of Judaism* U.S.A, 1995, III, 1240-1241
- Özen, Adem, *Yahudilikte İbadet*, İstanbul 2001
- Petuchowski, Jacob J., "Liberal Judaism", *Understanding American Judaism*, New York 1975
- Philipson, David, "Samuel Holdheim", *The Encyclopedia Judaica*, Jerusalem, t.s., VIII, 818
- Plaut, W. Gunther, *The Rise of Reform*, New York 1963
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2002
- Sartre, Jean Paul, *Yahudi Sorunu*, Serap Yeşiltuna (çev.), İstanbul 2005

- Selter, Robert M., “Moses Mendelssohn”, *Encyclopedia of Religion*,
New York 1987, IX, 370-371
- Sherbok, Dan John, *Modern Judaism*, London 1996
- Slutsky, Yehuda, “Haskalah”, *The Encyclopedia Judaica*, Jerusalem t.s., VII,
1433
- Taşpınar, İsmail, *Duvarın Öteki Yüzü, Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilikte
Ahiret İnancı*, İstanbul 2003
- Temkin, Sefton D., *The Encyclopedia Judaica*, Jerusalem, t.s., VI, 531-532
....., “Isaac Mayer Wise”, *The Encyclopedia of Religion*, New
York 1987, XV, 412
- Tümer, Günay; Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993

ÖZGEÇMİŞ

Hatice Tiryaki 1970 yılında Bolu'nun Gerede ilçesinde doğdu. İlkokulu Kazım Karabekir İlkokulu'nda, Ortaokulu ve liseyi Kadıköy İmam Hatip Lisesi'nde okudu.

1991 yılında girdiği Marmara İlahiyat Fakültesi'nden 1996 yılında mezun oldu. Hatice Tiryaki halen Samandıra Aziz Bayraktar İmam Hatip Lisesi'nde Meslek Dersleri öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

BIOGRAPHY

Hatice Tiryaki was born in the village of Gerede of Bolu. She went to Kazım Karabekir Primary School and then she went to Kadıköy Secondary School for the training of İslamic Religious Personnel. She took a place in Marmara theologian faculty in 1991 and she graduated from this faculty in 1996.

Hatice Tiryaki is teaching in Samandıra Aziz Bayraktar religious high school now and giving Professional courses.